

XIII. ÉVFOLYAM
1923

JULIUS

MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT.

AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTET

DR. PATAI JOZSEF

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Bialik: A Tűztekercs. Jeruzsálem pusztulásának legendáiból. (Héberből fordították: Bolgár Mózes és Patai József)	171	Nicolaus Lenau: A szegény zsidó. (Vers. Ford. Ágai Imre)	188
Bródy László: Fiatalok énekese. (Vers)	180	Kiss Arnold: Szent-Keserű főrabbi	189
Áboáb Izsák: A bűnbánatról. (Részlet dr. Weisz Miksa: Zsidó Etikájából)	181	Dr. Büchler Sándor: A kismartoni ghetto 1735-ben	194
Rosenakné Behr Blanka: Rozália asszony szombatja	183	Dr. Láczer István: Petőfi két zsidó fordítója: Goldschmiedt	197
Dr. Szabó Géza: A chédertől a Vatikánig. (Jehuda Epstein képeihez)	187	William Löw	198
		Holder József: Szép csendes tavasz este. (Vers)	198
		Billes Lajos: A halott kölcsöne	199

KRÓNIKA ÉS SZEMLE.

Dr. Singer Bernát. (A dr. Singer Bernát Szeretetház avatására írta dr. Kiss Arnold vezető főrabbi)	201	Korein Dezső: Jesivánkért	206
Zsidó Szeretetház-építés	204	Pintér Gyula	207
Bán Margit: Egy embert és tanítót	206	Még egy komplikációról	207
		Jándi Dávid	208
		Zsidó kultúrest Rozsnyón	208

ILLUSZTRÁCIÓK.

Sir John Gilbert: „És lesujta az Úr villáma Jób nyájára“. (Műmelléklet)	170	Zsidó típusok Sokalból. (Dr. Baracs Lajos felvételei): Vége a chédernek	195
H. Browne: Zsidó iskola Tangerben	177	Vízfordó zsidó	195
Jehuda Epstein: Hiób	181	Krestin Lázár: Talmudista	188
— — Saul. (Fragment)	182	Josef Plessner Moses Mendelsohn új szobra	199
— — Saul és Dávid. (Fragment)	183	Lilien rajza	200
— — Arcképtanulmány	184	Néhai dr. Singer Bernát főrabbi	201
— — Egy titok	185	Felvételek a Dr. Singer Bernát Szeretetházról: Operációsterem	203
Lilien rajza	186	Udvarrészlet I.	203
Jehuda Epstein: A síroknál	187	Egyik kórterem	203
— — arcképe	187	Udvarrészlet II.	203
Solomon J. Solomon (London): A vak koldus	188	Imaház	205
Jándi Dávid: Tanulmány	190	Bejárat	205
— — Önarckép	191	Egyik kórterem	205
— — Tájéktanulmány	192	Egyik utcai front	205
Lilien rajza	193	Pintér Gyula	207
Zsidó típusok Sokalból. (Dr. Baracs Lajos felvételei) Jó falat szombatira	195	Jándi Dávid: Kompozíció	208

Szigoruan rituális fiu-internátus

középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai tanulók számára. Szigoru felügyelet és gondos ápolás, a legkitünőbb ellátás, egyéni nevelés. Az összes iskolához közel. Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel. Legjobb referenciák.

Cim: Virág Gyuláné, Budapest, VI., Ó-utca 42

DER BOTE HIOBS

Beilage des Mult és Jövő.

SIR JOHN GILBERT: JÓB HIRNÖKE: „ÉS LESUITA AZ ÚR VILLÁMA JÓB NYÁJÁRA”.

. A Mult és Jövő 1923 júliusi műmellectete.

MESSAGER DE JOB

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVFOLYAM, 1923. JÚLIUS.

BIALIK: A TŰZTEKERCS. JERUZSÁLEM PUSZTULÁSÁNAK LEGENDÁIBÓL

Héberből fordították: BOLGÁR MÓZES és PATAI JÓZSEF

A jubiléus Bialik világhírű legendáját a «Meggillath haés»-t lefordították minden európai nyelvre, magyarul itt jelenik meg először.

I.

űztengerek sustorogtak egész éjjel és lángnyelvek ágaskodtak a Szentély hegyének ormán. Csillagok pattantak le a megpörköltégekről és szikrákat szórtak a földre. Talán felrugta trónusát az Ur és szilánkokra zúzta ékes koronáját? És vöröslő felhőfoszlányok, telvék tűzzel és vérrrel bolyongtak a sötét űrben és regéltek a bosszúálló Isten haragjáról a távoli hegyeknek és gerjedelméről a sivatag szikláinak között. Talán biborpalástját szaggatta szét az Ur és elszórta rongyait a szélbe?

És isteni rémület támadt a hegyek között és a sivatag mogorva szikláit borzalom járta át: A bosszú Istene, Jehova, a bosszú Istene megjelent!

Ime a bosszúálló Isten, Ő maga, fenséges mivoltában. Nyugodtan és félelmetesen ül tüzes trónusán a lángtenger közepén. Köntöse lobbanó bibor és sustorgó parázs-hegy lábainak zsámolya. Száguldó tüzek loholnak mellette és körötte kegyetlen körtánc lobog. Feje fölött lángok hápognak és szomjasan nyeldesik torkukba a világűrt. Ő pedig nyugodt és félelmetes, imígy ül, karjait mellére fonván. Szemének tekintete tágítja a lángot és mélyíti a tüzet pilláinak rebbenése. Dicsőség az Urnak, száguldó lángok, dicsőség az Urnak, tüzeknek tánca!

II.

Mire pirkadt a hajnal a hegyek ormai közt és fehérlő párák ereszkedtek a völgyekre, az elhamvadt Szentélynek hegyén is elcsendesült a tűztenger és a lángnyelvek lelohadtak.

A szolgálattévő angyalok pedig rendjük szerint összegyülekeztek és szent karokba verőd-

tek, hogy elzengjék a reggeli imát és kinyitották a mennyboltozat ablakait, kidugták a fejüket, hogy lássák, vajjon megnyíltak-e már a Csarnok ajtai és felszáll-e már a szent áldozatok füstoszlopa?

És látták, ime Adonáj, a seregek ura, az idők Vénje ott ül a romok fölött a hajnali szürkületben. Köntöse füstölgő fellegek és üszök-hegy lábainak zsámolya. Feje mellére hanyatlott és a bánat felhői borongnak a feje fölött. Sivár és hallgatóg, imígy ül és néz az omladéokra. Minden világok komorsága sötétlik pilláin és szemében megdermedt a végtelen csend.

A Szentély hegye pedig szüntelen füstölgő. Hamurakások, pernye-bukók és füstölgő üszkök dermedeznek rajta és sustorgó parázsak halmjai csillognak köztük, mint porban a gyémánt és karbunkulus füzérek a hajnali csendben.

És a tűz-oroszlán, mely éjjel-nappal szüntelen ott hevert az oltáron, az is utolsót lobban és eltűnik. Egyetlen árva fürt, sörénye széléről maradt meg csupán, az pislákol, rebben és halódik a kormos köhalmok között a hajnali csendben.

Imígy tudták meg a szolgálattévő angyalok, mit mívelt az Ur és megrendülének és remegtek velük együtt a reggeli csillagok mind. Az angyalok pedig betakarták arcukat szárnyaikkal, mert nem bírták nézni az Ur bánatát.

És ezen a hajnalon néma gyászdallá, csendes zokogássá halkult a reggeli ének. Hallgatógon tért ki angyal az angyalnak és egymástól elfordulva sirtak és velük zokogott az egész világ-egyetem . . .

Egyetlen csendes és mély sóhaj szállt fel a föld négy tájékáról és terjedt és beleveszett a sirdogáló csendbe... A világ szíve szakadt meg és az Isten maga nem bírta már tovább, összerázkódott, bömbölt, mint az oroszlán és kezeit összecapta . . . És felszállt a Sechina a romokból és elvonult az ő Rejtekébe . . .

III.

A hajnal Ünője pediglen szemérmes szomorúsággal ragyogott a Szentély hegyével szemben. A kék boltozatról le-letekingetett a romokra és ezüstös pillái csendesen remegtek.

És egy ifju angyal, szomorú szemű és tiszta szárnyú, aki hiven őrzi a néma bánat kelyhében a titkos könnyek gyöngyeit, lenézett a hajnal Ünőjéről és látta a tűzoroslán utolsó lángfürtjét, amint pislákol, rebben és halódik a Szentély kormos kövei között. És megremegett az angyal szive és felette nagyon bánkódott, hátha vele elalszik az utolsó isteni szikra és akkor örökre elvesz az Ur népe és háza. Lerepült hát nagy sietve a hajnal Ünőjéről, tüzes serpenyővel a kezében és leszállt a Szentély romjaira, éppen az oltár helyére és buzgón kikaparta az isteni lángot az üszökből és kiterjeszté szárnyait és felrepült.

De közben elhullajtott szeméből egy gyöngyöző könnyet és az forrva ivódott be a pernyehalomba. Ez az egyetlen gyöngy, mely nem került be a néma bánat kelyhébe, a könnyörület és a remény könnye volt, amiért megmenekedett az utolsó isteni szikra.

És szárnyalt az angyal szivárványos fellegek között és a szent láng a jobbjaiban, vigyázva szorítja szívéhez és olykor az ajkához viszi. Ujjong feléje a hajnal Ünője és szívében a remény és vigasz forrása pezsdül. És elvitte azt egy elhagyott szigetre és letévé egy magános sziklacsucsra. Szomorú szemeit égnek emelte és ajkai halkan suttogták:

— Ó, könnyörület és remény Istene, ne oltsd el utolsó szikrádat örökre.

Az Ur pediglen belelátott a tiszta szárnyú angyal szívébe és életben hagyta a lángocskát és megparancsolta a hajnal Ünőjének mondván: „Vigyázz, lányom, erre a kis lángra, nehogy elaludjon, úgy vigyázz rá, mint szemed fényére. Örkdj felette és nézd, mi történik majd vele.”

És megállt a hajnal Ünője az égboltozaton az apró lánggal szemben, intett feléje a magasból néma szeretettel és szemérmes vágyakozással. Örkdött felette a szikkadt szigeten, reggelenként meglátogatta üdítő fényével és a szeretet és vigasz sugarait bocsátotta rája.

A szomorú szemű ifju angyal pedig vissza- repült a helyére és őrízte tovább is a titkos könnyet a néma bánat kelyhében, ámde szemei még mélyebbek és szomorúbbak lettek, mint azelőtt, szívében és ajakán pedig emésztő tűz maradt, sohasem hegedő égés, mert gyógyíthatatlanul megérintette őket a szent tűz.

IV.

Abban az időben elhurcolt az ellenség kétszáz ifjut és kétszáz leányt Jeruzsálem rabjai közül. Csupa szeplőtlen gyermek, tiszta szülők ivadéakai, kellemdús zergék Juda hegyei közül.

Az ifjuság harmata még ott csillog fürtjeiken és Cion egének fénye árad szemükből, apjuk Izrael szarvasa és anyjuk a mezők ünője.

De keveselte az ellen, hogy megbecsteleníté őket és meggyalázta örökre zöldelő életük költészetét, sivársággal akarta megölni lelküket és elemészteni testüket éhséggel, szomjúsággal, lassu halállal. Meztelenre vetköztette hát őket és leszállította a hajóról ama elhagyatott szigetre, külön az ifjakat, a sziget egyik szélén és külön a lányokat, a sziget másik szélén és magukra hagyta őket. Ugy gondolta az ellen: hadd váljanak ketté és akkor megduplázódik a szenvedés terhe. Hadd tévelyegjenek külön csoportba a sívár szigeten, ne lássák és ne találják meg egymást, míg elszárad bennük a lélek, elmállik a szív és szemükben elalszik a fény. És majd akkor, ha lépésnyi távolságban lesznek egymástól és karjaikat epedve nyújtják egymás felé, akkor torzuljon majd el az arcuk, inogjon meg a térdük és bukjanak el holtan, kínos halállal a vaskemény földre, a rézsárga ég alatt, remény hijján és vigasz nélkül.

És bolyongtak az ifjak és a lányok három nap és három éjjel a sívár szigeten és nem talál- tak sem ételt, sem italt. Szomorúan és hallgata- gon mentek, csak mentek és senki sem hallatott hangot. Szemük befurta magát a perzselő ho- mokba és fejük lehanyatlott a lángoló nap alatt. Szeges korbácsként vágódtak testükbe az éles sziklák és a szirtek szurós bogáncsai gúnyosan zizegtek feléjük.

Mert bizony megátkozá az Ur ezt a talajt a teremtés napján, kopár és szikkadt volt és nem termett azon csak kő és bogáncs, nyoma sincs rajta a fünek, sem tenyérvényi árnyék, sem rez- gésnyi élet, csak fullasztó csend és perzselő for- róság környeskörül. Elbágyadt a szem a nagy kopárság láttán, elájul a szív és ellankad a lé- lek. Orrlikaikból forró gőz áramlik és szájuk lehellelte a lélek perzselő párolgása. Még lé- peik visszhangja is elhalt alattuk és árnyékuk, ahogy kivetődött testükről — elégett.

És elszunnyadt bennük életük pezsgő for- rása és elhallgatott és lelkük összekuporodott valami sötét zugban. Ellankadt a vágy, megrok- kant az erő és magától lecsukódott a szem, ma- guk sem tudták már, hogy járnak.

De mikor már minden megszűnt és elnémult bennük és köröttük, határozott, biztos léptek zaja uszott feléjük a csendből, miként vissz- hangzik a szilárd lábak dobbanása és a nyugodt, egyenletes szív-verés. Senki sem tudta, kinek a lépte hallszik, mert a szívük tájából száll fel a zaja és mintha a csapat közepéből jönne. De mindannyian sejtették, hogy egy rejtelmes valaki jár körükben és szívében mindnyájuk szíve dob- ban. Mentek hát mind a rejtelmes léptek nyo- mában, mentek csukott szemekkel és lelkük az ő sarka után húzódott és tekerődött lábai köré.

És néhol az egyik felocsudott és kinézett csukott pilláinak hasadékaiban át és látott a csapatban két sudár termetű ifjút, kik vállukkal kiemelkedtek az ifjak közül. Titokzatos volt mind a két jelenség, nagy volt a szemük és tágra nyitva, ámde egyik sugárzó tekintetű és folyton az égre néz, mintha keresné a magasban élte csillagát, a másik pediglen félelmetes, haragos pillantású és az lenéz a földre, mintha keresné elvesztett lelke üdvösségét . . . És senki sem tudta, vajjon a két rejtelmes közül ki irányítja léptüket, a gyöngéd, sugárzó tekintetű ifjú vagy a haragos pillantású, félelmes férfiú . . .

V.

A harmadik éjszakán, egy csillagos kék éjen, az ifjak nagy, szurokfekete folyamhoz értek és felordítottak: Víz, víz! és rávetették magukat a folyamra és szürcsöltek, aztán leterültek a folyam partjára és pihentek.

Ekkor hirtelen elkiáltja magát két ifjú: Sóska, sóska! és rávetették magukat a füre és legeltek és ismét leterültek a folyam partjára és pihentek.

És nem tudták, hogy a pokol folyamából ittak és hogy eledelük a Sátán növénye volt.

Csak egyetlen egy vált ki közülük, a gyöngéd, sugárzó szemű ifjú, az nem ivott a folyamból és nem evett a sósokból, hanem magánosan állt egy kiugró szikla mellett és az eget kékjében fürösztgette szemét, füle figyelte önlelke énekét és tekintete az éj mélységébe furódott.

És felugrott hirtelen a haragos nézésű, félelmetes férfi és odaállt az ifjak csapata elé és szólt:

— Testvérek, emlékeztek-e még a gyűlölet és rombolás dalára?

Hallgattak az ifjak és nem feleltek, mert restelték elmondani, hogy nem is ismerték soha azt a dalt. Ámde egy aranyfürtű ifjú megembelelte magát és hamis ravaszkodással mondá:

— Elfeledi-e a párdúc a bömbölését, avagy...

Villanó nyil csapott feléje a rejtelmes szeméből és megölte az ifjú ajkai között a hazugságot. A rejtelmes férfiú pedig mordulva szólt:

— Sivata g kuvasza lett a párdúc . . .

Elpirult az ifjú, lehorgasztotta a szemét a lábaira és ujjával kavicstörmeléket morzsolt szegyenében. Az éj sötétje rejtette el és nem látta senki az ő pirulását.

A rejtelmes férfiú pedig ott ült a folyam partján és lobogó szemei elmerültek a fekete mélységbe és belevesztek. És hallgattak az ifjak elálló lélekzettel, mert sejtelmes rémület lepte meg őket és szívük valami rejtelmes borzalomról remegett. Odatapasztották hát fülüket a csendhez, mint mikor a pusztai vándor odaszorítja fülét a néma sziklához, vajjon nem hall-e rejtett forrást bugyogni a szirt tövében . . .

De ime halk ének, lassan huzódó zengés szüremlett hozzájuk a rejtelmes férfiú felől. Csak úgy magának dudol és hangja csendes, nyujtott. Sötét, rejtelmes és nyugodt az a dal és megdermeszti a szívet hideg nyugalmával. És nem tudni vajjon a rejtelmes férfi lelkének valamely sötét barlangjából huzódik csendesen a folyamba, mint a fekete kígyó, vagy az ő szemei merítik-e a sötét mélységből és onnan szívódik bele a lelkébe.

És imígy szólt a dal:

Szendergők, mélyek és feketék a pokol örvényei és a halál rejtélyét rejtik.

Kövekként merülnek el bennük világok fájdalmai, egész világok sikoltásai.

És vajjon hol az üdvösség? Paráználkodik az az éggel és annak Istenével.

Veri a dobját és lejt a táncát sziklák ormain, sziklák ormain, csillagos éjben.

Az ifjak hallgatagon ültek és figyeltek és arcuk odatapadt a folyamhoz. A pokol mélysége rémeket regélt nekik és az aranycsillagok ingerkedtek velük a fekete víztömegből.

A megszegyenített ifjú pedig öntudatlanul apró kavicsot emelt fel a partról és bedobta a folyamba. A fekete víztömeg szíve megremegett és felülete eltorzult és ráncokba borult, az aranycsillagok pedig elkezdtek ágaskodni, mint apró, csavargós tűz-gyíkok és gyorsan, remegve szét-szóródtak. És megremegett az ifjak szíve is, de nem tudták, mitől és miért. Fekete tűz gyulladt ki a rejtelmes férfiú szemében, valami sátáni láng lobogott fel bennük és hangja hirtelen elváltozott és erősödött és mogorván, remegve szólt:

A pokol mélyéből hozzátok fel a pusztulás dalát, mely fekete, mint szívetek üszke.

Hordjátok szét az Isten átkozta népek között és szórjátok parázsként fejükre.

Vessetek aszályt és pusztulást virányaikra ki-ki a maga négy rőfnyi területére.

És ha a ti árnyatok kertjök liljomára esik, feketedjen meg és hervadjon el.

És ha szemetek rátekint márványszobraikra, cserépként hulljon dirib-darabra.

És kacagást vigyetek magatokkal keserű-kegyetlent, mely torkukra fojtja . . .

A sugárzó szemű ifjú pediglen, aki magánosan állt eddig egy kiugró sziklánál és kereste csillagát az égből, most csendesen odalépett az ifjak csapatához és magasba néző szemekkel könyörülettel szólt:

— Testvéreim, hát a vigasz és a jövő dalát tudjátok-e?

Ám az ifjak nem hallották a kérdést, meg sem mozdultak és szemüket nem vetették le a folyam felületéről, mert a rejtelmes férfiú dala

elnyelte a lelküket és úgy ültek dermedt némaságban a folyam partján, mint a fekete sirkövek.

Csak ama megszégyenített, aranyfürtű ifjú, aki egyedül ült és a parti kavicsokkal játszadozott, az hamarkodott el ismét a felelettel és ravaszkodva szólt:

— Feledi-e a sziklák zergéje epekedését, avagy . . .

De nem fejezte be hamis szólását, elhagyta bátorsága, mert ráesett annak a sugárzó szempárnak a tekintete. És ajkai közé kapta mutatóujját és szégyenlős mosoly virult ki sápadó arcán és olyan volt, mint az ártatlan gyermek, akit turpisságon kaptak. A sugárzó szemű ifjú elnéző mosollyal mosolygott rája, de nagyon elszomorodott és visszament a helyére és szemeit ismét a csillagok felé emelte, mint előbb.

A rejtelmes férfiú dala pedig a folyó partján egyre zengőbb, viharosabb és kiáltóbb lett, és hullámaiba belesodródtak mind az ifjak és meg rázkódtak ők is mint az oroszláncölkök. És amint ordítottak, úgy nőtt szivükben a halálnál erősebb gyűlölet árja és elöntötte és megrészesgítette őket és fekete tüzet gyújtott a szemeikben . . . És himbálódzott a fekete folyam sűrű vizének teljével, ingó falként partról partra, mint ahogyan a csecsemő himbálódzik a bölcsőjében. És amint ringott, tűzkigyók nyüzsgöttek elő csavarodva a mélység aranycsillagaiból:

A harag dala ez, szülték poklok lángjai

Dühöngés éjszakáján.

*Aggastyán, gyermek véréből, szent márvány-
Kik áldozatul estek . . . testek emlékéből,*

Ebben a pillanatban az aranyfürtű ifjú talpra ugrott, kezét kitárta a sziklacsúcs felé a tulsó parton és kiáltva kiáltotta: Nézzétek! Nézzétek! És az ifjak felemelék tekintetüket és szivverésük megállt: Szemközt velük a hegyek csúcsain túl a sziklatömbön, lejtve, dobogva, szinte lebegve, mint könnyű angyalok gyülekezete, tiszta testű fiatal leányok egyenes fehér sora ereszkedik alá. Egyenes sorban mennek, egyenletes léptekkel járnak, kezeik kitárva az ég felé, mintha belefogóznának a hold sugaraiba, szemeik behunyva mint apró holdak . . . Töviskoszorú a fejükön és arcukon a messiás szenvedései merevedtek meg. Szempillájuk takarója alatt örökkévaló hit szunnyad és ajkuk küszöbén ragyogó mosoly szendereg.

És az ifjak megismerték őket és megremegették és a szivük megdermedt. Mert látták, hogy ime a leányok egyre közelednek behunyt szemmel a szikla széléhez, amelynek meredek fala árnyékot vet a folyamra. Egy pillanat és csak egy lépés van köztük és a mélység között, mely alattuk tátong . . . És felugrottak mindnyájan helyeikről és feléjük kiáltottak erős hangon és intettek a kezeikkel, de a leányok, mint akik nem hallanak és nem látnak, folytatták útjukat egye-

nes sorban, egyenletes könnyű léptekkel, behunyt szemekkel . . . És ime az utolsó lépés is . . . Hirtelen nyiló szemek hosszú gyöngysora villant fel, mint hulló csillagok és elhunytak — és belerepültek, mint a fehér hattyúserég, a víz feketeségébe . . .

És az ifjak felugrottak félelmetes kiáltással és a vízbe vetették magukat. Fürtjeik felborzolódtak mint párdúcok sörénye és kezeik belevájtak a mélység méhébe. Hánykódva, uszva, elmerülve és újra felbukkanva lihegtek a szikla felé. És ime a fejüket elnyelte a sziklafal nehéz árnya . . . Már a folyam közepén vannak . . . Ekkor a folyam felbőszül, felágaskodik s benseje nem bír többé lecsillapodni. És egy nagy fekete hullám emelkedett ki mint félelmetes hegy és hátralökte a vakmerő lelküket. De a vakmerők ostromolni kezdték és felkapaszkodtak a csúcsára. A hullám hallgatott, visszafojtotta dühét és megállt mint egy fal, de bensejében gonosz tervet forralt. Az ifjak reákapaszkodtak erőszakkal, föléje kerekedtek és ime ott vannak a csúcán . . . És ime a leányok kiáltása felszáll a hullám tulsó oldaláról. De hirtelen meghasadt a hegy és kettészakadt és halál völgyévé lett — és lesiklottak az ifjak a nyitott mélység meredélyén és ott, lent az örvény fenekén összeütődött a fejük a leányok fejével, akik uszva sodródtak lefelé szemközt velük . . .

És nehéz csönd, a pokol jóllakottságának nyugalma telepedett hirtelen a folyamra. Bezárult a szakadék a vakmerők feje fölött és a fekete vizek sima felületén hirtelen halkan valami nagy nehéz feketeség vonult át és úszott csendben az elmerültek holttesteit után. Fekete hajó volt-e, vagy halottak koporsója?

A sugárzó szemű gyenge ifju pedig, aki egymaga maradt meg az ifjak közül a sziklalejtőn — hirtelen a földre vetette magát, kezébe temette arcát és sirt, sirt, sirt . . .

VI.

És mikor a leroskadtt ifju felemelkedett a földről és kiegyenesítette térdeit, felemelé szemeit az ég felé, amiként szokta és látá és ime odaát szemközt, szemközt a sziklacsúcson tisztán és szendén, mint a szemérmetesség, szerénység angyala áll egy fehér testű, csillogó szemű leány, szeme fényét feléje irányítja és a fején ragyog a hajnal Ünője . . .

És megdobbant az ifju szíve és lehorgasztotta szende szemeit, először életében a földre. És tekintetét a folyamba meresztette és megpihent a leány árnyékán, amely felvillogott onnan a Hajnal csillagával.

És most, most ezen az éjszakán történt először, hogy az ifju az alvilág mélységébe pillantott.

És hirtelen újra térdre borult az ifju a kép előtt, amelyet a vízben látott. Szemei leláncolódtak.

tak a mélységbe a szerelem fájdalmával és ajkai sóvár epedéssel rebegették:

— Testvérem, te vagy-e az? . . .

Az ifju elhallgatott és nem tudott többé szólni semmit, mert erőt vett rajta szívének háborgása és lelke elmerült a lelkében . . .

De egy pillanat múlva feleszmélt, kinyitotta a szemeit, álmódok voltak és szertelen mélyek és a szerelemtől megsebesített, vértől csepegő sajgó lélek vergődött a mélységükben. És újra behunyta a szemeit szomorú szívének nagy, végtelen fájdalmában és csodálatos zsibongással, rejtelmes, titkos szenvedés csobogásával, mint ahogy bársonyos füveken végigcsobban a friss forrás vize az esti alkonyatban, imádság áradata ömlött ki ajkáról:

— Te vagy-e egyetlenem, életem világító-mécse, szívem őrangyala elejétől a mai napig, aki megjelentél nekem most a sziklacsucs tetejéről a sivatag kietlenségében, szárnyain a hajnalnak és csillagának? És én, oh ezer hanggal könyörgött feléd az én lelkem életem mélységeiből éjjel s nappal és milljó rejtett és kanyargó ösvényen menekült előled tehozzád . . . Gyermekkorom hajnalán már látták szemeim a te ragyogásodat és éjjelek és hajnalok rejtekében sóvárgott a lelkem rejtett fényed után: Sómrón hegyei közt, a szőlőkertek tövében, ott vajudott velem anyám. Viruló venyigék és pálmalevelek voltak a bölcsöm és madarak csicsergése a dajkadalom. Magas buzakalászok himbáló fejjel áldották meg gyermekségemet és zöldelő terebintus-erdők és lombos ciprusfaágak beavattak titkaikba és szerettem a föld istenét, a hegyek és völgyek istenét és félttem az eget istenétől. De hajnaltájban, oh hajnaltájban, mikor az első pásztor kürtje megharsan a világ csendjében a hegyek csucsairól, titokzatos, édes, szent félelem fogá el szívemet, — kilopóztam egyedül a kunyhóból, felmentem a zöldelő dombra, lábaim a reggeli harmatban fürödtek és szemeim az ég kékje felé meredtek és akkor téged láttalak a hajnal csillagában és dicsőséged glóriáját szemérmes fényének ragyogásában. És te intettél nekem a magasból szende szerelemmel és megremegettetted a szívemet szempilláid rebbenésével és megszerettem az eget is és az egész mindenségét temiattad . . .

És az ifjú folytatta szavait átszellemült hangon:

— Azután árva lettem és elhagyatott . . . Apám meghalt a háborúban gyilkos halállal és Isten átka nehezedett csontjaira és anyám megszenstségtelenítette a szívét néhány marék árpáért idegen földön; én maradtam egyedül és bolyongtam egész nap a hegyek között és éjjel öleltem a kősziklát. Sakálok jártak körülöttem a sötétben és a romok baglya ijesztett nyöszörgésével, és én fiatal voltam, becézett, egvetlen és ábrándozó, nem volt semmim a világon csak madárként reszkető lelkem és csodálkozó, révedő két szemem. És

te reámragyogtál fehérén és gyengéden az éj fellegei közül és megjelentél nekem a kövön, melyre fejemet pihentettem és a dombon, hol árva kunyhóm állott. Hajnalban a hegyek csucsairól tündököltél nekem és elárasztottál lágyan üdvösséged sugaraival, arany-szemed sóvárgó anyai fájdalmával . . . És megtanítottad a szívemet titkos bánatra, a hallgatás gyötrelmére és a szerelem szenvedéseire . . . És én is hajnalokon epedtem utánad kis hegyemen és éjjelente vártam reád sóvárogva, mint csecsemő az anyja után . . . És egy napon megtalált engem a judai aggastyán, amint a hegyek között hevertem a hajnalban. Prófétai köpeny volt a férfiú vállán, a haja felbomlottan omlott alá, sötéten, bánatos arccal járt Isten szentje, názireus, fenséges tekintettel, alakja mint dicsfelhő és havas csúcs kora reggel felé. És megkönyörült rajtam az aggastyán és elvitt sátrának rejtekébe és betakart fehér, reszkető szakállának árnyékával. Megtanított utjain járni és elszegődttetett istenéhez, elválasztotta lelkemet minden földi vágytól és megtanított az égbe tekinteni. Ifjúságom bimbóit letépte egyenként és elvitte istenének, szenvedélyeim zsengeit az égnek szentelte és napjaim böjtök lettek, mint az ő napjai és éjszakáim árvák, mint az ő éjszakái. És nagyon félttem az öregtől, mint ahogyan fél a virág az ősztől. Arcom beesett, homlokom halványodott napról napra, de fürtjeim nőttek és göndörödtek és szívemben álmok zöldelő erdeje sarjadt. És elévedtem törpeségemben ennek az erdőnek a homályában és olyan voltam, mint szarvasünő, mely a Libanon cédrusa közé tévedt . . . És olykor átváltozott az erdő szívemben paradicsomkertté, tele virágokkal és édességekkel, nap-sugarakban fürödve. S ime te mint Ég leánya fénypalástodban, sugárkoszorúval jársz az illatos fűszerágyak között, ajkadon életfakasztó mosoly és én mint a szerelem galambja remegve, bujva ülök fehér válladon . . . Abban az időben én még tiszta voltam, szende és szemérmes, a lelkem csillogó, mint egy harmatgyöngy a lilium szirmán és szívem fénylő, mint a Siloah vizének egy cseppje egy kristályserleg szegélyén. Asszony hamva nem tapadt még köntösömhöz és illatát nem ismertem. De ezer élő forrás bugyogott a szívemben és lelkem vágyódott szerelem után, szerelem után. És a te alakod virágzott ki előttem minden gondolatomból és felszállt a lelkemből hirtelen mint asszonyképe, Isten leánya, és én nem tudtam, hogyan, mikor szövődött lelkembe ez a kép . . . Sokszor úgy tűnt nekem, mintha Isten plántált volna a szívembe régesrég, az idők kezdetén, és valamikor az egyik csillagon vagy egy ősi álomban elmentem melletted és te a nevemen szólítottál. És emléked szemeim elé vésődött fehér tűzben, bódító illatodat éreztem gyermekkorom távoli regéiből és a hangodat hallottam néma álmaimból. Nappal égnek emelt

szemekkel járva, mint vak tapogattam a te árnyékokat magam körül és álmatlan éjeken ke-restelek a fekvőhelyemen . . . S olykor felkelt az öreg éjszaka, versengvén a hajnallal, megállott kelet felé nyitott ablaka előtt, szemei a magasba meredtek és ajkai szent imát rebegtek a reggeli csillagokkal együtt élete Istenének és én ekkor vele szemközt feküdtem az ágyamon, a homályban, egész testem égett a szerelem tüzeiben és vergődött titkos vágyak fájdalomában, a lelkem reszketett, vonaglott mint tejtől választott bárány éhes tigris fogai között, szemeim könnyeztek, fogaim csikorogtak és ajkaim vágytól reszketve bűnös imát susogtak az én külön istenemnek . . . És az aggastyán dala belém ömlött, mint tiszta forrás beleszivárogo a háborgó tengerbe . . . És megvetettem önmagamat és nagyon bántódtam és fogadalmakat tettem lelkem háborgásában . . . És féltem az aggastyántól, hátha látja, hogy lelkem meg van szentségtelenítve és felperzsel szemeinek parazsával. És nem mertem többé felemelni a szemeimet az ég felé és leeresztettem sötét lelkemnek mélységébe és összezsugorodtam, mint a féreg zivataros napon . . . És te megsajnálta, te tiszta, szende és irgalmas és nem vetted meg az én megalázottságomat . . . A magasból az ablakrészén át intettél nekem, az ágyam felé és megvilágítottál és reám tündököltél, mint hajdan és megtisztítottál, fénysugaraid izsopjával reáfreccsentettél a szívemre és fehérebb lett a hónál . . . Ekkor kimentem a folyóhoz, hogy szentté tisztuljak a hajnal-ima fürdőjével együtt, és egészen Istennek szenteljem a lelkemet. A hajnali szellők üdítő frissességet sodortak felém minden oldalról és úgy jártam, mint aki szent, nagy titkok elé megyen. Megteltem isteni erővel, szívem ujjászületett, lelkem osupa bizalom és ujjongás — nem ismertem magamra. Tekintetem égis szárnyalt, felemeltem fejemet és fel és alá jártam a folyóban. Ekkor hirtelen víz-sercegés, fürdő-lubickolás villant elém, mint egy kristálysugár és fülembé zsongó hárfák dala csengett. Felpillantottam és megdöbbsentem: Ott szemközt a folyóban fürdő leány alakját láttam, testének fehérsége felém villogott a homályból és megrészegetett . . . Majdnem feléje rohantam, mint egy tigris — de megjelent előttem az agg názir alakja — és elfojtottam a vágyamat éhes tigris ordításával, elrejtöztem egy sziklahasadékban és onnan néztem a tiszta testet. Szemeimmel faltam meztelen husának fehérségét és lelkem vonaglott szüzi mellének remegésével. Csikorgattam a fogaimat, szoritottam az öklömet és nem tudtam, ki ellen, az ég ellen-e, hogy kísértenek, vagy a Sátán ellen-e, hogy ingerkedik velem. És dühöm ökle lesujtott mint kalapács a kősziklára és darabokra zuzta és lábaim örölték a lehulló kavicsot . . . És mikor kijózanodtam mámoromból, — körülvettek a rettegés árnyai, féltem,

nagyon féltem önmagamtól, az ürességtől és remegtem a kétségek parittyáitól. Mert láttam a lelkemet és ime fekete és fehér egyszerre, fény és sötétség vegyüléke és szívemet láttam és ime skorpióbarlangja és sasfészke. Hát ezért szomjazott mindig a lelkem a hajnal után, míg szívem alkonyra sóvárgott? . . . Kábultan ültem ott a folyó partján, szemeim a vízbe mélyedtek és fejem meggörnyedt sötétségeinek terhe alatt. Olyan voltam, mint aki az átok és áldás választóján ül. És megláttam hirtelen a vízben hajfürtjeimet, hogy megnöttek és vadul göndörödve lógnak súlyosan sötéten, mint fekete kigyók függőnye, és úgy éreztem, mintha életemre törnének a folyó fenekéből . . . Felugrottam a helyemről és az égnek szenteltem hajfürtjeimet is. A kocka el volt vetve . . . Remegő szívvel fedtem fel titkomat az aggastyánnak és ő megáldott szemének pillantásával s napvirradatkor elküldött Jeruzsálembe. Odaérkeztem Isten kapui elé áldozattal és ajándékkal a kezemben. Láttam a szentség csarnokát, ifjainak és áldozárainak dicsőségét, láttam udvarainak üdvujjongását — és nem tudtam ellentálni. Levágtam názirhajamat áldozatom vére mellett és odadobtam fürtjeimet a tűzoroslán elé az oltárra. — Egy pillanat alatt felszálltak hajfonataim az áldozat lángjában az égre és ifjuságom disze hamuvá lett, kellemes illatul az Örökkévalónak . . . Egy hullám, fekete, mint az oltár-füst és mint a halálos gyűlölet, fakadt fel hirtelen elperzselt lelkemből és elhomályosította a szemeimet. Ordítani akartam, mint egy oroszán — de ebben a pillanatban előtött a leviták karának énekáradata, a harsónak bugása és a citerák pengése elborította ifjuságom jajkiáltását és a szívem eltévedt és elveszett a dobok és cintányérok zajában. Aléltan borultam a lenruhás agg pap elé, fejemet befurtam köpenyének szélébe, a csengetyűk és poma-gránátok közé és sirtam és gyóntam és zokogtam . . . — — —

. . . És midőn kifelé indultam a szentély udvarából, láttam és ime hajamnak egy kis fürtje megmenekült a tüztől és ott hever az oltár sarkán a hamu mellett. Elloptam a hajfürtömet, fogadalmam gyermekét, Isten asztaláról, elrejtettem keblembé és elmenekültem vele és viseltem, mint pecsétet a szívem fölött sok napig és nyakamba akasztottam, mint varázsigét. Mikoron pedig hajam újra nőni kezdett — kivettem, megcsókoltam és szélnek szárnyaira eresztettem — visszaadtam az ellopott jószágot az Égnek . . .

És most lásd, oh lásd, ime csufolódva csufot üzött velem az Ég is, kegyetlen gúnnyal hálózott be. Az ifjuságomat, mindenemet elvette tőlem és semmit sem adott érte váltságul. Alázatosan, mint egy szolga, emeltem fel mindig a szemeimet az ég felé, némán, mint egy kutya, kértem a részemét és zugolódás nélkül vártam sorsom osztályát. De az csak hallgatott gögösen, míg szent

H. Browne: Zsidó iskola Tangerben.

H. Browne: Jüdische Schule in Tanger

H. Browne: École juife à Tanger

álnoksággal elemésztette ifjuságomat. És újra egyedül maradtam a sivatag földjén, elnyomott tavaszom elfordult tőlem, bánatosan, haraggal, csók nélkül, búcsúáldás nélkül és én mégis sóváran, epedve beléje kapaszkodtam, mint egy gyermek, átöleltem és csókoltam a lábait, belefogóztam ruhája szegélyébe, vergődve, kiáltva: „Ne hagyj el!” — Ekkor hirtelen megjelentél nekem te, gazellám, lelkem királynője és ime itt állsz előttem a földön pompád teljében, a boldogság aranypálcája a jobbodban és az üdvösség koszorúja a homlokodon. És alig hogy megpillantottalak — bebörtönzött vágyaim felvonaglottak hirtelen, mint a széztuzott viperák, melyek vergődve vonszolják csonka testüket odvaikban, éhesen, szomjasan feléd kusztak, feléd, idegen tűzzel, a lázadás tűzével a szemeikben . . . Oh nézd, egem minden dús arany és ezüst csillagát neked adom a szerelem egyetlen morzsájáért, pálcád egyetlen érintéséért. Mi maradt, ki maradt nekem az Égben, ha te elhagytad énmiattam és elfordítottad tőle fényedet? Ime összezuzódtak a mennyboltozat oszlopai, Isten csarnoka elpusztult, trónusa rombadőlt, az Ur kapuja szemétdomb kapuja lőn, és én megnőttem, megerősödtem, megizmosodtam, gerincem gögje még meg nem görbedt, bensőmből oroszlánordítás bög fel és te velem vagy — parancsold és megrázom fürtjeimet és lehányom a meglazult eget a fejemről, mint ahogy lehányják a pelyvát; szólj egy szót — és belemerítem a pusztulásnak eme mélységébe az életemet és amint leeresztettem benne a szememet a te árnyékhöz, nem emelem fel többé az Égre sohasem . . . Végy magadhoz, oh könnyörülj rajtam, oh emelj fel én testvérem, — a kezeden vagyok. Tégy pecsétté a szíved fölé vagy zsámollyá a lábad alá . . . Mint kutya fogok heverni ruhád ráncai mellett, lesem szempilláid rebbenését és ujjad mozdulását, vagy mint tigris rohanok hozzád és elvonszollak a barlangok egyikébe . . .

Hirtelen lecsendesedett egy pillanatra, aztán könnyörgő hangon folytatta az ifjú:

— Vagy új egeket teremtek neked, új azural, új fénnel veszek körül és elhelyezlek mint napot életem mennyboltozatába, emlékedet beleszővöm lelkem dalába, koronákat kovácsolok fejedre imáimból és virágaim fehérségeivel ágyazom be lábaid nyomát, és repdesek trónusod körül, mint tüzes sas és lángot legyeznek feléd szárnyaikkal, soha nem sejtett magasságokba lebegnek parancsszavadra és távoli napokig hangzik boldogságom üdvkiáltása . . .

És megnyíltak az ifjú szemei — fény és láng viaskodott bennük . . . És felemelte az ifjú tekintetét epedő lélekkel a leány helye felé, reszketett és lobogott egészen. És amint felpillantott — kővé meredt. A leány eltűnt a sziklacsucsról, nincs sehol. De az alakja még ott volt a folyó mélyébe merülve, mint a forma a pecséten és

feléje nézett a hajnali csillaggal a fekete mélységből . . .

És nagy tűz gyulladt ki az ifjú szívében és körüllobogta lángjával és felemelte ökleit és kiáltott nagy fájdalomában, végtelen szenvedésében: „Tűz, tűz, tűz!” És a sziklacsucsról a folyam tulsó partjáról visszhangzott mennydörögve: „Tűz, tűz!” — És megremegett az alvilág folyama és tűzfélelemmé lett és az egész sziget lánglarmává . . .

A félelmes lármát csend váltotta fel, a hajnal nagy csendje . . . Az ifjú feje erőtlenül a mellére hanyatlott és tekintete a folyam fenekére tapadt. Némán borongott a titokzatos mélység fölött és szemei a medrét méregették. Minden hallgatott a homályban körülötte és minden hallgatott szívének homályában. Gyász fekete szárnya lebegett a feje fölött és borongó gondolatai — mérhetetlen mélységek . . .

De az Ég szívében, az ifjú feje felett oda-fönt, még virrasztott fölötté egy jóságos szem, egy nagy, ragyogó, gondviselő arany szem . . .

A hajnal királynőjének szeme . . .

És megállt a hajnal Ünője a magasban és Isten áldását rebegette a távolból az ifjú fejére és sóvárogva nézett le reá és intett neki — és ő nem tudta . . .

És hirtelen felocsudott az ifjú, elfordította szemeit az alvilág mélységéből és beléjemerítette az ég mélységébe és olyan volt, mintha mérlegelné mindkettőt szemének mérlegével, mondván: az ég-e vagy az alvilág?

És a kékség fürdője megtisztította a szemeit és visszatért a fényük és ragyogók és szendék voltak mint annakelőtte és nem látszott rajtuk, hogy megperzselte a tűz . . .

És a hajnal nyugalma költözött az ifjú szívébe és mint gyógyító balzsam csepegett lelkének sebére és szíve megbékélt és megalázkodott.

És midőn újra a sziklacsucsra fordította tekintetét — látta és ime ott a világ magasán, a sziklacsucs fölött egy árva kis felhő lebegett lengve, fehér, szárnyas kis felhő és szárnya alól mintha kéz nyúlna ki a hajnal Ünője felé. Angyal alakja-e az, vagy a leány alakja?

És szeme odatapadt a hajnal Ünőjéhez és lelke fennakadt a szarvai között. Fényben fürödve, tisztán, tündöklön állott előtte, mint hajdanán, ragyogása el nem bágyadt és tüze nem lankadt. Hajnalban, hajnalban, mikor kimennek a csodák emberei, az egyetlenek, a nagyok, a világ árvái, hogy magányosan bolyongjanak a láthatár fellegei között, hogy lépteik nyomával egyengessék az első ösvényeket a hegyek csucsai felé — megjelenik ő, ki egyetlen a titokzatos, mint ők, köszönti szemüket szende fényével és egyetlen örök áldása van és szempilláinak egyetlen intése: tisztulj, tisztulj, tisztulj! És össze-

gyűjti mindnyájuk lelkét mindenünnen egyetlen fénypontba, — a hajnal pontjába . . .

És elviselhetetlenül nagy sóvárgás fogta el az ifjút, halálnál hatalmasabb istenszerelem öntötte el szívét epedésének tengerével, szemével itta az ég kékjét és megrészegetett . . . És az ifjú kiegyenesítette alakját, felemelte kezét és felkiáltott:

— Isten! A tüzet is, mely szívemben lobog, szent áldozatul adom az Égnek!

És nagy ragyogás tündöklött az ifjú szemében a szent eskü után, mert látta a hajnal Ünőjét és ime ujjong feléje, fénye örvendezik és új isteni áldást jövendől . . . És hitt a csillagában és bizott benne és tudta, hogy Isten hívta őt és felelt neki szívének tűzével és hogy isteni ajándék vár rá ezen a szigeten — de nem tudta, hogy micsoda.

És megrázkódott és elhagyta a helyét és ment egyenesen a folyó partján az ajándék elé bizakodó szívvel, a tűz-kiáltás csengett a fülében és szemeiben a hajnal pírja tündöklött . . .

És a leány alakja a vízben és a fehér felhő a magasban — szinte elhagyták a helyüket és mentek előtte . . .

És az ifjú nem csodálkozott a csodán, mert nagyobb csoda készült a szívébe költözni, — ment némán, hallgatagon a hajnal Ünője elé.

VII.

És midőn az ifjú már messze járt, — látta és ime a folyó partja, melyen megy, egyre emelkedik, emelkedik, míglen egyenlő magassá nem válik a szemközti levő sziklafallal; és a két sziklafal egyre közeledik egymáshoz és egyre sötétebb árnyékot vetnek a körjük zárt folyó sodrára; olyanok voltak, mintha két óriás összeesküdött volna az alvilág ellen, hogy titkos fondorlattal szorosukba csalják és megfojtsák ott a sötétben... Az ifjú nyugodtan nézett a mélység torkába és magában kérdezé: Vajjon ha leszáll egy ember ebbe a halálárnyékú szakadékba, megmenekülhet-e még?

De nem késleltette az ifjú lépteit, mert sietett felmenni . . . És ment fel, fel, ment szilárd lépésekkel fel a sziklaösvényen — és fent a felhő és a vízben az árnyék mentek előtte.

Hirtelen megállt a fehér felhő és megpihent a végtelen magasban egy bérc fokán. És az ifjú messzire tekintett és látá és ime mintha nagy fekete szikla emelkednék ott a hajnal fellegei körül, a szikla magas és dombos, ott pihen a két kőfal vállain, alatta kuszik az alvilág folyója és a fején mintha kis mécses égne . . .

És az ifjú lelke megszagolta a szent tüzet messziről és a szíve dobogott . . . Ime ott van Isten elrejtett mécse, remegve rebben a sivatag fellegei közül és integet a sziklák csucsairól, rezeg a világossága és reszket és intése, mint a

megváltás intése . . . Ki gyújtotta meg ezt a világító mécset a szikla csucsán és ki az ártatlan és tiszta, aki érdemes a fényére? Avagy ez-e az ajándék, mit Isten küldött nekem ezen a szigeten?

És fenséges isteni öröm, határtalan öröm árasztotta el mint ösfolyam az ifjú lelkét és ujjongott és remegett a szíve, örvendezett reszkető hittel és reménnyel, a lába könnyű lett és léptei nagyobbak — és ment, ment mohón az Isten világossága elé, a tűz-kiáltás csengett a fülében és szívében a hajnal áldása dobogott.

És a fényszikra egyre nőtt, nőtt a szemeláttára, már olyan, mint egy kis tűznyelv, amely szerelemmel reszket testvére, a hajnalpirkadat felé. Immár olyan, mint a lángfüst és színe, mint az isteni oroszán tűzének színe, amelyet látott az oltáron, nazirfogadalma napján . . .

És megismeré az ifjú a szent tüzet és felbredt a sas szívének fészkében és repült száján keresztül magasságbéli kiáltással: Isten tüze, Isten tüze! — És az ifjú megfeledkezett a tátongó alvilágról és felrohant a sziklacsucsra és odasietett a szent lánghoz és meglengette, mint áldozatot az Ég felé. Fenségesen állott a magasban ifjúságának és leomló hajfürtjeinek pompájában, büszkén emelte fel koszorúzott fejét és az üdvösség fáklója lobogott a kezében. A fehér felhő mint védő khérub lebegett fölötte és a hajnal Ünője megáldotta az erejét.

És hatalmas ujjongó rivalgás készült kitörni az ifjú ajkairól, — de ebben a pillanatban megjelent előtte másodszor a leány alakja az alvilág mélységéből . . . Megjelent ő, ő, a gyönyörűség és dicsőség telje, fényének pompájával ragyogott s homlokán hajnalpír tündöklött. Szempilláival integetett feléje és horgot vetett lelkének mélységébe. Halkan felhuzódott hozzá a magasba és halkan lehuzta őt magához a mélybe . . . Karjait kitárta feléje, sóvárgón, venni és adni készen. Tekintete — halálos szerelem és minden pillanat örökkévalósággal ér fel.

Az ifjú szívéhez szorította a szent tüzet, reszketőn behunyta szemeit és kiáltott: Ég, — pokol, — te . . . — És ledobta magát a sziklacsucsról a kitárt karokba, az alvilág mélységébe . . .

Isten mécsesei elaludtak a magasban, az ég végtelenje elsápadt és sivár és meztelen lett, mint Isten mezője aratás után és ott a mező egyik sarkán hevert mint haszontalan holmi, a hold sarlója . . .

A fehér felhő összerezzen és megborzadt és a hajnal Ünője megrázkódott — és eltűnt . . . Mert megindult a reggel párduca barlangjából és fejedelmi fenséggel fellépett a mennybolt küszöbére. Megrázta az aranysörényének koronáját és fényét lefreccsentette a hegyek végtelenjére . . .

VIII.

És a víz kidobta az ifjut távoli messze földre, idegen földre, a golusz földjére.

És bolyongott minden országokban és ment a száműzetés gyermekeivel és járt közöttük, mint hajdani idők regéje és mint jövődök látomása, és különösnek és rejtelmesnek tűnt fel mindenki előtt.

És felnézett az égre és ime idegen néki és a földre tekintett és ime ellenséges — és megszoktatta a szemeit, hogy maguk elé nézzenek, a világ szélei felé, mint ahogy öfeléje nézett akkor a leány képe azon a hajnalon.

Mikor látta azt a hajnalt?

És bolyongott az ifjú, mint ahogyan bolyong egy kítaszított csillag a világ ürijében és járt, járt meztelenül és meztláb, de egyenes tekintettel, nem volt semmije, csak a nagy tűz a szive mélyében és a hajnal sötét ragyogása szemeinek mélységében.

Mikor szállt az a tűz a szívébe?

Mert háromszoros kohóban tisztult az ifjú szive és háromszoros nagy máglyaláng lobogott benne: ime isten tüze az, és a sátán tüze, és — mindkettőben a leghatalmasabb — a szerelem tüze.

És elvitte azt a tüzet a világ négy szélére és felgyújtotta a sziveket szájának leheletével és az elalvó szemekbe világosságot lángoltatott . . .

És elment száműzött testvéreihez és látta megalázottságukat és nyomoruságukat és mindnyájuk szenvedését szenvedte és mindnyájuknak jajkiáltását kiáltotta. És kiáltásából kihallatszott az ég és a pokol ordítása, Isten bosszúja és haragjának vihara, teljesületlen szerelem fájdalomában vergődő lélek zokogása és a világ sóhaj-tása a Pusztulás éjszakáján.

És olykor hallgatott az ifjú fájdalmában és kiáltása hallgatás volt — nem volt még olyan bánat, mint az ő néma bánata és olyan fájdalom, mint az ő hallgatólagos fájdalma.

És senki sem állhatott meg egyenes pillantása előtt. Sokan az égre menekültek tekintetükkel az ifjú pillantása elől, sokan pedig a földre sötétték szemüket. És az ifjú némán utánuk nézett, míg elvonultak — és sajnálta őket nagy könnyőreletességgel.

És a harag és gyűlölség embereivel is találkozott az ifjú — és megremegtek a harag emberei az ő tekintetétől és eltávoztak előle gyorsan és ráncolták a homlokukat és beárnyékolták szemöldökükkel a tekintetüket és lenéztek a földre és kezüket a szívrükre tették és olyanok voltak, mintha lopott holmit rejtegetnének a csodás rejtélyű ifjú szemei előtt.

De a rejtélyes szemű ifjú bizony belenézett, belenézett a szívrükbe, behatolt a lelkükbe, mint egy elpusztított város omladéka közé és megtalálta ott az ő titkos fájdalmukat és együtt vo-

naglott szívrük minden vonaglásával és kétszeresen szenvedett minden szenvedésükkel.

S olykor a szeme nyugodt, csendes szívre talált — és átfurta a szeme azt a szívet és megsebesítette halálra és elfutott belőle a nyugalom örökre és a boldog ember nem ismerte többé az éjszakák csendes álmát.

És jöttek sokan és lehajtották a fejüket átka és áldása alá és kértek ajkáról feddést és imádságot és szemeiből — reményt és irgalmasságot... És a könnyőreletesség tengere zugott az ifjú szívében és vigasztalásai mint reggeli harmat cseppek az elnyomottak szívére és reájuk nézett irgalommal és szempillái — a hajnal szempillái valának.

Mert a nap tündöklő sugarait is szívében hordta az ifju és az éj sötétségeit is rejtelveikkel . . . De szemei nem szomjaztak szomjuhozva csak a hajnal után. És a pirkadat fénye volt lelkének pecsétje és a hajnal derengése életének éneke . . .

És mikoron nagyon fájt a szive és feljártak hozzá nagy álmái és sajgó sebei és körülvették mint a tenger hullámai, — akkor kiment az ifju hajnalban a városon kívül és ott nekitámaszkodott egy szomorufűznek a szunnyadó folyó partján és felemelte szemeit a hajnal Ünője felé és kereste képét a folyó vizében és behunyta a szemét és belepillantott lelkének mélységeibe is, így állt egy darabig és hallgatott a mindenséggel együtt végtelen fájdalmában, az *egyetlen fájdalmával*.

És a tündöklő szemű, tiszta szárnyú fiatal angyal a hajnal Ünője lehajtotta halkan a néma bánatok serlegét — és lehullatott belőle könnyet köny után a hajnal csendjében . . .

Bródy László: Fiatalok énekese

*Észak havában fázom én is,
az én szívem is meggyesett,
álmodtam pásztortűznél álmodt
én is, szerelmeset.*

*Akarok kék és derűs égre
földobni egy pár csillagot,
ó, sáppadt sólymok, szárnysegettek,
a titek vagytok.*

*Vonagló sólymok, ifjú sólymok,
gyógyuljatok, röpjöljétek,
szeretnék májust szórni rátok
és ezerjófűvet.*

*Szeretnék adni áldást, áldást,
ha fuvolámat fölveszem,
szeretnék örömet kacagni
s csak sirok csöndesen.*

Jehuda Epstein: Hiob.

A berlini jüdischer Verlag jogosítványa

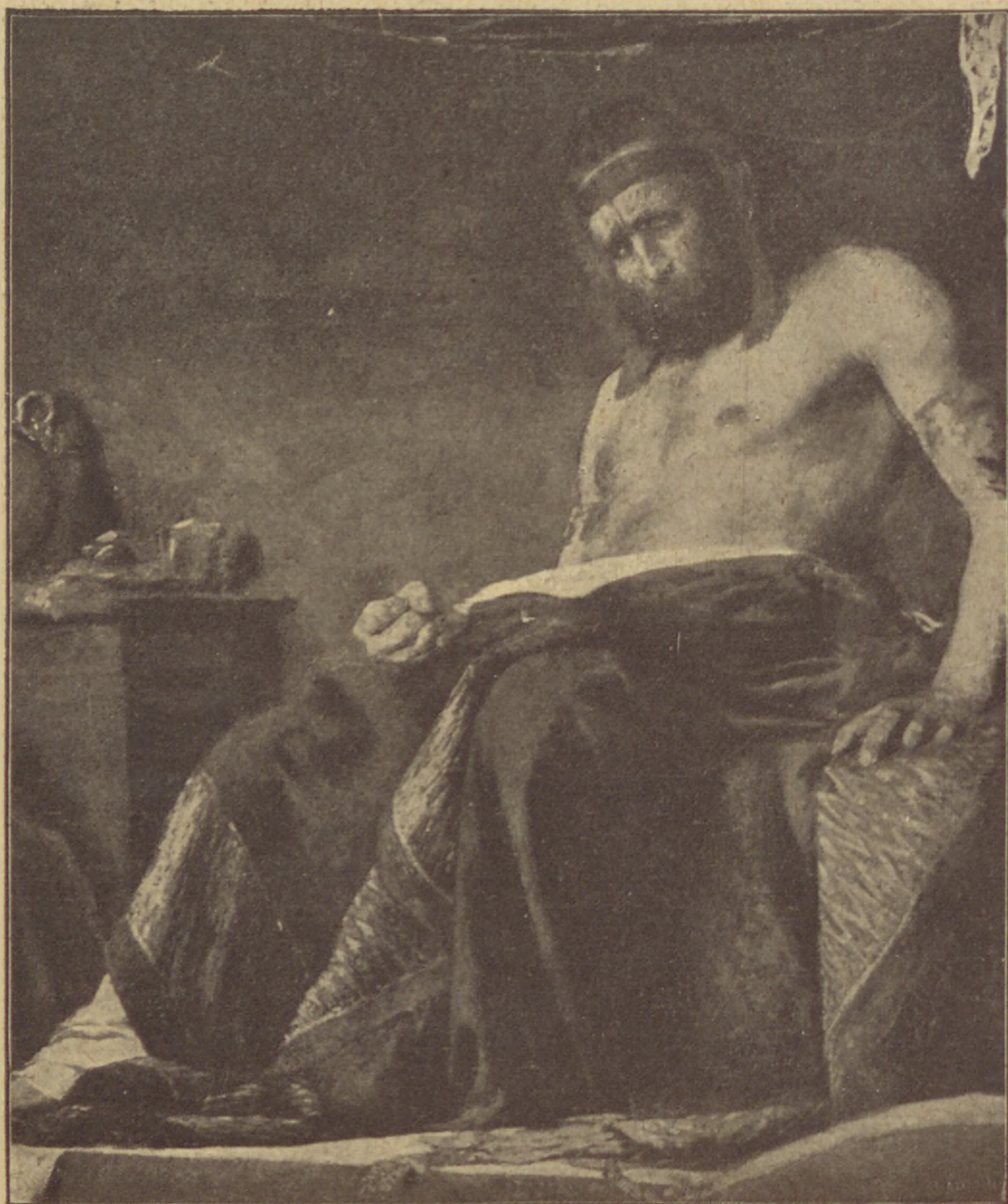
ÁBOÁB IZSÁK: A BŰNBÁNATRÓL *Részlet Dr. Weisz Miksa: Zsidó Etikájából.*

Nagy hajó telve emberrel indult valaha tengeri útra. Heteken át hánykolódott a hullámokon a hajó és messze volt még az óhajtott kikötő. A szél egy napon a hajót egy ismeretlen szigethez vitte, melyet a tenger minden oldalról körülvelt. A szigeten különböző gyümölcsfák látszottak gyönyörű, kíváncsú gyümölccsel. Édesvízü források csörgedeztek mindenfelé, megtermékenyítették a sziget talaját. Buja pázsitu rétek, árnyas fák, illatos virágok, balzsamos levegő és a fákon éneklő vig madársereg paradicsommá varázsolták a tenger ölében lévő szigetet, kíváncsú helyé, melyen gyönyörűsége a tartózkodás. A hajón ötféle ember tartózkodott. Az első csoport nem akarta a hajót elhagyni. Ha kiszállunk a hajóból, — mondogatták — jöhet a várva várt szél, mely ismét dagasztja járművünk vitorláit és elviszi hajónkat és mi a szigeten maradnánk. Nem érdemes a szigeten való tartózkodás egy kellemes órájáért és a gyümölcsök élvezéséért veszélybe dönteni magunkat. Elindulhatna nélkülünk hajónk, és mi a szigeten éhen pusztulnánk. A második csoport partra szállt. Leszakítottak egy kevés gyümölcsöt, ettek belőle, rövid ideig sétálgattak, de azután hamarosan újból a hajóra szálltak. Megtalálták azon elhagyott helyeiket, ismét kényelmesen ülhettek és partraszállásuk által mitsem veszítettek. A harmadik csoport partra szállt, kénye-kedve szerint élvezte a szép gyümölcsöket, sétálgatott és a szigeten maradt, míg ked-

vező szél nem kerekedett. A vitorlások tovább akarták vinni a hajót, ezért megszólaltatták a trombitákat, mint ahogy ez szokás a hajó indulásakor. Midőn a harmadik csoport tagjai meghallották a trombitaszót, életükért aggódva, visszamentek a hajóra. Már nem találtak oly kényelmes helyet, mert a hajón levők elfoglalták azt, de azért valahogy elhelyezkedtek. Egy negyedik csoport evett-ivott bőségesen a szigeten, bebarangolta azt széltiben-hosszában, és midőn meghallotta a trombitaszót, nem sietett visszatérni. Nem indul el még a hajó, — így szóltak — noha szól a trombita. Majd megigazítják előbb a vitorlarudat. Midőn azt megigazították a hajósok, a sétálgatók mondogatták: Nem indul a hajónk, míg ki nem tűzik a lobogót. A lobogó is megjelent, de amazok nem mozdultak, mert úgy gondolták, hogy az indulás előtt a matrózok is étkezni fognak. Vége volt a matrózok lakomájának, a hajó megindult. „Nosza siessünk hajónk után, mert ha továbbra is a szigeten időzünk, foglyok maradunk rajta.” Sietve gázoltak a tenger vizébe és csak ügyyel-bajjal érhatték el a dagadozó vitorlákkal induló hajót. Nehezen találtak azon helyet, még annyi sem jutott reájuk, mint amazoknak jutott, kik edőttük beszálltak volt. Az ötödik csoport rajta maradt a szigeten. Emberei ettek, ittak, gondtalanul éltek és nem törődtek az elinduló hajóval. Elmult azután a nyár és beköszöntött a hideg. A fák gyümölcse elfogyott, a levelek lehullottak. Vad állatok törtek elő rejtekükből és megtámadták a szerencsétleneket, sokat meg is öltek közülük. Sirtak

most már a nyomorultak, szánták-bánták, hogy nem siettek hajójukra, de késő volt a bánatuk. Szomorúan elpusztultak a szigeten. Az emberről és jótetteiről szól e hasonlat. A jótettek jelképe a hajó. Ha a halandó szíve gáncstalanságában jár, örhelyén megmarad, hogy Teremtőjét szolgálja, és ha gonosz hajlama el nem csábítja, hogy e világ hiusága után futkosson, az békében jön a világra és békében távozik belőle. Az első embercsoport, mely nem akar a szigetre lépni, azok a tökéletes jámborok, akik sohasem kószolták meg a bűn izét, kik legyőzték indulatukat és nem jártak ezen világ vágyai után, hanem örhelykőn megmaradtak és nem mentek a szigetre, azaz nem estek bűnbe, mely elcsábítja az embert látszólagos élvezeteivel; aki utánuk lohol, elpusztul, de aki távoltage magát, megmenekül. A szigetre szállókhoz, kik rögtön visszatértek a hajóra, hasonlatosak az emberek, kik bűnbe estek, de rögvest fiatalokukban megtértek. Ez a leghathatósabb megtérés. A harmadik csoporthoz, mely a trombitaszó hallatára szállt ismét hajóra, hasonlatosak azon emberek, kik öreg korukban térnek meg, amidőn azt vélik, hogy rövid ideig maradnak még e földön, ezért sietve megtérnek még haláluk előtt. Ámbár megtérők, mégsem lesznek olyan tág terűk, mint az előttük levőknek. A negyedik csoport, mely csak a hajó indulásakor hagyta el sietve a szigetet, hogy csak keserves kinnal tudott hajóra szállni,

azon embertömeg, amely csak halála percében tér meg, midőn látja, hogy nincs már számára segítség. Csak üggyel-bajjal találhatnak helyet a jók közt. Az ötödik csoport, mely örökös kárhozatra vágyon ítélve, az, mely a szigeten maradt, azaz: amely szíve gonosz hajlamát követve, a földi javak után való hajszában nem tördök lelkevel és annak üdvösségével. Nem tér meg, azért szomorú pusztulás a sorsa a földön is, a túlvilágban is. A Midrás is erre céloz, midőn azt hangoztatja: Kinek jaj, kinek jut baj? Annak, ki a földön sok vagyont hagy hátra és sok bűntől környékezve száll a sirba. És ki ez? Az, ki vagyont gyűjt erőszakos módon! Róla mondja a próféta: Ki gazdagságot szerez jogtalanul, napjai felében elhagyja azt. (Jeremiás 17. 11.) Az embert halála percében nem kíséreti sem arany, sem ezüst, hanem csak a megtérés és a jótett. Erről következő hasonlat szól: Volt egyszer egy ember, kinek három társa volt. Az elsőt szerfelett szerette, a másodikat kedvelte, de a harmadikat nem szerette és semmibe sem vette. Egyizben követeket küldött a király emberünkért. A követek siettették őt, hogy minél előbb jelenjék meg a király színe előtt. Nagyön megijedt, attól tartván, hátha valaki meg-rágalmazta a király előtt, ki most halálra keresi. Elment tehát barátjaiért, hogy azok kísérik el a király elé, hogy szükség esetén tanuskodhas-sanak mellette. Elment első barátjához, kit leg-jobban szeretett, kérte, hogy kísérik a király elé. De a barát vonakodott. Szomorúan elsietett második barátjához, kit kedvelt volt. Ez csak a királyi palota kapujáig akarta őt kísérik, de a király elé nem akart vele menni. Elment a harmadikhoz, kit semmibe sem vett. Elmondta neki, hogy járt két meghittnek tartott barátjával. „Ne félj — mondá a harmadik — veled megyek, elkísérlek, a király színe elé állok s jót szölok felőled és mindent megteszek megmen-tésedre. El is ment vele a királyhoz és meg-mentette kezéből. Az első barát, kit szer-főlött kedvelünk, az a pénz, mely minden-nél drágább nekünk a földön. Ez azonban cserben hágy halálunk napján, nem vehe-tük semmit sem el belőle, ahogy a zsoltár mondja: Nem száll le utána vagyona. (Zsolt 49. 18.) Második barátunk a családunk; a gyermekek, rokonok és pajtások, kik elki-sérnek a sirig; a temetés után azonban el-szélednek a sir mellől. De a harmadik ba-rát, mely elkísér a királyhoz és hathatós szószólónk, az erény, a jótettek, melyeket életünkben gyakorolunk. Elkísérnek meny-nyei Atyánk trónusa elé és beszélnek éret-tünk, ahogy Jezsajás próféta mondja: Elöt-ted jár majd a te erényed és az Ur dicső-sége begyűjt téged. (58. 8.)

Jehuda Epstein: Saul. (Fragment)

z öregember a reggeli öltözködés közben szólt ki menyéhez, ki a konyhában — könyökig felgyűr-közve — dagasztotta a kalács-tésztát.

— Száli, lányom, az éjjel olyan szépet álmodtam. Fecske szállt be az ablakon, kétszer körülröpködte a szobát és mikor a konyhaajtón kirepülne, egy óriási hatást láttam az asztalon, meg pecsenyének valót, a Jettike meg ott állt az asztal mellett és aranygyűrű csillogott a kezén.

— Soha jobbkor, apám, — szólalt meg a szobában a másik férfi. A feleségem biztosan azon lesz, hogy álmod ma estére beteljesedjék. Különben nem panaszkodhatsz, elég változatosan éltünk a héten: krumpli váltakozott a burgonyával, paszuly a babbal. A menyedtől kitelik, hogy e fényezés dacára, nagyszerű szombatot csinál nekünk.

Rozália asszony férje csipkelődéseit elszajlajtott a füle mellett. Ez a fanyar humor sok keserűségnek volt levezetője és élete sok nehéz óráján segítette már keresztül.

Mikoriban összeke-rültek, nyoma sem volt az ura kedélyén ennek a fanyarságnak. Frissen buzgott a jókedv a csirizgőzös műhelyben, hol Simon mester egyik élcet faragta a másik után. Akkor az ő vidékükön még nem volt keletje a gyári cipőknek. A jobb-módúak ugyancsak körüludvarolták a Róth Simont, hogy „módis” cipőt csináljon nekik. Azóta nagyot fordult a világ kereke. A paraszt nagyvásárkor vett bolti csizmákban járt, elvértve akadt csak cipőrendelés, s a kis műhely létalapját javarészt a talpalás és foltozás képezte, csorbát ejtven illetékné Simon mester büszkeségén, de még inkább az erszé-nyén. A jókedvű élcek ritkábban szállingóztak, megáporodtak a Simon lelkében, mielőtt száján kiszalasztotta volna őket.

A héten ugyan elég szép volt a kereset és Rozália asszonynak nem lett volna oka a panasza, csak az az alkalmi vétel ne kínálkozott volna! Rozália asszony mindmáig sosem tért le az erény útjáról és minden csábos kísértésnek helyt tudott állni, de ha alkalmi vételről volt szó, mint például a héten, mikor egy vég vásznat kínáltak neki potom árban, mert a széle helyen-kint kissé hibás volt: ennek a kísértésnek nem tudott ellentállni.

Az urának ugyan hiába dicsekedett volna ezzel a kitűnő vétellel, mert a Róth Simon, ha a leánya kelengyéjéről esett szó, nagy bölcsen úgy vélekedett: Jettike most 20 éves, ráér 25 éves korában férjhezmenni. Ha jó sora lesz, nem készt el semmit, a szegénységbe meg kár fiatal fejjel belerohanni. Addigra meg majd ad az Isten kelengyére valót.

Igy beszélnek az apák. De Rozália asszony anyai szíve kihagyott ijedtében, ha arra gondolt, hogy az ő szépséges virágszála, a sudár Jettike,

Jehuda Epsteln Saul és Dávid (Fragment)

(A berlini Jüdischer Verlag jogosítványa)

csak 5 év múlva menne férjhez. Hogy neki látnia kelljen, mint virul el pompázó szépsége, mint törlik meg a fekete szem dacos villanása és fészkei be magát a rohanó évek álnok pókhálója a halánték zúgába, s mint fagy ajkára a vidám mosoly, ha a barátnők eljegyzési hírét hozzák.

Rozália asszony lelkiismeretét nem is mardosta volna az önvád az alkalmi vétel miatt, ha szombatira nem várják haza a Bernát gyereket, ki négy óra hosszat rázatja magát a saroglyás

volt, ezalatt Rozália asszony elszalajtott Jettikét az újvárosba, holmi régi, kétes tartozások behajtására. A 10 éves Jóskának pedig utána kellett járnia, nincsen-e valahol sürgősen szükség cipőjavításra.

Rozália asszony ezen vérszegény várakozásokkal nyugtatván magát, kiállt a kiskapuba, onnét nézte mindinkább elboruló arccal, mint hordják a heti piacról haza az egész hétre való baromfit, főzelékfelét. A Braun lókupec felesége közeledett épen, (Braun a katonaságnak adott el lovakat a mult héten) mellette a Julis, peckesen cipelvén fején az élelemmel színültig telt hosszú kosarat. Apró futólépéssel egy vagy 8 éves mezitlábás parasztfiú követte őket, két kézzel nyalábolván egy óriási halat. Rozália asszony a nagy hal feletti csodálkozásában még bánatáról is megfeledkezett, mikor ép kapujok előtt elbotlott a kis mezitlábás és a hal — farkával nagyokat csapdosva, — ott fürdött az utca porában. Braunné, kinek férje a hadseregnek szállított lovakat mult héten, ijedten és tanácstalanul állt a váratlan látvány előtt, a Julis, — fején a nehéz terhével — már jó messze baktatott, a kis fiú pedig ijedtében elfutott. Erre Rozália asszony szakértő kézzel kihasználta a halat az utca porából.

— Majd a kútnál lemoszuk, — indult befelé. Gyönyörködve öblítgette a halat, akár csak az övé volna.

Braunné rosszkedvűen mondta:

— Mindjárt éreztem, hogy nem kellene megvenni. Az anyósom úgyis kiszól majd érte, hogy ekkora halat veszek.

Rozália asszony elég közömbösen, amúgy félvállról mondja:

— Ha akarja épen, átvehetem a felét.

Braunné fellelegzik. Ez igazán kitünő megoldás. Hálásan pislog Rozália asszonyra és most már jókedvűen mesél az ura üzleteiről, ki lovakat szállított mult héten a katonaságnak és nem veszi észre, mily lázas igyekezettel tisztogatja és felezi a másik a halat.

Mikor a fél hal már szétdarabolva pihen a Rothék lábosában, Rozália asszony könnyedén mondja:

— Az uram templomban van, majd a Jóskával leküldöm a pénzt vagy az uram ledolgozza. Ugysem látunk mostanában maguktól munkát, elég szegyen, hogy keresztény suszterrel dolgoztatnak, mikor zsidóban külön is akad.

Rozália asszony mindezt csak úgy találomra, zavarában mondta, hangjának is csak azért volt

Porträtstudie.

Jehuda Epstein: Arcképtanulmány.

Étude de portrait

kocsin, a nyers bőrök tetején, s így látogat havonta egyszer haza a cserző Weisz jóvoltából, ki szivességből hozza ide és fuvarozza vissza Paksra hétfőn reggel. A Bernát „kitanult” fűszeres volt, egy éve, hogy felszabadult és a Kelemen- (ezelőtt Kohn) féle nagykereskedésben próbálta a meggazdagodás titkát ellesni.

Rozália asszony arcát piros hőhullám lepte el annak gondolatára, hogy az alkalmi vétel miatt utóbb csak kávéval vendégelheti meg péntek este éhesen hazatérő fiát.

A férfiak a reggeli imára templomba mentek

a vége felé oly fenyegető színezete, hogy pénztelensége feletti szégyenét palástolja. Am úgy látszik, hogy Braunnénak elevenére talált, mert az pirulva védekezett és csaknem alázatosan fogadkozott, hogy jövő héten két pár cipőt szabat a kislányoknak.

Rozália asszony ujjongott bensejében. Jöhet már a Bernát gyerek! Egyébként nem lehessen tudni, a hal, mint olyan, vagy az újabb alkalmi vétel szerzett-e neki nagyobb örömet.

Épen kapóra jött a szomszédasszony, egy szemrevaló parasztmenyecske, kinek azon frissiben mutogathatja a kitünő vételt. A menyecske arca megnyúlik a hal láttára. Akkor tőle nem veszi meg Rozália asszony a búbos tyúkot, melyet kendője alá rejtve hozott át nagy titokban. Az éjjel görény járt náluk és elpusztította a csirkéket. A gazda a búbosról is azt hiszi, hogy odaveszett. Félig ingyen kaphatná meg Rozália asszony, mert a szemrevaló menyecskének sürgősen pénzre van szüksége: megjött a fütyülő zsidó a szagos szappanokkal.

Rozália asszony körül elsúlyed minden. Feledi a halat, előbbi örömét, csak a nagyszerű alkalmi vételt látja, melyet pénz híján el fog szalasztani. Izgatottan simítgatja köténye ráncait, egyik kezét a búboson pihentetvén, nehogy már végleg meg kelljen válnia tőle.

Hirtelen gondolat villan át az agyán.

— Megálljon csak szomszédasszony egy percre. — Ezzel a szobában termett és a Jettike holmija között kezdett kotorászni. Mire visszatért, egy kis üveg parfüm és egy darab szagos szappan voltak kezei között, melyeket Jettike, mikor legutóbb Pakson járt, a Bernát fiatal főnökétől kapott ajándékba. De nemcsak ezt, tán még a lelke üdvösségét is elzálogosította volna kis időre Rozália asszony, hogy a búbost megszerezhesse.

Dúdolgatva tett-vett egész délelőtt és jókedvűen ujságolta az üres kézzel hazatérő Jettikének a váratlan eseményeket. Mikor azonban szaporára bőbeszédűségében a szagos szappanhoz ért, Jettike felsikoltott és arcát bársonyos, gödröcskékkel kirakott kezeivel eltakarván, csendes sírásba fogott.

Rozália asszony életében tán először lesz

igazán haragos lányára. Csak nem kívánhatja ez a hálátlan lány, hogy egy ilyen alkalmi vételt elszalasszon! Majd hoz a Bernát bevásárlási áron másikat.

Csodálatosképen ezzel sem tud megvigasztalódni Jettike és egész nap kisírt szemmel járkel. Estefelé aztán az anyja, hogy kissé felvidítsa, odaszól neki:

— Mindjárt itt lesz a Bernát, vedd fel az új blúzodat és sétálj eléje.

Őmaga ezalatt leteríti az asztalt patyolat terítővel, ráhelyezi a fényesre csiszolt sárgarézgyertyatartókat és ugyancsak rendbeszedi magát a fia és a szombat tiszteletére. Közben minden

Jehuda Epstein: Egy titok.

Ein Geheimnis.

Un secret

kocsizörgésre az ablakhoz fut a fia jöttét kémlelni. Most nyáron, mikor nyitvák az ablakok, az illatáról is meg lehet tudni, mikor megy el a ház előtt a cserző Weisz nyersbőrrel telt kocsija.

Rozália asszony nem hisz szemeinek, mikor fiát nem látja a bakon. A Weisz meglassítja a lovak járását és a poros úttól rekedt hangon szól be az asszonyhoz:

— A Bernát mára nem kapott szabadságot, csak a jövő hétre jöhet haza.

Rozália asszonnyal fordul a világ. Egy ideig bambán, tanácstalanul mered a távozó kocsit után. Lám, ilyen a szegény ember szerencséje! Egyszer juttatja a véletlen egy fényes lakomához, egyszer érezhette volna azt az örömet, melyet a gazdag Freundéktől irigyelt olykor, mikor a fiúk

megérkezésének öröme akkora vendégséget osaptak, s ezt az egy alkalmat is megsajnálta tőle a kaján sors.

Hogy örült a mai estének, mikor a lakásban minden ragyogott a csintól és tisztaságtól és Jettike az új blúzban ülhetne öccse oldalán, kinek a nagypapa elmesélné álma csodálatos beteljesedését.

Azonban Rozália asszonynak nem volt sópáncodás a természetében. Mert amit Isten tesz, az jól van téve! Mikor a gyertyák gyújtásához látott és imakönyvében lapozgatott, békesség költözött lelkébe.

Mikor a vacsorához ülnének, kopogtatás hangzik és a család ámulatára belép a Bernát gyerek porosan, mint aki az országúton gyalogolt. Mögötte egy idősebb és egy fiatalember lépnek be a nyitott ajtón. Az öreg úr, — a Bernát főnöke, — bocsánatot kér a váratlan betoppánásért. Előre nem látott üzleti ügyekben dolguk lesz vasárnap kora reggel itt helyben és alkalmasabbnak vélték már pénteken este átjönni. Kocsit vettek és magukkal hozták a Bernátot is. A szombat a falu határában érte őket, így gyalogosan jöttek tovább, azért ilyen porosak.

Rozália asszony ujjonghatna immár, de szive nehéz sejtelmekkel van telve. Miért jöttek a főnökök? Csakis azért, hogy Bernát valamit véthetett, amit csupa kíméletből csak a szombat kimenetelkor akar feltárni az öreg Kelemen. Csak meg kell nézni az öreg arcát, milyen rideg, kutató, hogy kémlel körül és alig hallatja a szavát. A Bernát pedig oly zavart, az ijedt szorongás ott terpeszkedik az arcán. Ellenben a Jettike csak úgy lángol és lesütött szemmel rak újabb terítéket az asztalra. Jettike tudhatott valamit a Bernát dolgáról, azért fakadt bizonyára sírva, mikor a szagos szappanról esett szó.

Csak az apósa és az ura voltak egészen gyanutlanok. A Roth Simon előkotorta valahonnét régi humorát, a jólétnek látszata és az előkelő vendégek számúzték lelkéből a fanyarságot ez estére. Az apósa pedig jószágos mosoly kísérette bölcs megjegyzésekkel fűszerezte a társalgást.

Rozália asszony sem vesztette el a fejét. Kétszeres gonddal tálalt. Hadd lássák Kelemenék, hogy nem valami koldusok tanyájára verődtek. A fia ügyének ezzel csak használhat. Áldotta az esztét, amiért a tyúk hájából még kis omlós tésztát is sütött hamarosan.

A hal után, mikor az aranyos színű búbos került az asztalra, az öreg Kelemen arcáról mintha tünedeztek volna a felhők. Mert igaz, hogy valami ügyben és pedig a Rothékat közelelről érintő ügyben jött el a fiával, de ez nem épen a Bernáttal függött össze következetesképen. És az öreg Kelemen nagyon szerette volna, ha a szoba, hova toppantak, kevésbé lenne rendes és lakályos, sem az étel oly elsőrendű, s az öreg nagypapa oly tiszteletet parancsoló és végül Jettike

sem lenne oly ennivalóan kíváncsi fehér bluzában, hogy a fia le sem tudja venni róla a szemét. Mert az öreg Kelemen azért ütött oly váratlanul vacsorának idején, a Rothékon, mert azt remélte, hogy kényes izlésű fiának bemutatthatja őket szegénységükben; mikor vendéget nem várván, a nincstelenség pongyolasága ömlött el rajtuk, szétrombolván azokat az illuziókat, melyeket Jettike, valahányszor a Bernát látogatására Paksra jött, a fiatal Kelemenben keltett.

Az öreg Kelemen azon vette magát észre, hogy a fegyver, melyet a győzelem biztos reményében választott, visszafelé sül el. Benső ellenkezése dacára jómagá is belemelegedett a diskurzusba és mielőtt az omlós tésztába harapott volna, az iránt is érdeklődött, milyen születésű Rozália asszony.

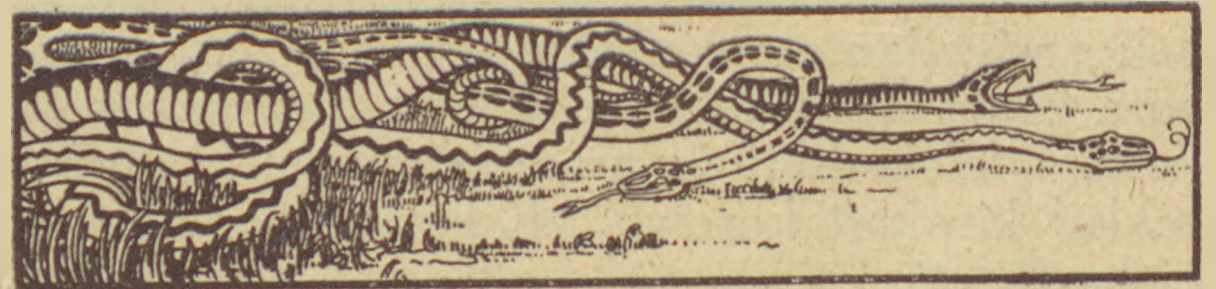
— Hogy a Taubernek a leánya volna, a homonnai Tauber Tóbiásnak, kivel vagy 45 éve hogy együtt tanultak a pozsonyi jesiván? Az öreg Kelemen félóra hosszat mást sem tesz, csak elhalt kenyerspajtásáról kérdezősködik, kitől az évek folyamán elszakadt ugyan, de kinek emléket szeretettel őrzi, mert vele, az akkor nyomorgó talmudistával testvérileg megosztotta volt mindenét.

A petróleumlámpás kissé bemelegítette a szobát és Rozália asszony épen indítványozni akarta, hogy menjenek kissé felfrissülni az udvarra, mikor az öreg Kelemen felállt és az ámuló család előtt annak rendje és módja szerint megkérte Jettikének kezét Jenő fia számára.

Legjobban bámult ezen a Bernát, kin egész este a csodálkozások skálája futott végig. Mikor megjöttek, zavarában azt sem tudta, hova legyen, s hogy fogja neki anyja megbocsájtani, amiért készületlenül ilyen előkelő vendégeket hoz szegény asztalukhoz. Ám mint varázsütésre, — asztal terülj — jöttek sorjában a teli tálak és mindent betetőzött a Jettike váratlan szerencséje. Az anyja szemét kereste, hogy a sok nélkülözést bátran viselő asszony örömeiben gyönyörködhessek, de Rozália asszony, ki eddig mindig oly gyorsan ura lett a helyzetnek, tanácstalanul ült a rászakadó nagy boldogság közepette és csaknem kiszaladt a száján: micsoda alkalmi vétel!

Csak Jettike, a boldog menyasszony, kinek már ideiglenesen, míg szebbet kap, az apósa briliánsgyűrűje fénylett a mutatóujján, érezte át teljesen a helyzet jelentőségét és átölelve nagypapját, kedveskedve súgta a fülébe:

— Nagypapa, máskor szoréalmasabban álmodhatnál.

Lilien rajza

Liliens Zeichnung

Lilien: Dessin

zsidó művészek között, akik a különböző ghettók homályából, chédereken és jesivákon át az elismerés és világhír legmagasabb polcáig küzdötték fel magukat, előkelő helyet foglal el Jehuda Epstein. Mikor husz évvel ezelőtt a berlini „*Jüdischer Verlag*“ összefoglaló anthológiát adott ki a legelismertebb zsidó művészekről, a hat legelső közé került Epstein is. Egyenesen Israels, Lesser Ury, Lilien, Max Liebermann és az angol Solomon I. Solomon mellé. Sőt Franz Servaes szerint, ha Epstein nem is olyan eredeti és hódító jelenség, mint Lesser Ury, egyénisége egyenletesebb, harmonikusabb. Epstein is merő temperamentum, színérzék és bensőségesség, de mindenben mérsékli a művészi objektivitás és víziók helyett tárgyilagosságra törekszik.

És Jehuda Epstein az utóbbi két évtizedben igen sokat fejlődött. Nem maradt meg tisztán a biblikus tárgynál, hiszen szemlélete nem szorult csupán csak egy témakörre. Kedvenc motivuma azonban mégis az ótestamentum, amelyben az általános emberit, az egyetemes lelket keresi.

Epstein pályájának külsőségei nem állanak egyedül kollégái között. Antokolsky is a chéderből indult el és mint az orosz cár udvari szobrása fejezte be életét. De érdekes, hogyan emlékezik meg erről a mester maga:

„1870-ben születtem, — írja Jehuda Epstein — az úgynevezett Fehéroroszországban, a moldeffi kormányzásában és tapasztalatlanságomban, mint afféle fiatal emberek, akik épen most jönnek először a világra, a kellő óvatosság nélkül választottam meg az apámat. Nagyon szegény ember volt. És az is maradt. Ötéves koromban a chéderbe

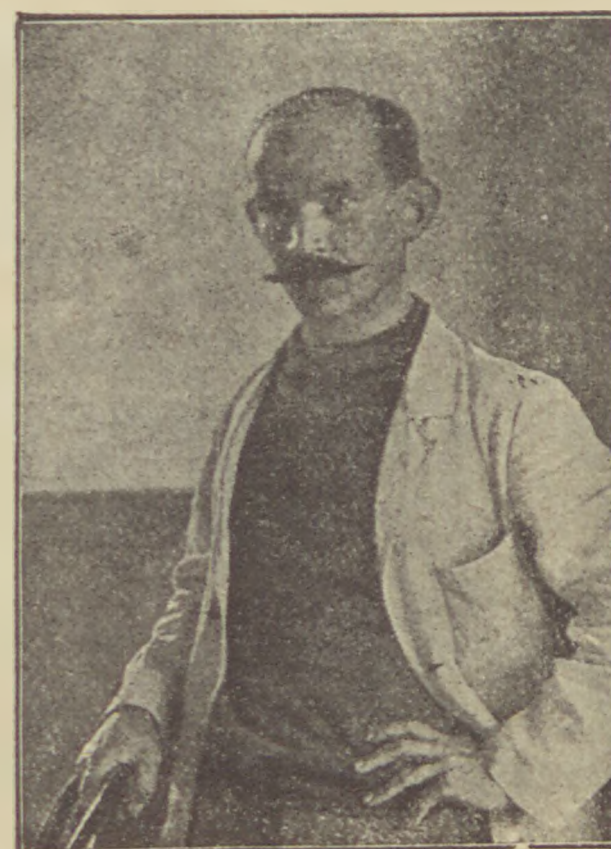
kerültem, ahol tizenhárom éves koromig reggeltől estig csakis héberül tanultam.

Még ebédelni sem mentünk haza. A chéderbe hozták szűkös kis ebédünket. Csak szombaton voltunk szabadok és ilyenkor azzal mulattunk, hogy a legelőről hazatérő malacokat egy udvarba csaltuk és ott jól elpáholtuk a „tisztátlan“ állatokat. Így akartuk magunkat behízelegni az Uristen-

nél. A festészethez a kártya vezetett el. Egy pakli piszkos kártya jutott véletlenül a kezünkbe, ezzel próbáltunk játszani, majd amikor már a felismerhetetlenségig vagy tán inkább a felismerhetőségig lekopott, próbáltam tiszta papíron új kártyát rajzolni. A próba fényesen sikerült és amikor később megtudtam, hogy vannak olyan iskolák, ahol nem talmudot, hanem festeni tanulnak, elhatároztam, hogy festő leszek. Tizenhét éves koromban, apám akarata ellenére, Vilnába mentem a rajziskolára, ahol mindjárt ösztöndíjban is részesítettek. Innen Bécsbe indultam tizenöt pengő forinttal a zsebemben és a német betű ismerete nélkül. Csakhamar felvettek az akadémiára, még pedig mindjárt a második évfolyamra!

Első képem, amelyet a mesteriskolában festettem, a „*Sakkozó lengyel zsidók*“ volt, mellyel az első díjat nyertem. Következő művem a „*Saul és Dávid*“ volt, amellyel a Beer-díjat vittem el Berlinben. A képet a boldogult Herzlnek ajánlottam. Négy év múlva másodszor nyertem meg a Beer-díjat. Ez alatt a négy esztendő alatt nagy erkölcsi sikereim ellenére, nagy anyagi küzdelmekben mentem keresztül. Míg végre Rómában megtaláltam a célt, amelyet kerestem, a független művészetet!”

Epstein leghíresebbé vált képét, a „*Makka-beusok*“-at már négebben bemutatta a Mult és Jövő. Esztétikusok Munkácsy-hatásokat állapítottak meg rajta, akitől mindenesetre sokat tanult, különösen a kompozíció artisztikus csoportosításában. „*Saul és Dávid*“-ját akadémikusnak mondja Epstein maga is egyik levelében, „*Jób*“-ja ellenben a zsidó legenda őseredeti szellemétől van áthatva és a görög drámának a festészetbe is átment klasszikus páthosza helyett igaz élmélyülést, bensőséget és áhitatot találunk benne. Aminthogy a bensőségnek színekbe transzponálása jellemzi Epstein egész művészetét.

Jehuda Epstein arcképe.
Selbstbildnis. Portrait de l'artiste

Jehuda Epstein: A síroknál
An den Gräbern

Nicolaus Lenau: A szegény zsidó

Oh, te árva vándorzsidó,
Ki bolyongasz házról-házra,
Éhesen és fagyba fázva
Kiabálni: „Nincs eladó?!“

Öl a dögvész férfit, asszonyt,
De te járva a nyomába,
Alkudsz a holt holmijára,
S mégse szabad megborzadnod.

Fönt a fákon holló károg,
Kutyák marják a kabátod —
Hóviharban pihe vágott
S botod kémlé, hol az árok.

Solomon I. Solomon (London): A vak koldus
Der blinde Bettler Le mendiant aveugle

Egy kereszthez ért a zsidó,
Megpihen a Krisztus alatt —
Ott a padon morzsa maradt
S tört testének pihenni jó.

Azt álmodja: az atyái
Ujjonganak a kereszten
És a fagyos, csengő csendben
Júdás képét véli látni.

Egy vadász megy hazafele,
Szagláztatja a kutyáját,
Hogy az alvót, batyucskáját
Csenje meg és fusson vele.

Majd egy paraszt halad erre
És felrázza a szunnyadót
„El ne aludj!“ rákiáltott,
„Mert megvesz Isten hidege.“

„Súlyos batyud és az átkot
Akaszd fel a krucifixra.
Zsidó, eltévedt barika,
Krisztus nyája vár tirátok.

Szegény zsidó, térj eszedre!
Ó-szövetségből, mi maradt:
Száras morzsa batyud alatt,
Amely fenntart percről-percre.

Mondom néked: térj ki zsidó,
Mint megtették — s négy paripán
Csengettyűznek el az utcán,
Kik handléztak: „Nincs eladó?!“

Fogadd el a komaságot
S ajándékot adok néked,
— Isten áldja a megtértet —
Lakoma lesz: bor, felvágott.“

A jó zsidó így felel meg:
„Meddig élek, ki nem térek,
Inkább vedd meg arra kérlek
Ezt a holmit kedvesednek.

Az a hátán hord keresztet,
Am a zsidó a szívében —
Súlyosabb, mint batyum éppen;
Nagyon kérlek, ezt is vedd meg!“

De a paraszt elmegy messze,
Összeköti a batyuját —
Megtörötten leroskad hát
Fáradalmát kipihenve.

Ujra álom borít rája,
Nyugodalmas álmképet
S könnyörülve az igézet
Ugy zeng, mint egy égi hárfa:

„Tűrj, gyermekem, várva-várva!“
Zengi Messiás közelgve —
És a hébert halva lelte
Egy paraszt, ki arra jára . . .

Fordította: Ágai Imre.

I.

gyönyörű és felejthetetlen installáció volt. Az érkező ifjú főrabbi úr elébe a megye határszéli városkájáig: Spitzer, Gorombauer és Snuperer gábe urakból álló bandérium utazott. A főrabbi úr új állomáshelyének: Szent-Keserű hitközségnek pályaudvarán óriási közönség várt a lelkipásztorra. Dr. Rechthaben kultuszfeljáró úr lelkes beszédben üdvözölte, kifejezést adva annak a meggyőződésének, hogy ez a mai nap korszakalkotó nemcsak Szent-Keserű zsidó hitközségének, hanem az egész hazai zsidóságnak életében; hosszú kocsisorban vonultak a hívek a domboldalon fekvő hangulatos ódon kis zsinagóga elébe, ahol Schmeichler Benő, a mézédessajkú alelnök úr vágott ki mindeneket elragadó üdvözlő beszédet, elmondván biblikus ódonságú ígékkel, hogy „légy ezentúl te a mi pásztorkunk, aki kies virányokon legeltess minket, aki járj és kelj előttünk és a te igéd legyen irányító minékünk és légy te a mi mesterünk és urunk, a mi „more morénunk“, és szavad ellen ne legyen apelláta és ellenvetés“, s beszéde végén átadta neki a templom aranyozott kulcsát. Benn a templomban, az oltár előtt, a tekintélyes külsejű, pátriarka szakállú rasekól: Eisenherz Adolf, földbirtokos, megyebizottsági tag, a községkerületi békebíróság elnöke üdvözölte szárnyaló szavakkal, a község forró érzelmeit ecsetelve, hogy „az ősi hagyomány és az újkori haladás kipróbált ösvényén fogsz te vezetni minket, mi pedig szent és nehéz hivatásod tövissel szegzett ösvényét soha nem hervadó szeretetünk illatos rózsáival fogjuk behinteni. Öregeink legyenek a te öregeid, ifjúságunk legyen a te ifjúságod, gyermekeink legyenek a te gyermekeid, asszonyaink — a te szavadban találjanak vigaszt és istenbizodalmat.“ Mindenki sírt.

Aztán orgona zúgott, az énekkar és a főkántor zsolozsmákat énekeltek, s az új főrabbi megtartotta installációs beszédét, rendkívüli, felejthetetlen hatással. Jelen voltak a megye urai: főispán, alispán, a tisztikar, a tűzoltóság, s a hitközség tagjai odalopództak a keresztény előkelőségek mellé, meglesendő a beszédről való véleményüket, s amikor hallották, hogy a megyebeli urak elismerő dicsérrettel szóltak az oratióról, akkor nagyogó ábrázatokkal állapították meg, hogy az új főrabbi a földkerekség legnagyobb szónoka. Mint tudós, — ebben nincs kétség — a legelső köze tartozik. A fáma szerint elveszi a nagybefolyású rasekól unokahugát feleségül.

Este a zsidó templom-utca ki volt világítva, fényes bankett volt a hitközség nagytermében. A felekezeti sajtó hasábos tudósításokat hozott a nagy eseményről, — az új főrabbi úrra fényes

sugárgarmadáai hullottak a közvéleményt irányító felekezeti sajtó kegyének, megállapítván, hogy az ifjú főrabbi, kétségenkívül a magyar Izrael égének legfényesebb csillaga, büszkén szárnyaló sólyommadár, egyben a zsidó tudomány csodálatos tűző fáklyája.

A község örömmámorban úszott, Szent-Keserű hitközsége fölött a mennyboltozat tele volt aggatva pengő cimbalmokkal.

II.

Azután harmincöt esztendő múlt el. Rasekólok és gábek jöttek-mentek. Szent-Keserű főrabbiája csakugyan beváltotta a hozzáfűzött reménysegeket.

A tudós világban jogosan megérdemelt hírnevet vívott ki magának. Mint hitszónok egyike volt a legkiválóbbaknak. Papi erényei, jámbor, istenes életmódja meghatóan példaszerűek voltak. Áldása volt a szegényeknek, a vigaszra szorultaknak.

Nemesszivű, nagyműveltségű, férje szent hivatásában egész lélekkel résztvevő hitvese volt. A főrabbi úr nem vette ugyan el a rasekól unokahugát, — a fáma ezuttal is megbízhatatlannak bizonyult — egy nagy-pámbor rabbinus leányát vezette oltárhoz, a rasekól unokahuga időközben az egyedül üdvözítő anyaszentegyház kebelére borult, — de magának a legádázabb rosszakaratnak is el kellett ismernie, hogy a rabbinét az Urísten is erre a hivatásra teremtette, olyan jószágos, olyan angyszelidségű volt a lelkülete.

Azaz hogy el kellett volna ismernie. Ám mégis csak vannak néminemű kifogásai idők múltán a kilének a rabbinusné ellen. Szerény volt a papné, egyszerűen öltözött: úgy találták, nem tudja megbecsülni állása méltóságát. Egyenesen botrányos, milyen kopott tud lenni. Máskor — háromesztendőnkint egyszer — új kalapban jelent meg a templomban. Úgy vélték: megbotránkoztató ez a fényűzés. Folyton-folyvást új kalapokra nincs a hitközségnek pénze. „Da müz men immer auf der *Hut* sein“ — mondotta szellemeesen az öreg Geiczig szabó, a cedóko parnesz, s azt a javaslatot terjesztette az előljárási elöbe, hogy bizottság küldendő ki a község alkalmazottainak életmódja ellenőrzésére és szabályozására, „ohne Ausnahme, von oben, von dem Bizonyos ongefängen, bis zum letzten Samesz heró . . .“

A gyermekeiket se nevelik célirányosan és kellő szerénységgel. A rabbiék Juliska leánya zongorázni tanul. „E chüce“ — vélte az „Új krumplihoz“ címzett főtéri szatócsbolt tulajdonosa, a hagyományhú csoport vezetője, aki szombat és ünnepnapokon csak azért tartotta nyitva az üzletét, hogy megmutassa, hogy hagyományhűségre dacára se vetette magát a bigotizmus kar-

jaiba, — „wirst e sehn, de Jüliska wet noch e Fedák Sári weren“. Két fia van a főrabbi úrnak. Mindkettő a gimnázium legkitünőbb tanulója, egyik jutalmat a másik után nyerik el. „Zü hoch hinaus will er mit de Jüngens“ — csóválta a fejét az örökké hümmögető és sokatsejtető félmondatokkal monologizáló, mozgékonyorrú és szimatolószemű maszkil el däl alelnök, Lózer Leipnik, akinek három fia bukott el állandóan a gimnáziumban s a rabbinus fiai korrepetáltak velük díjmentesen a vakációban, hogy legalább a pótvizsgán keresztülcsúszhassanak . . . „Gemóra mégen ze lernen“ — mondotta dühösen, ékes nemetséggel Leipnik úr — „Die Kile will ka Advokatens aus ze heranbilden . . .“

Tagadhatatlan: Szent-Keserű főrabbija hivatásának dísze volt. Megyeszerte, országszerte ismerték a nevét. Szent-Keserű homályban elmerült kis hitközségét az ő híre, az ő működése emelte ki az ismeretlenség ködéből. Úgy ragyogott a szent-keserűi kehila égboltozatán az ő neve, mint az Isten háta mögötti sivár tájékok éjszakái fölött a tündöklő csillag.

A külföldi zsidó tudományos folyóiratok egyre-másra közölték tudományos munkássága eredményeit, s a szent-keserűi posta hírneves tudósok hízelgően elismerő, baráti melegségű leveleit hozta a szerény rabbilakásba. Amire Lózer Leipnik ugyan vállvonogatva azt jegyezte meg: „Wos kaaf ich mir dafir, dos er grichisch kenn. Lieber még er véset kracen.“

Jándi Dávid: Tanulmány

Studie

Etude

Zsidó tudása messze körökben elismert. Hiszen a szent-keserűi főrabbi ifjúkorában a frankfurti rabbiiskola legkiválóbb növendéke volt, s köztudomású volt róla, hogy ma is még naponta órákon át foglalkozik a talmuddal. Amire dr. Bárányos Menyhért, ügyvéd, az iskolaszék elnöke azt mondta: „Luxus! a zsidó hitközség azért fizessen valakit, hogy elavult hottentotta törvénykönyveket bújjon! Inkább tanítana ahelyett napi öt órát az elemi iskolában.“

A szent-keserűi főrabbi klasszikus szépségű magyar és német szónoklatokat tartott. Mély gondolatok, szárnyaló érzések csodálatos bűbájjal, szónoki mesterművekké avatták beszédeit. Amire Gleichmütig Izsó porcellánkereskedő, nagy szakértője az egyházi szónoklatoknak és az egyházi énekművészetnek, azt mondta: „Mbah! lauter Freizen, (frázisok) wosz brauchen in e D'róse die csalogányesz cü piepecen ün cü csi-cseregnen?! . . .“

Időnkint a szent-keserűi főrabbi mélytudású, talmudi fejtegetésekben dús előadásokat tartott, népszerű szentírás-magyarázatokát fűzve a súlyos expectoratóriumokhoz, amikről Dénes Mór, a széplelkű tüveköl, a „Schönggeist“ azt vélte, ajkbiggyesztve: „Nívón aluli, karzati publikumnak való . . . pongyola nyelvezet . . . szalopp munka. . . . Szent-Keserű jobbat érdemelne . . . hjah, de ez a régi iskola . . . modernebb rabbira lenne égető szükség . . .“

A megyében, városban páratlanul megbecsült szerepet vitt a szent-keserűi főrabbi. A szava éppolyan döntőszó volt országos ügyekben a megyeház tanácstermében, mint amennyire dacos mogorvasággal berzenkedett ellene egyházi ügyekben a kehila vezetősége, a kile tanácsában.

„Den Rabbiner bezahle ich“, — adta ki a jelszót Heftig Izidor, a hangosszavú előljáró úr, — „folglich ist er mein Diener“. Egy-egy hazafias, országos ünnepség alkalmával, amikor a főrabbi remek szónoklatáról elragadtatással beszélt az egész város: büszke göggel duzzadt a szent-keserűi hitközség tagjainak taraja, ám a kile egynémely ambiciózus és vezető tagjának szive dohogó indulattal telt el: „sokat szerepel, mindig csak ő. mindig csak ő“.

Volt rá eset, hogy a rabbinak egyik rituális intézkedését megdöntötte a hitközség vezetősége, „mert a főrabbi úr szava egyházi vallástörvények magyarázásában föltétlenül döntő ugyan, de csak módjával, mert hierarchiát a szabad zsidó egyház nem tűrhet“. A szent-keserűi főrabbi valahogyan ezt az ügyet, beszélgetés közben megemlítette a róm. kath. plébánosnak. Ez viszont, találkozáskor a rasekóllal, azt mondta annak: „ugyan minek avatkoznak maguk abba, hogy vajjon a kóser mészárszékekben kell-e „mesgiá“-nak (ugye jól mondtam?!) lenni?! Hát persze: hogy kell, ha a rabbi úr is úgy mondja“. A rasekól úr erre

hanyatt-homlok elrendelte a masgiach alkalmazását a plébános rituális véleménye alapján.

Egy vigasza lehetett a szent-keserői főrabbinak. A nemesen érzőek, az igazán vallásos érzésűek rajongó szeretettel csüggtek a papjukon. Kevesen voltak, de ezek aztán a lelkük mélyén átérezték, hogy papjuk az Istennek igazi szolgálója, jámborságban, emberszeretetben, szerény alázatosságban, törhetetlen, önzetlen meggyőződéssel tündöklően hófehérlelkű.

Még egy nagy boldogsága volt. A családja. A hozzáméltó, istenfélő, vele együttérző, nemes hitvese. Szép, ragaszkodó, kiváló gyermekei. A poétikus áhítatban tündöklő ünnepek szentséges áhítata hajlékában. És eljött az idő, amikor egyetlen leányát oltár előtt láthatta, s apai áldását adhatta frigykötésére. Két fia is célhoz ért. A fővárosban laktak. Az egyik csakugyan „Advocat” lett, a másik orvos.

Üres lett a szent-keserői paplak. Az öregedő szülők magukra maradtak . . .

Harmincöt esztendő múlt el, mióta a szent-keserői főrabbit installálták. Jöttek-mentek a rasekólok, a gabek, a község vezető emberei. Volt egy vezetőség, az „rabbisztelő” programmal foglalta el a helyét. Aránylag nem sokszor bántották a papjukat. Ki is mondták, hogy a templomban a papnak is van intézkedési joga. Csak fizetni nem akarták a papot. Úgy találták, hogy rendkívüli nagy a mellékjövedelme. Esketések, (minden öt hónapban: egy), pasziták (évente: három) s a horribilis nedávák (Sebuothkor egy néhány virágcsokor).

Jött azután egy másik vezetőség. Rabbi-nem-tisztelő. Az úgy vélte: a tekintélyek kora lejárt. Csak a szolgabírókat kell tisztelni, hogy hosszú életű légy a földön. Az is úgy találta, hogy a rabbi fizetése és mellékjövedelme túlságosan nagy.

Azután jött — a szent-keserői főrabbiság harmincnyolcadik esztendejében — újra egy új vezetőség. Ezek voltak csak az igazi, keménykötésű gascogne-i legények. Mindegyiknek a szive fölött vaskemény páncél minden gyöngítő érzés ellen. A „szeretve tisztelt főrabbi úrral” szemben egyértelmű volt az állásfoglalásuk. „Man muss dem Rabbiner e Frassz geben” — így fejezte ki ennek az állásfoglalásnak a velejét a tüvekök, akinek szigorú homlokán egy irgalmatlanul kemény redő húzódott végig, kegyetlenül néróivá torzítva arcvonásainak ridegségét.

A vezetőség különben is úgy vélte, hogy a rabbi úr feltűnően megöregedett. Elavult. Nem modern. Igaz ugyan, hogy a főrabbi úr még mindig erőteljes hangon, szellemi üdeségének teljében prédikál, — de azért mégis csak elavult. Még mindig a sulchán-áruch alapján áll. Beszéltek is róla, hogy vennének melléje egy új, ifjú főrabbit, aki valami modernebb alapon áll, csak az a baj, hogy azt is fizetni kellene.

Jándi Dávid: Önarckép.

Selbstbildnis.

Portrait de l'artiste

Nagy ünnepségre készült ez időtájtban a szent-keserői hitközség. A főrabbi úr évtizedes, fáradhatatlan munkája új templomot szerzett Szent-Keserűnek. Díszes, szép templomot szóno-kolt és koldult össze a főrabbi s most annak a felavatására készültek. S a szent-keserői hitközség úgy határozott, hogy a felavatóbeszéd tartására egy újonnan feltűnt, egész fiatal papot hív meg. Az legyen az avató püspök . . . az öreg pap: holmi kápláni funkciót végezzen mellette. De rosszul számítottak: az öreg úr a talpára állt s kijelentette, hogy nem lép be a templomba, ha ilyen módon csapnak ostort az arcába. A meghívásból nem lett semmi. Hanem az előljáróság szörnyen felbőszült emiatt a papja ellen.

Vártak az alkalomra, hogy neheztelésüket éreztessék is a főrabbi-val. Ez az alkalom csakhamar el is érkezett. Augusztus tizenharmadika közeledett. A király születésnapja. Ezt az ünnepet évente hagyományos fénnel és lojalitással ünnepelte meg a szent-keserői zsidó hitközség. Résztvett azon rendszerint az egész megye, az egész város, főispán, alispán, a helyi tisztikar.

Landschaftsstudie

Jándi Dávid : Tájtanulmány

Étude de paysage

Ebben az évben azonban nem lehetett azt a templomban megtartani. Az új templom még nem volt kifestve, még az avatási ünnep előtt állottak. Az istentiszteleteket is az iskola egyik kis termében tartották.

Rekkenő nyári idő volt, a három gyász hét ideje, az öreg pap hazautazott Putnokra, „kévér-óvausz”-ra, istenhez tért jámbor szülei sirjainak látogatására. Az iskola kis termében, tíz batlen jelenlétében, a reggeli istentisztelet keretében, csöndben megtartott augusztus tizennyolcadiki hálaadásnál az öreg pap nem volt otthon Szent-Keserűn. De egy vármegyei fogalmazó valahogyan mégis megjelent az istentiszteleten. Nagy volt a fölháborodás. Szörnyű buzgalommal kovácsolták a sújtó villámokat a pap ellen, s mire az öreg pap hazatért Keserűre, a szent-keserűi izraelita hitközség előljárósága jegyzőkönyvi roszszalását fejezte ki, a legékesebb német nyelven (németnyelvű lévén még akkoriban a felvidéki szent-keserűi kehilla ügyvezetése, s az öregebb hitközségi tagok még németül beszéltek) a fő-rabbi úrnak, elkövetett mulasztásáért.

Az öreg úr pedig a következő levelet intézte az előljárósághoz:

Szt. Keserű 28. August 87.

Einem wohllöbl. Vorstande der israel.

Cultusgemeinde

zu Szt. Keserű.

Wohllöblicher Gemeindevorstand!

Nachdem die am 18. August l. J. anlässlich der Geburtsfeier des Königs in früher Morgen-

stunde ohne Predigt abgehaltene gottesdienstliche Agende laut verlässlicher Mittheilung in der Gemeinde Resens hervorgerufen, sehe ich mich zur Wahrung der Würde des Gemeinwesens, an dessen Spitze mich die Vorsehung gestellt und meine hiesigen Glaubensgenossen mich erhoben, aber auch zur Wahrung des bislang intakt gebliebenen eigenen Ansehens spontan und ohne jeglichen äusseren Zwang veranlasst, Einem löbl. Vorstande die Versicherung zu ertheilen, dass diese Abweichung von der bisherigen Gepflogenheit weder von mir ausgegangen, noch auch beeinflusst war, am allerwenigsten aber hatte ich je die Absicht, mich für die Folge meiner usuellen Funktion

bei derartigen patriotischen Feierlichkeiten zu entziehen.

Was nun den Umstand betrifft, dass ich vier Tage vor dem 18. durch eine Reise in meine Geburtsstadt, wo meine frommen Ahnen und von aller Welt pietätvoll genannten Eltern ruhen, jener modifizirten Feier aus dem Wege ging, so hatte dies seinen Grund einfach darin, dass ich meine Anwesenheit für ganz entbehrlich hielt, da doch weder Einladungen ergingen, noch auch überhaupt auf eine Predigt reflectirt wurde und auch die Anordnungen im Einverständnisse mit dem Tempelcurator, Herrn Jacob Permaneder, so getroffen waren, dass die ganze Feier in Anwesenheit der 10 Betbrüder, die gewöhnlich das donnerstägliche Publikum bilden, aus dem Recitiren eines Psalms und des hebräischen Königsgebetes bestanden wäre. Dieser so gewünschten und so gestalteten Feier mich entziehen, konnte ich mit vollkommener Gewissensruhe, umso mehr, als die unaufschiebbare Erledigung dringender Familienangelegenheiten meine Anwesenheit in meiner Geburtsstadt erheischten und meine Abwesenheit gerade einen Rechtfertigungsgrund für die Modification der Feier, die einmal intendirt war — abzugeben geeignet war.

Schliesslich möge es mir gestattet sein, den bescheidenen Wunsch zu äussern, dass meine gehaltenen Predigten ebenso Beachtung finden mögen, wie die nicht gehaltene am 18. August. Der nächste Versöhnungstag wird hoffentlich auch für die Sünde des 18. August die gewünschte Sühne bringen, und gerne will ich,

wenn noch in unseren Tagen Jerusalem und der alte Tempel wiedererbaut wird, das für die Sünden des Hohepriesters vorgeschriebene Opfer — den Opferstier darbringen, den die geschickte Hand des löbl. Vorstandes jetzt schon bei den Hörnern packen kann.

Mit vorzügl. Hochachtung
Oberrabb.

Vihar háborgott a kile vezetőségében. Méltó válaszon törték a fejüket. S a legelső alkalommal a kántor fizetését nagyobbra emelték, mint amilyen a főrabbi javadalmazása volt. Együtt ültek a kehila vezető tanácsában: Rideg Mór, hitk. elnök, aki akarátát tűzön-vizen keresztül vitte mindenkoron, s aki különben saját szavai szerint, „köteles” tisztelője volt a főrabbi úrnak, csak a „rabbihatalmat” akarta kissé letörni; Hacker Fülöp, kultusz-elöljáró, aki nyíltan kimondta, hogy a főrabbi nem áll a kornak és Szent-Keserű hitközségének színvonalán; Hartherz Dávid, pénzügyi elöljáró, aki megesküdött, hogy a főrabbi mellékjövedelme föl se mérhető, s azért egy „megveszekedett” garassal se akarta gyarapítani a rabbi szűkös fizetését; Zanksüchtig Elemér, állatorvos, iskolaszéki elnök, aki azon nyargalt állandóan, hogy a rabbi nem pedagógus; Dauerhaft Lázár, gazdasági elöljáró, akit az elöljárósági székről, minden bizalmatlansági szavazat dacára se lehetett levakarni; ifjabb Gorombauer Lipót, jótékonyági elöljáró, aki gyűlölte a szegényeket s haragudott a főrabbi, mert konzervatívnak tartotta; Launer Izidor, gabe, aki haragudott a főrabbi, mert neológoknak tartotta, (a mult évben is olyan fürdőhelyre utazott a főrabbi, ahol balneológ kongresszus volt); Schleicher Henrik, a malbis arumim egyesület elnöke, aki örökké hazudott, s a főrabbi úrról is szépen tudott hazudni és Permaneder Jakab, templomkúrator, a rabbi jó embere, az egyetlen jólelkű ember, akit azonban puha szíve miatt a vezetőség hova-tovább ki is nézett a soraiból.

Nemesebbnél nemesebb indítványok kerültek sorra minden ülésen. A bors drágább lett Szent-Keserűn, annyit törtek a főrabbi úr orra alá . . .

Szent-Keserű főrabbi mindezt jámbor, Istenben megadó nyugalommal tűrte. Szent könyvében búvárkodott, a templomába menekült, szép, könnyes zsoltárokat imádkozott hosszan, balzsamot talált az Isten közelében, úgyhogy a tövisszúrásokat ilyenkor nem is igen érezte. Csak otthonában panaszkodott sokat istenfélő feleségének . . .

Úgy a nagyünnepek táján történt. Közel negyven éve, hogy a szent-keserűi főrabbit nagy fénnel installálták. Az öreg rabbi megbetegedett. Az Isten nagyon szerethette, mert enyhe formában küldte el hozzá az ő behívó angyalát. Valami aggkori gyöngeség lepte meg hirtelenül. Néhány nappal a halála előtt még egy igen ked-

ves tanítványát eskette a templomban, szelichot első napja előtti szombaton még egy igen meghatározó beszédet mondott a mennyországról, — szelichot első reggelén pedig, amikor a sófárt először fújták meg a templomban — elaludt örökre. Meghalt a szent-keserűi főrabbi. Mosolygó arcvonásokkal, mint egy szent, úgy feküdt a halottas ágyán.

III.

Nagy, fényes gyászra készült a szent-keserűi hitközség. A szent-keserűi nagy rabbit az egész ország siratta. A külföldi tudományos körök részvétiratokkal árasztották el Szent-Keserűt.

Az egész község egyértelműen azt vallotta, hogy pótolhatatlan veszteség érte a gyülekezetet.

A templom gyászba volt vonva a temetésen. A főrabbi ravatala ott állott a frigyszekrény előtt. Megye, város résztvett a temetésen. Öt pap siratta Szent-Keserű veszteségét. Rideg Mór, hitk. elnök zokogva lépett a koporsó elé, s megindultságtól remegő hangon sírta: „lehullott a mi fejünk koronája . . . apám, mesterem voltál, s büszkén vallom: apai barátom . . . de szent fogadalmat teszünk, családodat, özvegyedet nem hagyjuk el sohasem”. Hacker Fülöp, kultusz-elöljáró is beszélt: „a kornak színvonalán állottál, kiemelkedő oromzaton”. Hartherz pénzügyi elöljáró is búcsúzkodott: „most akartuk érdemeidet méltó módon megörökíteni”. Zanksüchtig Elemér, iskolaszéki elnök is beszélt: „a legkiválóbb pedagógus voltál”. Gorombauer Lipót, jótékonyági elöljáró a temetőben beszélt: „a haladó kor prófétája voltál”. Launer Izidor, gabe is búcsúzott: „a legjámborabb, ősi konzervatív szellemben működöttél”. Schleicher Henrik is hazudott: „páratlan szeretettel környeztünk”.

Egy évig gyászoltak. Gyászünnepeket rendeztek. Elhatározták, hogy az elhunyt főrabbi emlékét, nevére elnevezett árvaház alapításával örökítik meg.

A temetés és a gyászünnepek éppolyan fényesek voltak, mint a negyven év előtti installáció.

S az özvegynek — háborús évek drágaságában, — havi száz korona nyugdíjat szavazott meg a szent-keserűi hitközség nagylelkű vezetősége.

Lilien
rajza

Liliens
Zeichnung

XVIII. század magyar ghettóinak gombkötőitől fennmaradt munkák összegyűjtése a jövő feladata. Szakértő utánjárás még jelenleg is több ilyen dolgot menthetne meg attól, amit nem-törődömség elkallódni hagyott

eddig. Kedvezőbb lett ezeknél a zsidó házipar rokontermékének, a himzésnek sorsa, mely nagyobb számban került el az elhányódást és melynek szépsége még megcsodálható tórák régi öltönyein s százados oltárfüggönyökön.

A mesterségek, keresetek fajtáiban Kismarton nélkülözte a zsidó kőfaragót, cipészt, üvegest, könyvkötőt, a levélhordót (*Bajulus cum literis, tabellarius*), holott Nagymarton. Lakompak, Köpcsény, Kaboldon megtaláljuk őket. Kereskedelmi érdek tette szükségessé, de egyben civilizációra vallott, hogy a hét község némelyikének zsidó lakói postást, hrvivőt használtak. A falu tornyán túl látó emberek voltak ezek és hogy mily élénk összeköttetésben álltak a külfölddel, mutatja, hogy Csunon, a zsidó postás személyesen közvetített leveleket Németországba s külső tartományokba (*Oua Tabellarius dum et quando cum Litteris a Judaeis ad Imperium et alias exteris Provincias mittitur*). A Bécsben sűrűn megfordult kismartoniak bizonyára a császárváros idegeneinek segítségével juttatták el üzeneteiket, közléseiket a távolba. Ebben az időben Kismartonban nem működött zsidó orvos, vagy sebész, Oroszvárrott azonban megtelepedett ilyen, névszerint Bernardus Pader chyrurgus, de már néhány évvel később a ghetto orvosa dr. Mazaretto Menachem.⁹⁾

Ugyancsak Kismarton nélkülözte ekkortájt az egykori zsidó élet tipikus alakját, a cimbalmost, hegedüst, — ezeknek foglalkozásából jutott be a zsidónevek közé a Spielmann és a Glesinger név, utóbbi a héber „kelé zemer”-ből teremtődött — és a zsidó közönség megkacagtatóját, a mimelöt (*Pantomimus*) és a Narr-t, ki „zsidó szokás szerint lakodalmakon bolondozik és tréfát űz” (*Juxta morem Judaeorum in eorum nuptiis Stultum agit. Servit tempore Nuptiarum cum Jocositate*). Köpcsény, Lajtaujfalu, Nagymarton, Oroszvárrott hívták ezeket vigalmakhoz. Pótolhatatlan veszteség, hogy a zsidó hegedősök, regések, mókázók énekei, dallamai, népballadáái jórészt immár nyomtalanul eltűntek; néhány évtizeddel ezelőtt, midőn azok még szájról-szájra jártak a nyugati vármegyékben, kötetre való gyűjthetett volna belőlük a kutató.

A hitközség a kuruc mozgalomban pár évig beszüntette működését, mert tagjai elmenekül-

tek, de hamarosan megint erőre kapott. A viszszaállingózók még Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt, 1706-ban készítették az új pecsétet, az újraéledés szimbolumát, melynek lenyomata a pesti izraelita hitközség levéltárában egy 1848-ból származó irás külzetén látható. A pecsétre koronát véstek és a felírást:

חותם דעתת ישורן קק איין שטאט הבצלת השרון

Dávid pajzsa alatt pedig a héber évszámot:

תסול

A háboru alatt, 1702-ben Eszterházy Pál nádorispán Schlesinger Farkas bécsi udvari zsidót és a kismartoni Brede Mózeszt bizta meg, hogy a dunántuli és tiszántuli magyar hajduezredeknek a magyar ruházatot szállítsák.¹⁰⁾

A szatmári békekötés után járványos betegség látogatta meg az országot, mely 1713-ban oly nagy mértékben dühöngött Kismartonban, hogy zsidók s keresztények közül naponta 5—6 áldozatot szedett.¹¹⁾

A nehéz megpróbáltatások elmultával a hitélet vezetését a zsidó törvénytárgyozó irodalomban jóhangzású Méir ben Izsák rabbi nyerte el, akit az összeírás Mayr Izsák-nak nevez, megemlíti róla, hogy házas, két nagyobb gyermeke, 2 férfi- s 1 nőcselédje volt. A férfiszemélyzet alatt nála valószínűleg talmudnövendékeket kell érteni. Jesivájáról a conscriptio nem tájékoztat, ebből s egyéb jelekből következtethető, hogy előadásait jobbra kismartoniak hallgatták, az ország közeli-távoli részeiből, a külföldről iskolájába nem igen jött Kismartonba tanuló.

Rabbitanácsában a „jurista” teendőit Salamon Spicz végezte. Iskolamester (*Scholae magister*), vagyis a felnőtt növendékek számára tartott talmudelőadó három volt: a magyar Isac Goltsmitt, a morva Jude Simon, a cseh Volff Joseph. A szegénysorsu kisebb gyermekek oktatását (*Instructor Puerorum*) külön tanítóra, Salamon Mayr-ra bízták.

A jegyzői tisztet Isak Schreiber töltötte be.

Kántora (*Scholae Cantor*) kettő volt, Moyses Lemel és Moyses Jüde; szolgája is ugyanennyi, akik közül az egyik a hiveket kalapácsütéssel hívogatta a zsinagógába (*Communitatis Servus, Scholae Pulsor*). A hitközség alkalmazottai közé tartozott még a zsidó kórház ápolója és az éjjeli őr (*Vigil*).

A zsidó áldozatkészség alkotta valaha a tért: gyülekezet nem szegény. Noha kicsiny volt és kevés módos akadt benne, megfeszítette teherviselő képességét, hogy a vallásos élet közfel-

¹⁰⁾ Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása, 89.

¹¹⁾ Országos Levéltár, Pozsonyi kamarához intézett levelek 1710—19, A. csomag.

⁹⁾ Dr. B. Wachstein, *Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien*, II, 500.

adatait elláthassa elegendő számu funkcionáriussal, mint ahogy Kismarton tette. A ghettó lakója a takarékoságot egyedül a saját személyére fogadta el szabályul, ezt azonban a kevéssel beérő zsidó nem terjesztette ki a vallásos élet szükségleteire. A dúsgazdag Oppenheimer Sámuelről emliti sírfelirata, hogy mialatt másokat segített, templomokat, iskolákat alapított, maga főzeléssel is megelégedett.¹²⁾

A ghettó népén jellegzetes vonásként ötlük szembe a tanulás kedvelése. Szegénye-gazdagja közül több-kevesebb a nap pihenőszakát lehetőleg evvel töltötte, sőt a kereseti időt is megrövidítette, hogy az ismeretszerzésnek szánja. Ezt az életberendezkedést „a tóra számára időt biztosítani” kifejezéssel jelölte. A tóra — ami a zsidó vonatkozású tudomány töredékét s összességét jelentette — előtte az ut, az igazság, az élet volt, de, leszámítva együgyű, obskurus rabbikat s követőiket, érdeklődéssel fordult egyszerűsmind azokhoz a szellemi erő kifejtésekhez, melyek avval kapcsolatban nem álltak. A komoly könyvet, akármit tartalmazott, főképp azonban a vallásába, erkölcsébe vágót, nem olvasásul használta, hanem studium tárgyává tette. Ebből eredt, hogy az olvasott embert nem taksálta sokra, lapozgatónak nevezte, de annál többre a tanultat, ki töröl-hegyre bírálgatva, lassan, alaposan járt végére a kezébe került műnek. Nemzedékek láncolatain keresztül fejlődött ki benne a tudás szomja. Ősei már az ókorban a legfőbb hétköznapi imában esdekléseik elejére — ami figyelemreméltó s példa nélkül áll — a tudás,

¹²⁾ Wachstein i. m. II, 6.

okosság, intelligenciáért való könyörgést tették. Ugyanígy gondolkodtak és ezért vágyódtak utódaik. A tudás szeretetével függött össze a tudomány képviselőinek és családjuk becsülése. A középkor óta a szombati liturgiába külön imát iktattak, melyben azért ájtatoskodtak, hogy hosszú élet, tág jólét, testi egészség, fölényes felvilágosodottság, életrevaló ivadék jusson ki a szellemi élet vezetőinek s növendékeiknek. Köznapok hétfőjén, csütörtökén pedig az ima egyik szakaszát képezte, hogy Isten „tartsa meg köztünk Izrael tudósait, őket, feleségeiket, fiaikat, leányaikat, tanítványaikat, tanítványaik tanítványait bárhol megtelepedtek”. Akik érdemesnek tartották, hogy tudósokért imádkozzanak, azok a tudósoknak tekintélyes társadalmi helyzetet is biztosítottak, bár szerényen jövedelmezőt. A ghettó gondolatvilágában mély gyökeret vert, hogy szépek, szellemesnek, kíváncsoknak, a legmagasabbnak a tudás és a tudós állása számít, ez a nobile officium és hogy a legnemesebb célok egyike, ha az ember nem adhatja magát egészen a tudománynak, legalább bőkezűségével, alapítványaival gondoskodik annak lehetőségéről, hogy azt mások, minél többen tehessék.

A XVIII. század első felében a szellemi munkások meglepő sorával a kismartoni előnyösen kivált valamennyi magyar hitközség közül. Ebben a tekintetben a legelső helyen állott és tulszárnyalta valamennyit intelligenciájával. Régi fogékony kulturanyag volt ez a ghetto, letéteményese az ősi nemes zsidó hagyománynak, mely örömet lelt a szellemi életben s annak ápolását életcélként tekintette. Kulturáltságának tanúsága a házitánitók nagy száma. 176 kisebb gyermek

Jó falat szombatra
Zsidó típusok Sokalból. Dr. Baracs Lajos felvételei

Vége a chédernek

Vízfordó zsidó
Jüdische Typen aus Sokal

— anélkül, hogy levonnók e számból az öt évesnél fiatalabbakat, kiket még nem fogtak tanulásra — 15 házitanító és egy nyilvános tanerő keze alatt, minél fogva 10 gyermek esett egy-egy tanítóra, oly művelődési kép, mely kihívja a figyelmet. Családjukban házitanítót tartottak Eliás Liechtnstetter, Mayr Austerlitz, Moyses Israel, Samuel Israel Schlesinger, Moyses Schlesinger özvegye Handl kereskedők; Abraham Peterstorff, Salamon Nieveg, Aron Schust könyvelők; Moyses Helin és Leb Schlesinger, a pénzverő fémszállítói; Simon Sulzpacher számvevő, Volff Preyssag alkalmazott, Jude Simon iskola-mester, kinek két házitanítója volt.

Az intelligenciához tartoztak a bécsi cégek könyvelői: Abraham Peterstorff, Georg Jacob, Lebl Jacob, Salamon Nieveg, Aron Schust, Abraham Tacha.

A kismartoni tudományos élet képviselőjeként szerepelt a „studens”, a gheftó úgynevezett lámdánja, ki éjjelt nappallá téve, fáradhatatlanul a talmudba mélyedt. Négy ilyen „studens”, valamennyi magyar származású, lakott Kismartonban: Joseph Salamon, Kopel Koma, Salamon Leve, David Pollák. Hozzájuk hasonló Sopron és Moson vármegyében még csak kettő volt, Lajtaujfalun Jacob Aron és Lakompakon Penczin Leszer, utóbbi 1770-ben ugyanitt instruktor.

A bécsi zsidókat a XVIII. század elején hatósági tilalom akadályozta, hogy hitközséget alakítsanak, ennek ellenére mégis a hitközségi élet összes föltételeivel s funkcionáriusaival rendelkeztek. A felsőbbség jóváhagyása nélkül, de ennek szeme láttára működő hitközség tagjainak egy része magyar volt, vagy kényszerűségből vallotta magát annak. Bécsben zsidó alig kapott letelepedési engedélyt, a tartózkodási lehetőség is nehézségekbe ütközött s időhöz volt kötve, a kiutasítás bármikor bekövetkezhetett. A külföldi zsidó tehát, hogy biztosítsa magát arra az esetre, ha tartózkodását többé nem engedélyezték, bekebelezte magát Bécshez közeleső magyar hitközségbe és ennek földesura védelme alá helyezte magát. Ekkép, ha elvették tőle Bécsben a tartózkodási jogot, fészekkel rendelkezett, hova elköltözhetett és ahonnan üzletkötésre bejárhatott. A Bécsben kereskedő és állásban levő magyar zsidók másik csoportja ténylegesen magyar volt. Magyarországon volt állandó otthona, melyet szombat s ünnepek előtt keresett fel, kivéve, ha foglalkozása nem marasztotta Bécsben.

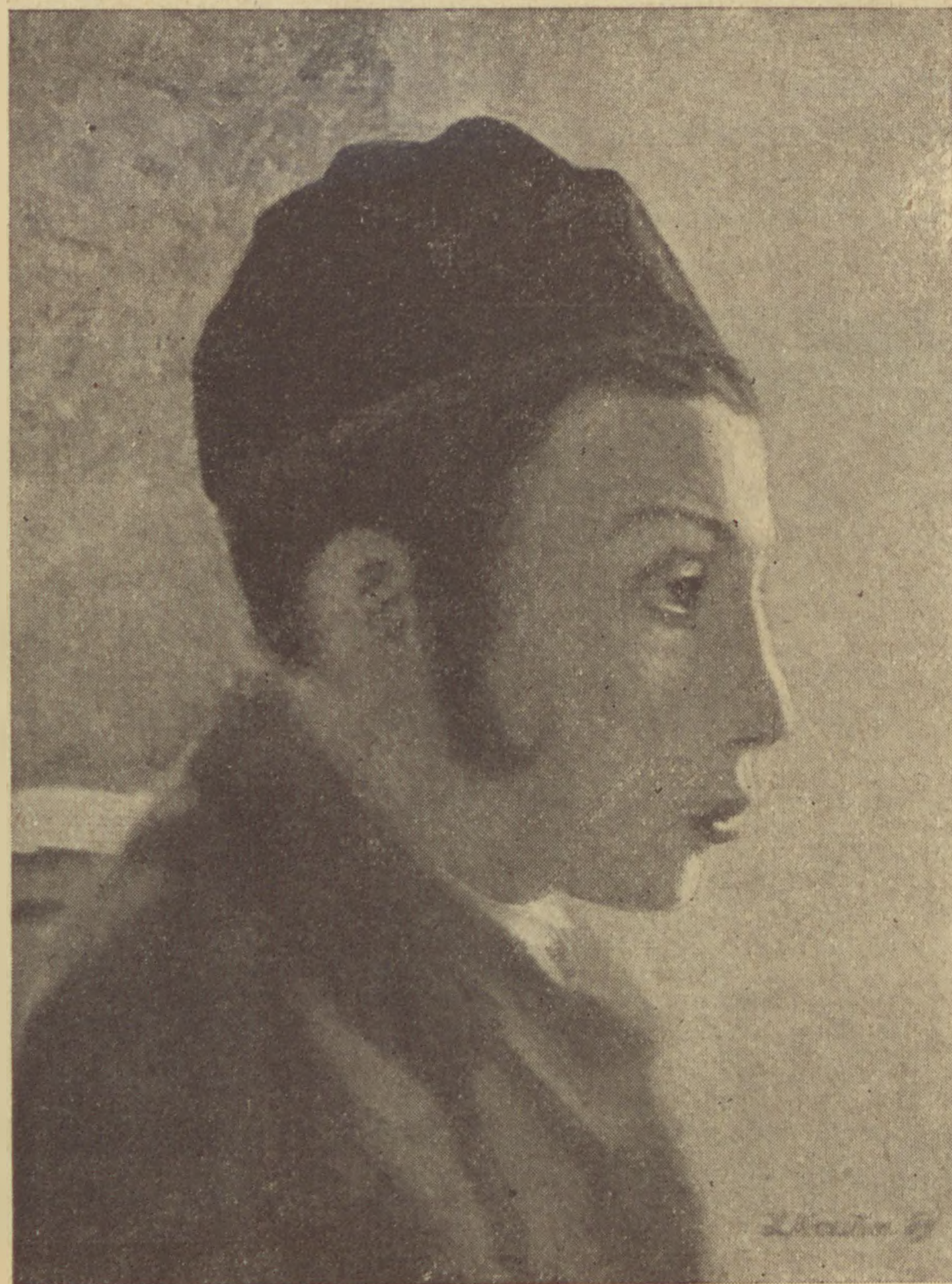
Kismartonban volt incorporálva és itt lakott családja Wertheimer számvevőjének Isak Leblnek, Sinczenheimer számvevőjének (radio-num exactor) Simon Sulzpachernek, valamint Spitzer kulcsárának Israel Kopl Spiczernek, Spitzer másik alkalmazottjának Benedic Preysagnak és Kismartonhoz tartozott az Oppenheimer ház inspektora Salamon Samuel.

A bécsi zsidók talmudeloadói, vagyis is-

kolamesterei (Scholae magister) Alexander Israel és Israel Hampurger, tanítói (praeceptor) Volf Prespurg és Josua Koma, metszői Jacob Hirschl és David Veit¹³⁾, templomszolgájuk Abraham Barech a császárvárosban éltek, családjuk pedig Kismartonban. Ugyancsak Kismartonban voltak bekebelezve Jude Samuel, Volf Amsterdam, Volff Preyssag, Jude Perliner és Samuel Lazare bécsi kereskedelmi házakban alkalmazottak, valamint Lebl Marcus Perliner, kit bécsi rokonai tartottak (Viennae apud consanguineos laeret). Lebl Marcus, fia volt a kismartoni álmessiasnak, a Pozsonyban eltemetett Mordecháj Mochiáchnak.

Egy emberöltő multával újra országos összeírás adatai fényénél pillanthatjuk meg a kismartoni gyülekezetet. Az 1770-iki conscriptio azonban már egészen mást mutat róla, mint az előbbi. A családok kettővel gyarapodtak ugyan, a lélekszám ellenben 84-gyel apadt, gyermek 197 akadt — fiú 112, leány 85 — szolgaszemélyzet pedig 44, ebből 5 férfi, 39 nő. Eltolódás történt a foglalkozási ágakban, a vagyonosságban, a kulturális állapot azonban nem változott jelentékenyen, mert tiz tanító tevékenykedett a rabbi nélkül állott hitközségben, melynek java erejét felszívta a császárváros.

¹³⁾ Családi állapota nincs feltüntetve.

Talmudist

Krestin Lázár: Talmudista

Talmudiste

I.

etőfi kultuszának az egész világon való elterjedtsége nemcsak költészetének általános emberi vonatkozására és értékére vezethető vissza, hanem arra a fanatikus lelkesedésre is, mellyel interpretátorai Petőfi nevét és poézisét a külföldön népszerűsíteni igyekeztek.

A földkerekségnek majdnem minden művelődési centrumában akadtak, már a költő életében is, poéta-talentummal megáldott műfordítók, akik nem egy esetben teljes munkaerejüket Petőfi nimbuszának szolgálatába szegődttették.

Két jeles magyar zsidó férfiúnak köszönhető Petőfi géniuszának a németek és angolok előtt való föltárása, dr. Goldschmidtnek és William Löwnek.

A múlt század vége felé egy dr. Goldschmidt nevű, nagyratörekvő, derék zsidó pap telepedett le Poroszország délnyugati szögletének Weilburg nevű városkájában. Magyarországon született s itt végezte tanulmányait is. Innen vitte sorsa a német ég alá, ahova tekintélyes műveltségén kívül elhozta magával olthatatlan szerelmét a magyar irodalom kitünőségei, de különösen Petőfi Sándor iránt, kinek lángszellemében mámoros lelkesedéssel merült el.

Valósággal megható, amint Petőfi-fordításának előszavában elmondja, hogy mi indítja őt a szerelem legzengőbb szavú dalnokának a németek előtt való megismertetésére.

Alig hogy gyökeret ver új hazájában, meglepődve látja, mily kevéssé ismerik Petőfit, mennyire nem méltányolják értéke szerint. Irodalmi körök éppúgy mint a közönségnek intelligens rétegei még csak nem is sejtik, hogy egy „jó öreg kocsmáros” idősebbik fia a magyarságnak legnagyobb lírai költője, aki örök és egyetemesbecsű dalaival minden lelkesülni tudó, érzőszívű embert elbűvöl; akinek lantján eddig soha nem, vagy csak igen ritkán hallott hangok zendülnek fel, egyenest arra hivatva, hogy az isteni költő számára bizton megszerezzék a világirodalom legjelesebb mestereinek dicsőségpálmáját.

A magyar talajból sarjadt, de tőlünk elszármazott zsidó lelkipásztor eltökéli hát magában, hogy meg fogja nyitni Goethe és Schiller népe előtt Petőfi alkotásainak kincsesbányáját. Nyomban munkához lát s 1883-ban kiadja a német nyelvbe átültetett Petőfit. Könyvecskéje 200-nál több költeményt tartalmaz s ha nem is a teljes, de mindenesetre az egész Petőfiről szolgáltat hű képet az olvasónak.

Ezen német köntösön át is tüzelőn sugárzik Petőfi zsenialitása. Sorra kibontakoznak a kis gyűjteményből a költő vándorszínész korának testi-lelki szenvedései, a Cipruslombok méla ro-

mantikája s a magyar alföldnek az a sajátosan pazar szín- és hangulatpompája, melyet egy magyar költő sem rajzolt meg szebben, érdekfeszítőbben s mindenekfelett a valósághoz hívebben, mint Petőfi Sándor. E műfordítások élén „An Petőfi” című köszöntővers áll, melyből mélységes megbecsülés hódolatos tisztelettel párosulva árad az üstökösi pályát megfutott költő felé. A meleg érzéstől áthatott strófák a poéta-hőshöz vannak intézve, aki fogadalma szerint hazája üdvéért s honfitársai jogaiért, szabadságáért küzdve vérzett el a harcok mezején. Valamint Mózes a Nebó-hegy ormán, ő is halandótól soha nem látott, jeltelen rögben alussza sírontúli álmát. De mégsem múlt ki. Él mindmáig és lelkesíteni fogja a kései utódokat is.

*Ja wohl, du lebst in unsern Busen,
Und lebest fort in Ewigkeit,
Wo überall dem Spiel der Musen
Die Menschheit einen Tempel weiht!*

II.

Túl a nagy óceánon, a felhőkarcolók metropolisában lakott és dolgozott 53 éven keresztül Petőfinek egyik legelső, méltán híressé lett angol fordítója: Löw Noé Vilmos.

1922 novemberének elején hunyt el. Mikor halála hírért a kábel ideröpítette hozzánk, azzal a kéréssel fordultam Szeged világszerte ismert főrabbiájához, Löw Immanuelhez, írta meg egyet-mást arról, hogy fivére miként került ki annak idején Amerikába. Tőle kaptam az alábbi adatokat:

Löw Noé Vilmos a 48-as idők legendaövezte tábori papjának, Löw Lipótnak fia, 1847 július 31-én született Pápán. Édesanyjával 1850-ben kerül Szegedre, ahol később reáliskolai tanulmányait végzi. Mikor ifjúvá serdül, szülei gazdaságba adják; itt azonban nincsen maradása. Teendőivel vajmi keveset törődik, ellenben a bereseknek Petőfit deklamálja lankadatlanul. Megváltik hát e nem neki való munkakörtől, Pestre megy és tanítóképzőbe iratkozik, 1886-ban pedig beáll katonának. A custozzai győzelem után Tóbiás bátyja kiküldi Amerikába, 1869-ben. Első new-yorki napjai nagyon küzdelmesek. De csakhamar megismerkedik egy kalapüzlet kassai származású tulajdonosnőjével, feleségül veszi s gondjaitól megszabadulván, jogot hallgat, majd ügyvédi diplomát szerez. Ettől az időponttól kezdve minden ráérő óráját irodalmi munkálkodásának szenteli. 1877-ben, 1881-ben és 1908-ban jelennek meg köteteket kitevő fordításai, amelyek Petőfi lírai költeményeinek javarészen és János vitéz-én kívül Arany János teljes Toldiját, Vörösmarty alkotásainak legszebb gyöngyeit és Madáchnak „Az ember tragédiája” című drámai költeményét

is megszólaltatják angol nyelven. Helyet kapott azután a már említettek mellett Radó Antal, Dóczy Lajos, Kiss József és Makai Emil is. 1883-ban Cleveland irodalomkedvelő közönségének előadást tart és a tiszta jóvedelmet a magyarországi árvízkárosultak segélyezésére fordítja. Ideálistudása és hazaszeretete 1908-ban kiadott: „Magyar Poetry. Selections from Hungarian Poets” című művének gyönyörű előszavából sugárzik felénk a legragyogóbban: Meg akarja mutatni az amerikai angoloknak, hogy akár világirodalmi mértékkel mérve is, minő kifogástalan remekműveket termelt a multban s alkot a jelenben is az „Isten-szülte” (God born) magyar költők szárnyaló képzelete.

1915-től a háború végéig, mialatt Ausztria-Magyarország és Amerika között félig-meddig hadiállapot volt, Löw még mindig a magyar poézist tolmácsolta a tengeren túlra. Angolra fordított egy egész gyűjteményre valót Patai József verseiből, melyek először különböző amerikai folyóiratokban jelentek meg, majd külön kötetben összegyűjtve, Lilien rajzaival „Selected poems of Joseph Patai” címen.

Löw Vilmos egész életén át egy percre sem ernyedő szorgalommal s lelki gyönyörűséggel tölti be önmaga választotta hivatását. Még utolsó napjaiban is egyre újabb terveket sző. Boldogan gondol arra, hogy a Petőfi-centennárium alkalmával New-Yorkban rendezendő nagy ünnepségen ő is meghozza köteles áldozatát Petőfi tűzzellemének öröklángú oltárán. Ez a hő vágya, — fájdalom — nem teljesült. A mindig derűs, viruló egészségnak örvendő aggastyánt 73 éves korában úgyszólván estéről reggelre tépte ki szeretettei köréből a halál.

Egész életének harmonikus, boldog lefolyását sejteti „My Epitaph” című magaköltötte sírfelirata, melyet Budapesten lakó bátyja, dr. Löw Sámuel főorvos úr őriz. Itt adom szó szerinti szövegében:

When to my grave you come, wife, daughter,
son

*Friend, stranger too, I want the warmest sun
To shine within your heart and I want none
Of formal grief, of sorrow or regret,
Of sigh, of sob or tear. Pray dont forget
That all my life to joy's music was set*

Your grief would make me sad and why
should I

*Now not-as in life-happy be? Then dry
Your tears; a kind thought is enough.*

Good bye.

Ha majd eljöttök siromhoz, feleségem, leányom, fiam, barátaim s ti is idegenek: meleg nap-sugár ragyogjon a szívetekben. Nem kell nekem látszatos bánat, bús töprengés, sem sóhaj, sem zokogás, sem könnyek. Ne feledjétek, hogy egész életemet az öröm muzsikája zengte át, fájdalom-tok engem is elszomorítana. S mért ne legyek

halálomban éppoly boldog, mint voltam életemben? Száritsátok hát fel könyűiteket. Gondoljatok rám kedvesen s ez elég. Isten veletek!

*

Goldschmidt és Löw fordításai közös benyomásokat hagynak vissza bennünk. Meg kell állapítanunk, hogy egyikük sem vérbeli poéta. Ennek folytán ritmusukon gyakran érezhető a prózai korlátozottság bilincsnyomása, a fantázia akadálytalan csapongásának, a szabad költői lendületnek hiánya. Másrészt azonban mindketten becsületes, hű fordítók. Alaposságra törekszenek. A legszigorúbb lelkiismeretességgel ügyelnek arra, hogy az eredetinek egyetlen gondolatárnyalata, egyetlen érzéstónusa el ne vesszen. De nem pusztán a tartalomhoz, a belső lényeghez ragaszkodnak, hanem tőlük telhetően a külső formában is hívek a magyar poétához.

Pompás rutinnal rendelkeznek és kitünően tudják azt a második anyanyelvüket, amelybe a legzseniálisabb magyar lírikusnak legegényibb költői megnyilatkozásait is oly mesterien telepítették át.

Mindkettőjük olyan, mint az ideális szin-padi rendező. Ez sem képes igazi hegyormokat, tengereket, az égbolt napkorongját, vagy városi palotákat állítani a rivalda fényébe. De teljes technikai felkészültsége, izlése, szakavatottsága van ahhoz, hogy az őstermészetnek, a valóság-nak művészi mását vihesse a néző elé.

Goldschmidt is, Löw is ezerszer megérdemlik, hogy a külföldi Petőfi-kultusz körüli nagy-sikerű, önzetlen műfordítói tevékenységükért méltó elismeréssel és meleg hálával említse mindenkor nevüket a magyar irodalomtörténet krónikása.

Holder József: Szép csendes tavasz este

*Szép, csendes tavasz este van,
Odakünn egy-két kocsis zörög,
Én istenem, minden elmúlik,
Csak az én bánatom örök.*

*Ó, fenyőfa édes barátom,
Hét hónapja nézed ablakom,
Te a csillagokat számolod,
Én az életemet olvasom.*

*Én az életemet olvasom,
A föld térképét búsan nézem,
Volt egyszer, Wien, Berlin és Buda,
Egyszer volt, egyszer, jól emlékszem.*

*És van Newyork, van Jeruzsálem,
és Tel-Avivban kék halmok vannak,
És én itt ülök az Iza partján,
S nézem a habok, hogy rohannak.*

*És néha egy tavaszi est jó.
S érzem a napok, hogy rohannak,
Tudod-e, fenyőfa barátom,
Hogy Tel-Avivban kék halmok vannak?*

Máramarossziget, 1922 tavaszán.

I.

gy cseng, mint a legszebbik mese, mit téli estén mesél nagyanyó. Bozontos, nagy kályha duruzsol, fénylőn izzik benne a parázs, fenn a bőbitás kemencén pedig halkán, hosszan fehér cica dorombol. Pedig nem nagyanyó meséje, hanem az Életé. Mese, amit szeszélyes kedvében a mindenható Sors csinált; nem is oly régen, nem is oly messze, ott esett meg Bécs városában, egy hideg, idegen, híres klinikán.

A tudomány vándorútján Bécsbe vitt utam. A nagy, messzi körengetegben senki sem várt, senki sem mutatta az utat, mégis eltaláltam a klinikára. Nagyszakállas, buzavirágkék szemű professzorom úgy fogadott, mint jó ismerősét. Befogadott a klinikájára, ideiglenesen, amíg valahol nem jut a nagy világból nekem is egy csi-petnyi hely. Jótévő kezét végighúzta a professzor az arcomon; egy pillanatra azt hittem, az anyukám keze. Meleg, csengő hangja úgy muzsikált, mint a zenélő-óra otthon, nálunk az öreg pulpituson. Nem kívántam ingyen a jóságát. Munkával háláltam meg. Nap váltotta fel az éjet, nem bántam. Munkában talált a hajnal, munkában az esthomály. Alkotni, dolgozni. Elfeledni, hogy velem mi van, segíteni a szenvedőn.

. . . Egy őszi alkonyaton így találkoztam a klinikán Reb Arjéval, akinek a bölcsője, ha ugyan volt neki ilyen, ott ringott valahol a Zlota-Lipa partján.

A kórtörténetét írtam, név, vallás, foglalkozás. Nem volt elég a kórtörténet apró rubrikája: sochet ubodek, vekore, előimádkozó, sírásó és mesemondó. Tanító, író és apostol.

Elmosolyodtam, ránéztem és megfagyott a fakadó mosolyom. Tűz szikrázott a szeméből, fénycsóvák sugara csapott meg.

Nem tudtam írni tovább, az ágya szélére ültem. Valami láthatatlan kéz vitt feléje, megéreztem, hogy a testvérem, vasmarok fojtogatta a torkom, könny sajkázott a szememen végig, nem tudom miért, de sírtam, minden indok nélkül Reb Arje sorsán.

. . . Hosszú éjszakákon ültem az ágya szélén. A szavakat válogattam, a nyelvem botlott, meg kellett mondanom Arjénak, hogy menthetetlen, csak egy csoda segíthet rajta. Végigéltem a poklok minden kínját, jobban szenvedtem tán, mint ő, nem jött gondolatom, eltűnt minden bátorságom; átkoztam a sorsot, amely oly kegyetlen, hogy pajzán kedvében engem szemelt ki arra, hogy valakinek a legrettenetesebbet megmondjam!

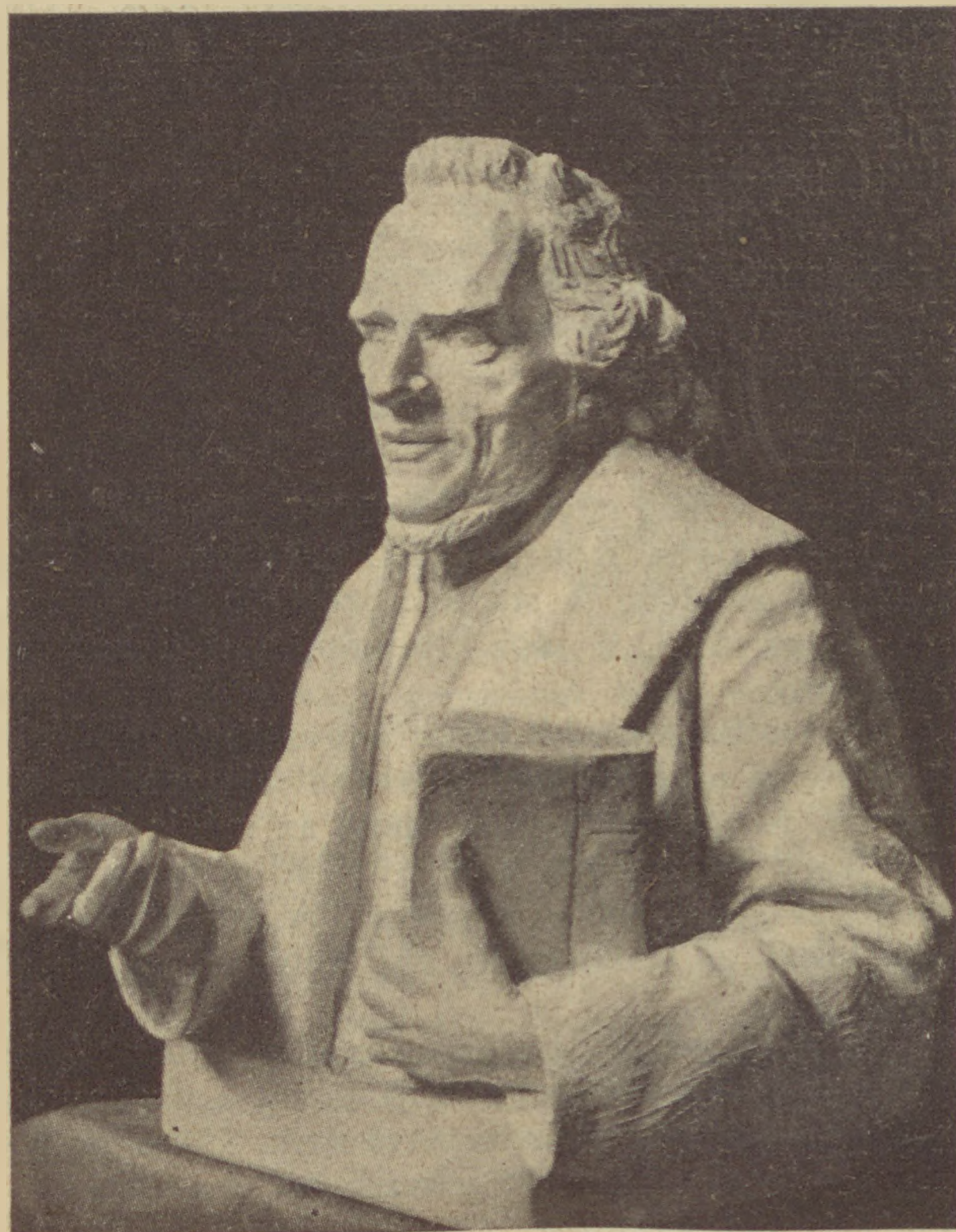
Egyszer, úgy hajnal felé, Reb Arje felült az ágyában, hosszan rámnézett:

— Doktor uram, ugyan ne bánkódjék, tudom én, hogy menthetetlen vagyok, de mégis hiszem, hogy élni fogok. Látja, roncs a lábam, sorvadásos, nincs térdem, s vékony sugárban látom, hogy hogy folyik a vérem, tudom, hogy nem tudnak segíteni; maguk nem tudnak segíteni, de Isten, meglátják ő segít nekem. Meglátja, eljön ő hozzám, mint annyi sokunkhoz a végső pillanatban. Én hiszem, hogy én még jó munkása leszek a hazámnak. Fogom még látni a szentfal nagy, hosszú árnyékát, még imádkozom majd Ráchel sírja felett.

— Csodának kell történnie, — mondtam én.

— Meglátja, eljön a csoda. Én érzem, én hiszem. Álomban ott fenn járok az Ur széke előtt, nem látom, csak hallom, de a hangja azt mondta, hogy segíteni fog nekem. És én hiszek. Én hiszek Istenben!

Nem bírtam tovább az ágyánál; amikor messze jártam tőle a zajos, zshivajós utcán, akkor megértettem, miért sírtam az ágya felett. A nagy kétségbeesés ríkatott meg, a tudat, hogy tehetetlenek vagyunk. De azután felszáradtak a könnyek, valami kimondhatatlan hit, bizalom szállott meg és most már nem csak hittem, hanem tudtam, hogy Reb Arje élni fog, mert élnie kell.

Josef Plessner: Moses Mendelsohn új szobra

II.

Reb Arjé láncszem lett abban a sorban, amelyet a késhegyig menő évtizedes harcban a modern orvostudomány a haláltól elragad.

És eljött számára a csoda.

Valahol szerencsétlenség támad, baleset, vér, jaj, emberhalál. Valaki haldoklik, a klinikára kerül s egy nemes, emberfeletti gesztussal átadja egyik csontját annak, aki még élhet.

Műtét; izgatott orvosok, tömege a hallgatóknak; visszafojtott lélegzet, figyelem, kísértetiesen halk csend. Egy új kísérlet, ha sikerül, Reb Arjéből ismét az lesz, aki volt.

. . . A műtét sikerült. Már régen semmi nyoma a chloroformnak, csend van, az ügyeletes nővér halkán imádkozik. Odalépek Arjé ágyához. Rámnéz, fáradtan emeli fel szempilláit, mosolyog, halkán, szinte suttogva mondja:

— No úgy-e, megtörtént a csoda!

*

Régen tavaszba borúlt már Bécs. Szegény ványadt fák a kőrengetegben félön nyújtják apró bimbóik. Oly csalárd a nap, még nem lehet hinni lágy-meleg, simogató sugarának. De azért tavasz van, nekünk ünnep. Sok havi munka után Reb Arjé mint ép ember hagyja el a klinikát. Utána nézek a hosszú kórházi utcán. Büszkén, felemelt fővel megy. Szinte meg szeretné hirdetni mindenkinék: Lássátok, megsegített az Isten, eljött a csoda. Emberek, bukjatok a földre, higgyetek!

A könyvesboltban egy könyvet látok, „Ősi föld, új hon“, a falról egy kép int felém: Reb Arjé, Reb Arjé a szimbolum, a hit; tán nem is volt ember, tán valaki, aki erősebb nálunk, aki eljött, hogy meghirdesse: Van Isten! Van Isten!

. . . Amikor Bécsből elszólított a sors, tán holmi apró irígységgel gondoltam Arjéra, aki, úgy hittem én, már bizton teli gözzel evez az új hon, az ősi föld felé.

III.

Egy év, még egy, sőt a harmadik is elmúlik...

Ismét Bécs. Kongresszus: orvosok, tudósok, hívők és alkotók. A sokak között én is. Ujra a professzor előtt, a régi klinikán, a régi kórtermemben.

A professzor a hit hősről mesél nekem. Volt egy betege, akit merész kísérlettel visszaadott az életnek. Megmentette, ime most az mégis visszajön, hogy leoperálják a lábát. Tudja, hogy nyomorék lesz, ám mégis megteszi. A hit kívánja, a nép, Isten, az örökkévaló, aki életet ad és életet vesz.

Visszalapozok emlékezetemben, Reb Arjé villan meg agyamban, csak ő lehet. Felrohanok. A hófehér ágyon, némán, soványan, átszellemülten, szinte glóriásan ott fekszik ő.

Egymás nyakába borulunk, mint testvérek, ismét találkoztunk. Nézem, mi lett Arjéből. El-

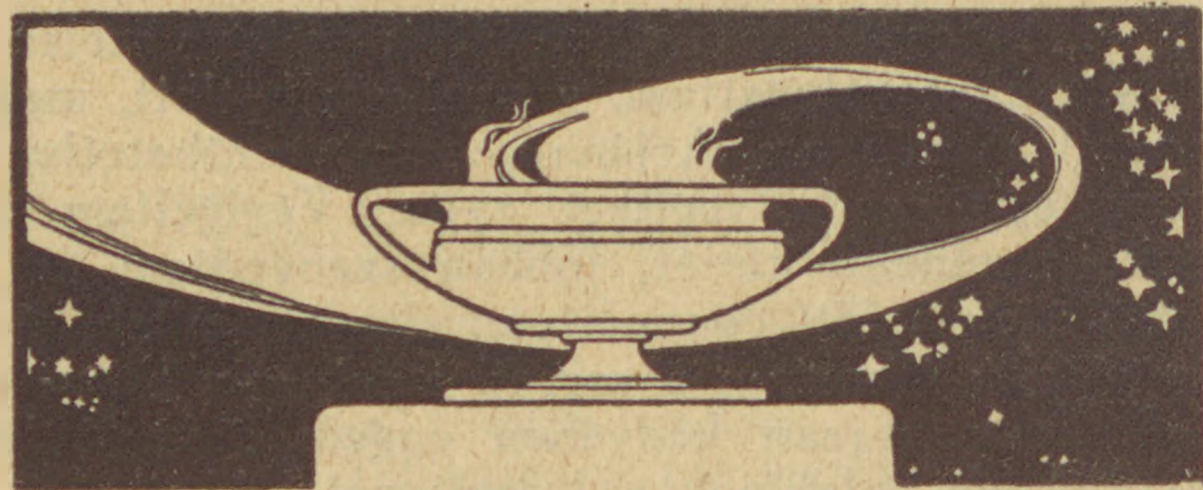
tűnt belőle a Zlota-Lipa embere, egy egészen más az, aki itt fekszik előttem. Ez már a föld embere, aki ragaszkodik a földhöz, ahol született, aki meghal érte, ha kell, aki nem álmodozó többé, hanem a ma harcosa. Mint távoli orkánok dübörgését hallok a hangját, amint mesél:

— . . . Nem az ősi földhöz vezetett innen az utam. A sístergő mozdonyok, felnyögő vonatok előtt felcsapott benne az otthoni föld minden varázsa: haza, haza, ujjongott fel bennem millió hang. Láthatatlan kezek vezettek, ismeretlen érzés hajtott: haza, haza! Otthon voltam. Az elvakult tudatlanság ezer tövise csapott felém. Elhajszoltak az oltár mellől, ahol Istent imádtak, el a házból, amely a szívemhez nőtt. Nem tudtam mégsem haragudni az emberekre, láttam, hogy nem tudják, mit tesznek. Ekkor egyszerre, minden átmenet nélkül kitört belőlem: Ne menj, itt a helyed! Tanítani. Próféták vérző, verejtékes sok sebére gondoltam és tanultam. Éjszakát éjszaka után. Később tanítottam. Előbb kacagtak felettem, örültek tartottak, aztán lassan hittek nekem. Ugy éreztem, felgyúlt a kis fészekben a fény. Hófúvásos téli alkonyatkor egyszer pedig eljött a halál. Elment vele a fiam. Estenden hozám is átjárt, a másik fiam útra készült vele, akkor megfogadtam, hogy visszaadom a halálnak a magáét. Tanítani fogok, dolgozni akarok így is. Isten megtette a csodát, ime mégis eljöttem, hogy visszaadjam a halottnak a csontját. Holnap már nem lesz az enyém!

Hetek múltak, Arjé ismét járt, de mankón, egy lábbal. Türelmetlen volt, a napokat várta, hogy mehessen. Este hallgattam, amint imát mormol: Isten adta, Isten vette, legyen áldott a neve. Nem csüggedt, munka után kiáltott minden csepp vére. Haza, haza!

Ismét útrakészen állt Reb Arjé. Mankója végigkopogta a kórházi köveket, halk, kísérteties zajjal verte vissza a hosszú folyosó. Fénycsónák hulltak a földre, rajtok, bennök prófétás hittel ment Arjé. Már mindent adott neki a világ: csodát, szenvedést, martiriumot, ő csak egyet kívánt: munkát. Tanítani, ez volt az új jelszava. Szakállát meglengette a szél, a széles köruton pedig elnyelte a nép.

Elment. Csak az én könnyem hullott utána. Örültek hitték, pedig hős ez a Reb Arjé. A mi hősrünk, a hit hőse!

Lilien rajza

Zeichnung von Lilien

KRÓNKA. ÉS ÖZEMLE

DR. SINGER BERNÁT

A dr. Singer-Szeretetház avatására írta
dr. Kiss Arnold, vezető főrabbi.

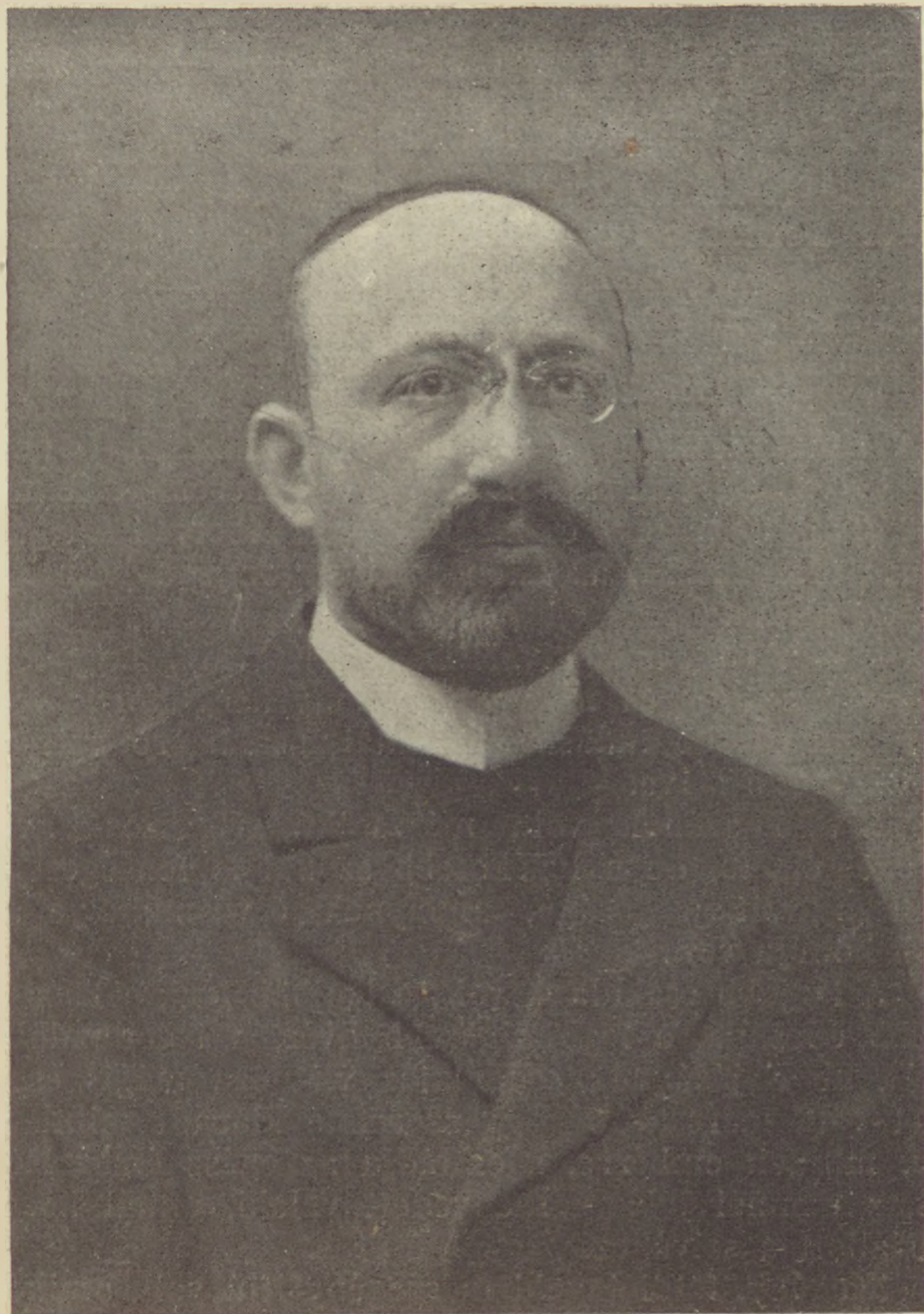
Az életrajzi adatait hamar leírhatjuk. Született Sátoraljaujhelyen, 1868-ban, édesapja a nagy tudós, nagy-jámbor, hirneves pedagógus: néhai Singer Izrael volt, egy angyal-lelkű, istenfélő édesanya nevelte, tíz éven át az országos rabbiképző intézet legjelesebb növendékei közé tartozott, a budapesti egyetemen 1892-ben bölcsész-tudori oklevelet nyert, 1893-ban a budapesti rabbiképző intézetben pappá avatták, néhány éven át Zala-Tapolczán paposkodott, azután Szabadkára került főrabbinak, ahol 16 évi áldásos működés után, 48 éves korában, 1916-ban meghalt.

A lexikális adatok hát szükséztűek. Ifjan halt meg, életének delelőjén. Nagy irodalmi munkák nem maradtak utána, kiváló tehetségének, mély tudásának gyümölcsei nem értek szüretelőre . . . De ha a szívek titkos betűs lexikonjait lapozni lehetne: az ő gyümölcs-termő nyarának eredményeihez hasonló papi működés mása alig található széles, messze országokban.

Élt . . . szeretett . . . meghalt . . . Ez a három szó elmondja az ő istenáldott földi vándorlásának történetét. *Élt . . .* a Singer Bernát élete igazi élet volt: nem omlott széjjel a halállal, amint nagy tudósok, a legzseniálisabb emberek élete is gyakran széjjelomlik elmúlásukkal, hiszen a tudás vívmányai mulandók, a tudás eredményeit néhány évtized után egy új kor szak megmosolyoghatja: Singer Bernát nem annyira a fényes agyával élt, hanem a páratlan szívével; amit a szívével írt be egy halás utókor lelkébe, az az örökkévalóságé. Az igazi halhatatlanságot nem csak *tollal* írják, inkább a *szívvel*. Az élet igazi értékét nem a nagy eszmék szabják meg, hanem a nagy érzések, s ha mérlegre tesszük: kik az emberiség igazi jótevői, a nagy tudósok-e, a nagy hadvezérek-e, avagy a nagyszívű földi halandók? a Singer Bernátok élete a felelet: egy árva gyermek letörült könnyében, egy özvegy asszony lecsöndesített sóhajában, a jótcselekvés isteni munkájában több a bölcsesség, mint ezerkötetes munkákban, amint hogy a jó szív ritkább érték ezen a földön, a szenvedések határnélküli birodalmában, mint a lángoló agyvelő . . . kevesebb van belőle a világon.

Szeretett . . . úgy szeretni az embereket, amint azt Singer Bernát tudta: angyalok, mennyei, földöntúli angyalok ringatták a szívébe ezt az isteni lángot. A szeretetben az Istennek munkatársa, földre küldött hírnöke volt. Egész élete a szeretetnek istentisztelete volt a földön. A szívét odaadta a szenvedőkért, a szívét áldozta az Isten legszentebb oltárán, az emberszeretet oltárán. Ha a Singer Bernát szívét föl lehetett volna aprózni, atomokra osztani, s egy-egy atomot abból ezer meg ezer ember szívébe beültetni: ezer meg ezer jó emberrel több lehetne a földön . . .

Meghalt . . . a legtöbb embernél annyit jelent ez: elmúlni, élni még egy ideig a hozzátartozók, a barátok szívében, amíg azok hamvai fölébe is sírhant domborul — Singer Bernát úgy halt meg, hogy a halálá-

Néhai dr. Singer Bernát főrabbi

ban új élet kezdődött; neve, emléke él rajongó hitközsége szívében, él mindenki lelkében, akit szerető szavával, meleg lelkületével megvigasztalt — s ezren vannak ilyenek; — él a társadalom magaslatain járók emlékezetében, akiket bűvös erővel szeretetre tudott ébreszteni, él a fájdalmak mély völgyében sóhajtok lelkében, özvegyek, árvák könnyében, sujtottak sóhajtasában, akik benne az Isten angyalát látták földre szállni, él a szeretet ama fenséges művében, amelyet emlékére, hozzá méltó, nagy és kiváló hitközsége emelt: a *Dr. Singer Bernát Szeretetház Kórházában*. Szelid arcvonásai, jóságos szemei most kórágyságot fölött fognak virrasztani, arcképében. Látni fognak ezek a szemek györelmet, aggódást, csüggedést, reménységet, s a fölgöngyölés halájában kigyulladó boldog arcokat, mint életében annyiszor . . . Singer Bernát szemei hozzá vannak ehhez szokva, Singer Bernát szemei megszokták, hogy biztassanak, hitet, reménységet ébresszenek, Singer Bernát szemei nem halott szemek, de örökélők, Singer Bernát édes mosolya nem halott mosolygás, él az a szeretet örök életével. Ti szegény betegek! ha az ágyatok fölött függő legjobb ember arcásának szemébe fogtok nézni: göngyölés az a szenvedésben! Ti könnyezők! ha felemelitek tekinteteket Singer Bernátnak beszédes ajakára, balzsam csepeg azokról a sebeikre! Ti csüggedtek! ha fölneztetek reá: megenyhül a fájdalomatok! Olyan ő, mint a Szentírás Elizeus prófétája, aki ajkát a beteg ajkára szorítja, s élet, remény költözik a csüggedő szívébe.

Elmondom az élete tündérszép, angyal-regéjét. A szívének, a halhatatlan szívének történetét. Azt hiszem, hogy amikor Singer Bernát született, a bölcső-

ben fekvő gyermek szíve fölé hullott az Isten könnye, az Istené, aki arra gondolt, hogy mennyi könny, mennyi szenvedés vár a földi halandókra ezen a földön, s ennél a gondolatnál csordult ki Isten szeméből Singer Bernát szívére a könny . . . azért volt olyan lágy a Singer Bernát szíve, azért olyan erős a segítségben, azért olyan együttérző a mások szenvedésével, azért olyan diadalmas a szeretetben . . .

Papi pályára készült. Az Isten jegye volt a homlokán. Ilyen az igazi pap. Nem kenetes, nem méltóságos, nem ünnepélyes, nem a szónak színésze, hanem ember, ember, ember a szónak legnemesebb értelmében, igaz és egyszerű és mégis főpapi bibornál ékeesebb főpapi dísz ékesíti, az Isten papi stigmája a homloka ragyogásában.

Tudós volt, a legkiválóbbak közül való, nagy teológiai tudomány és nagy világi műveltség hordozója, de a legnagyobb tudásnál is hatalmasabb erő volt az áldott, segítő szíve.

Kiváló szónok volt, mézesajkú, vigaszos-szavú, lelkeket emelő, de a legékesebb szónál is fenségesebb hatalom volt a jósága, amelynek ötvösműhelye az Isten kohója volt.

A legjobb családapa volt, a legjobb férj, a legszeretőbb édesapa, a leghűségesebb fivér, a legodaadóbb barát, de a jóságnak csodálatos virtuóza mégis csak azért volt, mert az ő nagy szeretete kiáradt mindenkire, minden emberre, s családja az egész emberiség volt, s mennél jobban szenvedett valaki, annál közelebb állott a szívéhez.

Szegény, földi javakban szegény ifjú volt, amikor tanult, küzdött, dolgozott, emberfölötti szorgalommal, hévvel és buzgalommal. S a szívet hamar megismerték a pályatársai. Ha valakinek baja volt, gondja volt, ha valakit csüggedés gyötört: fölkereste Singer Bernát csöndes, szegényes tanulószobáját, valahol Budapest egyik bérházának harmadik emeletén, s vigasz nélkül nem távozott tőle senkisémm. Csodálatosan tudott vigasztalni, rábeszélni, meggyőzni, új erőt adni, tanítani, biztatni. Az ifjú Singer Bernát valósággal apja volt tanuló társainak. A szónak képletes értelme nélkül: az utolsó falatját megosztotta pályatársaival. Nem volt pénze, alig tellett szűkös estebédre: Singer Bernát megtudta, hogy valamelyik iskolatársa nélkülöz, fölkereste, odaadta az utolsó garasát, maga koplalt, hogy más ne éhezzen. Ha valamelyik pályatársa beteg volt, Singer Bernát éjszakákat töltött a kórágya mellett. A gyöngébbeket tudása bő tárházából tanította, virrasztott velük a tanulólámpa fénye mellett, vizsgálatokra előkészítette őket, boldog volt, ha másokon segíthetett. S pályatársainak mindegyike akkor volt boldog, ha Singer Bernát lelkénél melegekedhetett, ha nála lehetett, ha vele együtt lehetett. Gazdagabb lett mindenkinek a lelke a vele töltött együttlét után.

Pappá avatták. S elment papnak, nem, nem: papnak, hanem angyalnak, a tapolczai zsidó hitközségbe. Soha embert még úgy nem szerettek, mint Singer Bernátot tapolczai hívei. A családok meghitt bizalmasa volt, a legrejtettebb, legfájóbb titkok ismerője, a bánkódók vigasztalója, a lelki fáradtak főlegyenestője. Ha valamely családot gyász ért, Singer Bernát a házába vitte a gyászolókat, ne lássák egy ideig az elvesztett boldogság színhelyét. Nála laktak. Egy fiatal ember hosszú hónapokon át kórágyn feküdt. Singer Bernát akkor még nőtlen férfiú volt, minden éjszakáját a fiatal ember ágya mellett töltötte, ő imádkozott a haldokló mellett. Szegény özvegy asszony kereste-

kutatta eltűnt fiát: Singer Bernát útra kel, kutatott, keresett, hogy örömhirt hozhasson az édes anyának. Rossz útra ért, törvény előtt bevádolt ügyét vitte, fölkeresett megközelíthetetlennek vélt magas helyeket, hitt az emberekben, hitt a mélyre süllyedt ember javulásában. Nem ismert fáradságot, nem ismert akadályt, nem ismert nyugalmat, ha mások ügyéről, bajáról volt szó. Álmatlan éjszakái voltak más szerencsétlensége miatt. A fizetését titkon, zajtalanul fölosztotta a szegények között. Idegenbe, idegennek küldött pénzt, senki se tudta, honnan, kitől jön? Ha Kroezus lett volna, akkor is szétszította volna mindenét a szűkölködők között. Bizonyos, hogy a szíve ennyi tehertől, a szeretet emberfölötti terhétől roppant össze annyira időnek előtte.

Amikor tapolczai papi állomását elhagyta: hívei úgy siratták, mint legnagyobb kincsüknek elvesztését. Nem is ment el másért, csak azért, hogy rajongva szeretett felekezetének ügyét szélesebb körben szolgálhassa, hogy tágasabb területen végezhesse a szeretet munkáját.

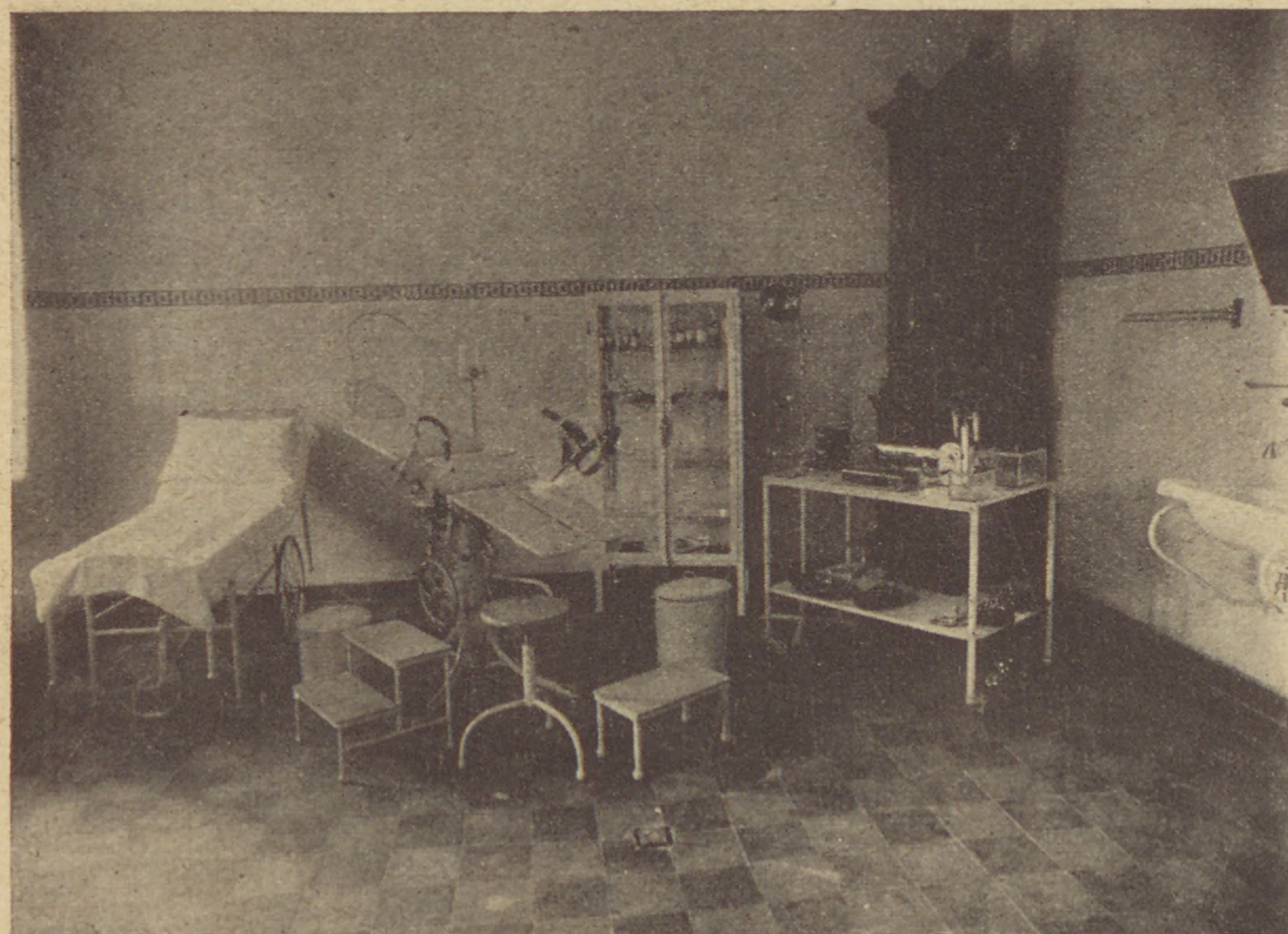
Szabadkára került. Itt bontotta ki igazán angyalszárnyait. Ugy szerették hívei, mint gyermeküket és mint édesapjukat. Mindegyik családnak: családtagja lett, mindenki úgy közeledett hozzá, mint gyermek az édesapjához. Pap volt, ha ez a szó annyit jelent, mint embereket szeretni. Istennek papja volt, ha ez a szó annyit jelent, mint az emberszeretet oltárán áldozni. A zsidóságért dolgozott ragyogó tollal, mély tudással, de az egész emberiségért dolgozott a szívével. Nem csak zsidó pap volt. Az embereknek, minden embernek a papja volt, mert apja volt a hozzáfutóknak. Amikor a háború vihara kiört: Singer Bernáthoz, a zsidó paphoz ment el az a szegény, máshitű, megtört szívű édesanya: Singer Bernát írjon biztató levelet a harctéren levő fiának. Hatóságoknál kellett eljárni valamely aggasztó ügyben: Singer Bernáthoz zarándokolt nemcsak a zsidó szülő, hanem a máshitű is: csak Singer Bernát tud segíteni. Szegény, lerongyolt gyermekeket látott az utcán: Singer Bernát nem kérdezte a hitét, az apja nevét, bevezette egy üzletbe, fölöltöztette a maga gyér garasaiból.

Csodálatos szíve volt. Nem tudott senkit se gyűlölni. Még azokat se, akik rosszat cselekedtek vele. Ilyenkor is magában kereste az okot, mentegelte a rosszindulatát. Jót cselekedett még az ellenségeivel is, ha ugyan volt ellensége. Csak a nagyképüségtől, az üres póztól húzódozott önkénkelően. Nem igen szerette a széles gesztusos, üresen, szív nélkül szónokló papi életművészeket: azokat se gyűlölte, csak mosolygott rajtuk.

És nagyon boldog ember volt. Nemcsak a gyönyörű, hozzá méltó családjában, szívének szerelmében, hitvesében, kitűnő gyermekeiben, hanem abban a páratlan, nagy szeretetben is, amellyel egész hitközsége, a nagy, előkelő szabadkai hitközség csüggött rajta. Nem volt egyetlen gáncsolója sem, az értékét elismerte mindenki. Mindenki szívébe be volt írva az ő jósága. Ritka boldogság, ritka pap, ritka hitközség.

Az emlékét is úgy örökölte meg a hitközsége, jóbarátai, ahogy azt életében ő álmodhatta volna. Könnyek virrasztanak a sírhelye fölött. Betegek imádkoznak az ő kórházában. Szenvédők fölött öröklik a halott és mégis örökké élő szíve.

Legyen áldott Singer Bernát szent emlékezete! Legyen áldott a szenvedésnek és a gyógyulásnak az ő szent nevével ékesített háza!

Egyik operációsterem

Operationssaal

Salle d'opérations

Egyik kórterem

Ein Krankenzimmer

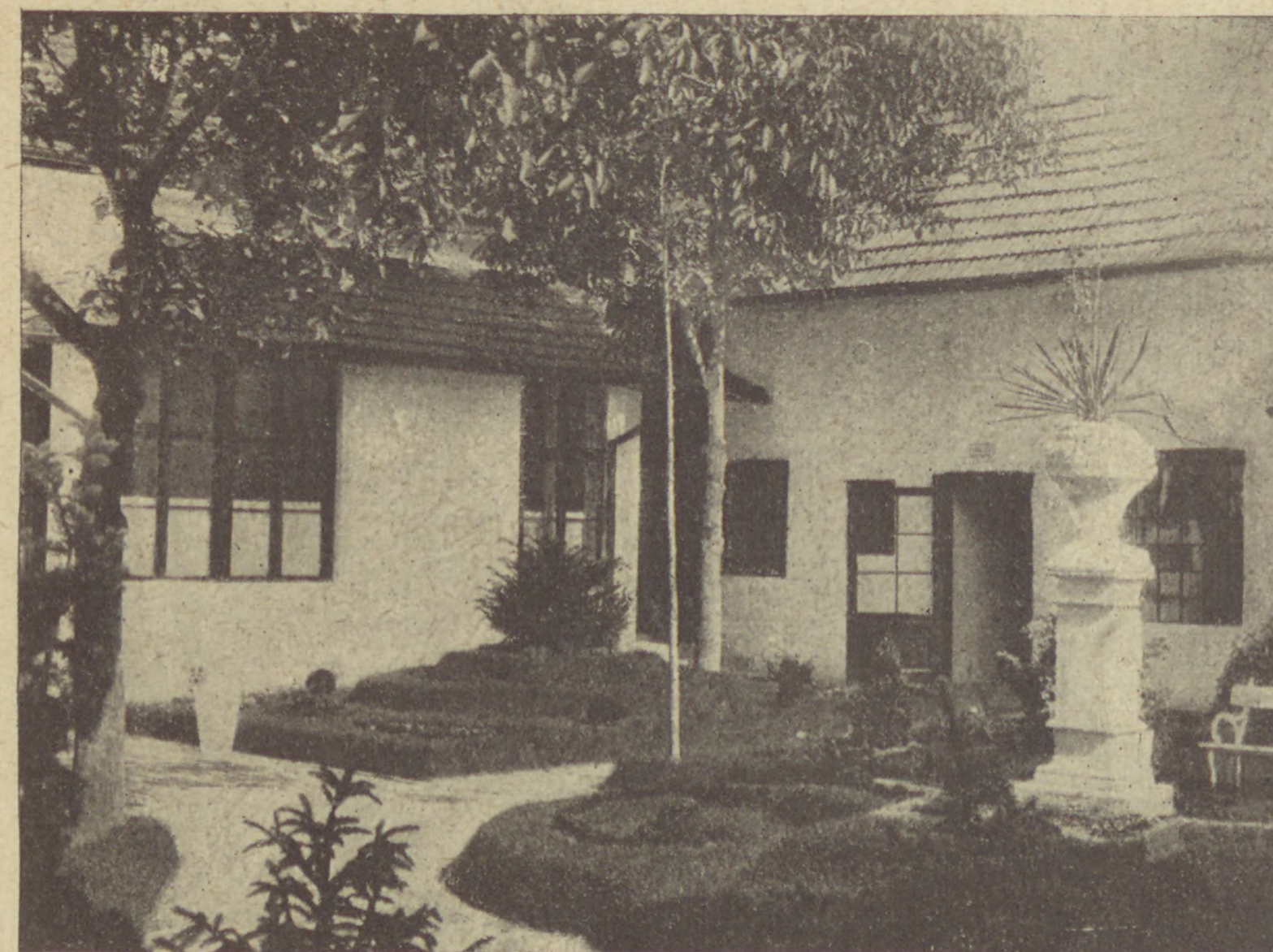
Une salle des malades

Udvarrészlet

Hofansicht

Partie de la cour

Udvarrészlet

Hofansicht

Parti de la cour

ZSIDÓ SZERETETHÁZ-ÉPÍTÉS

A zsidó szeretet építő munkájának ragyogó példája az a Szeretetház, amelyet a jugoszláviai zsidóság dr. Singer Bernát szabadkai rabbi emlékére emelt. Apró kezdetekből jött létre és az érdeklődés egyre nagyobb hullámokat vert körülötte, úgy hogy aránylag rövid idő alatt immár teljesen kész zsidó-kórház várja a betegeket, hogy a szeretet szárnyai alá fogadja őket s a modern orvostudomány és a régi örökös hit erejével enyhítse szenvedéseiket.

Hogy ki volt dr. Singer Bernát, arról előző cikk számolt be. De meg kell emlékezni az építőkről is, azokról, akik buzgóságukat, idejüket, energiájukat és áldozatkészségüket ennek a szent ügynek szentelték. És itt első sorban ki kell emelnünk Pollák Lajos tevékenységét, akié nemcsak a kezdeményezés érdeme, hanem a végrehajtásé is. Városról-városra vezette és irányította a propagandát, mindenütt személyesen serkentve és buzdítva a nagyszerű eszme megvalósítására. Így nem maradhatott el a megfelelő eredmény.

A közadakozásnak özv. Hartmann Rafaelné 50.000 jugokorona adománya adta meg az erősebb lendületet. Özv. Hartmanné nemsokára még 100.000 j. koronát adományozott a nemes célra, fia Hartmann József pedig külön 60.000 j. koronát. Hitközségek, egyesületek, magányosok siettek az emberbaráti intézmény támogatására, úgy hogy rövid időn belül sikerült a palicsi-úti kertnegyed legszebb helyén a kórház részére alkalmas épületeket vásárolni. A vétel elősegítésére újabb gyűjtési akció indult meg, melynek során a kisebb-nagyobb adományokat Hubert Dávid korona és Kaufmann Milán bródi nagykereskedő 100.000 jugoszláv koronás adománya tekintélyes összegre emelte.

Az épületek átalakítása és rendbehozása, a kórház berendezése és felszerelése hónapokig tartó megfeszített munka után befejeződött, úgy hogy az ünnepélyes megnyitás rövidesen megtörténhetik.

Egyik képünk a belgyógyászati és sebészeti osztály frontját mutatja. Itt vannak elhelyezve a betegszobák a kaputól balra a férfi, jobbra a női osztály termei. Minden osztály a betegnek megkívánható kényelemmel van berendezve. A ragyogó fehér ágyak, a tisztaságtól csillogó ágynemű, a betegek fehérneműi tökéletessé teszik a kórházat. Minden osztálynak külön fürdőszobája, mosdója és mellékhelyiségei vannak. Az előkészítő és műtőterem a betegszobák szomszédságában fekszik, úgy, hogy az operáció alá kerülő beteg a műtét után pár pillanat múlva már ágyában pihenhet. A férfiosztály termeivel kapcsolatban van az *imaház*, az egész épülettömbnek legszibbemarkolóbb része. A kis szoba nemesen egyszerű pompája meghatja az érdeklődőt. A jobboldali vitrin a szabadkai és a bezdáni zsidó hitközségek által felajánlott Szentírás-tekercsek részére van felállítva, a baloldali-ban a néhai nagy pap özvegye által felajánlott és kincseket érő ezüst kegyesszereket tartalmazza. A vitrinnek fehér brokát selyem bélése dr. Singer Bernát ünnepi papi palástjából készült. A kistermek előtti folyosóról nyílnak az orvos és ápolónők szobái és egyéb mellékhelyiségek. Külön udvari épületben vannak elhelyezve a konyhák, raktárak, kamrák. Az udvar pompás parkká van átalakítva, a lábbadozó betegek részére padok, nyugvóágyak, pihenőszékek állnak az árnyatvető fák alatt. Az épület minden szobája vízvezetéki csapokkal van ellátva, a pincében elhelyezett motor

segítségével a város által az utcán furrott ártézi kút ivóvizének elvezetésére.

A másik, pavillonszerű épület, amelyben a szülészeti és nőgyógyászati osztály nyernek elhelyezést, a legközelebbi időben kerül munka alá. Itt egyelőre fizető betegeket gyógykezelnek majd, hogy az ebből befolyó jövedelem is hozzájáruljon az ingyenes beteg osztályok fenntartásához.

Az ünnepélyes megnyitás igen nagy érdeklődés mellett fog megtörténni, előkészítő munkálatait dr. Fenyves Ferenc lapszerkesztő, a propaganda bizottság elnökének irányítása mellett álló „Ünnepélyt előkészítő nagybizottság” végzi.

A zsidókórház fenntartásáról a dr. Singer Bernát Szeretetház Egyesület gondoskodik. Ennek az egyesületnek is a lelke Pollák Lajos alelnök, aki az egész jugoszláviai zsidóságot mozgósította az ügy érdekében. A papok, különösen dr. Steiner Vilmos és dr. Niedermann Mór főrabbi, a szószékről hirdették az eszme megvalósításának szükségességét, Nagybitsén dr. Nagy Sándor hitközségi elnök és Spitzer Rudolf szentegyleti elnök lelkes propagálására a községnek minden tagja belépett az egyesületbe. A vrbasi nőegylet Hirschl alelnöknő indítványára egész vagyonát átadta a Szeretetháznak. A zombori zsidó ifjuság egy kultúrest jövedelméből és dr. Wohlheimer József és dr. Teltsch Imre gyűjtéséből 80.000 jugokoronával járult hozzá a kórház létesítéséhez.

Messzemenő áldozatot hozott a kórház érdekében az adai Szent Egylet, amely felszerelési célokra 40.000 j. koronát, fenntartási célokra évi 10.000 j. koronát adományozott, azonkívül 9 alapító tagot gyűjtött. Az adai tagok maguk több mint 30.000 j. korona tagdíjjal járulnak hozzá a kórház fenntartásához.

Megható a vidéki kis hitközségek áldozatkészsége. A bajmoki hitközség, amelynek 30 tagja van, négy alapító taggal szolgált, az ugyancsak kis Debeljaca község ágyalapítványt is létesített. A bezdáni hitközség Lositz Aladár hitk. elnök buzgólkodása folytán az adományozott tórán kívül teljes számmal belépett az egyesületbe.

Az újvidéki zsidóság vezetői dr. Lustig Nándor hitközségi elnök és Deutsch Adolfné nőegyleti elnöknő irányítása mellett széleskörű propagandát fejtettek ki a kórház érdekében és nagy adományokkal örökölték meg áldozatkészségüket.

Id. Vigh Vilmos topolai lakos egymaga közel ötven tagot gyűjtött az egyesületnek, ugyancsak Topolán serénykedett az egyesület érdekében dr. Fenyő József orvos és Barta Bernát kereskedő is.

A nagyikindai hitközség néhai dr. Rosenstein főrabbi emlékére 64.000 j. koronás alapítványt tett, azonkívül a hitközségi tagok évi 60.000 j. kor. hozzájárulást ajánlottak fel.

Dr. Méry Ignác zentai orvos, volt hitközségi elnök érdeme, hogy az ő befolyására a hitközség 80.000 j. koronával járult hozzá a kórház felszereléséhez, Horvát Emil moli téglagyáros nagy adományával és ernyedetlen taggyűjtésével szolgált rá az elismerésre. Kaufmann Milán (Brod) a 100.000 j. koronán kívül egy vagón szentet is adományozott és ugyancsak egy vagón szentet adott Náthán Adolf novisadi nagykereskedő.

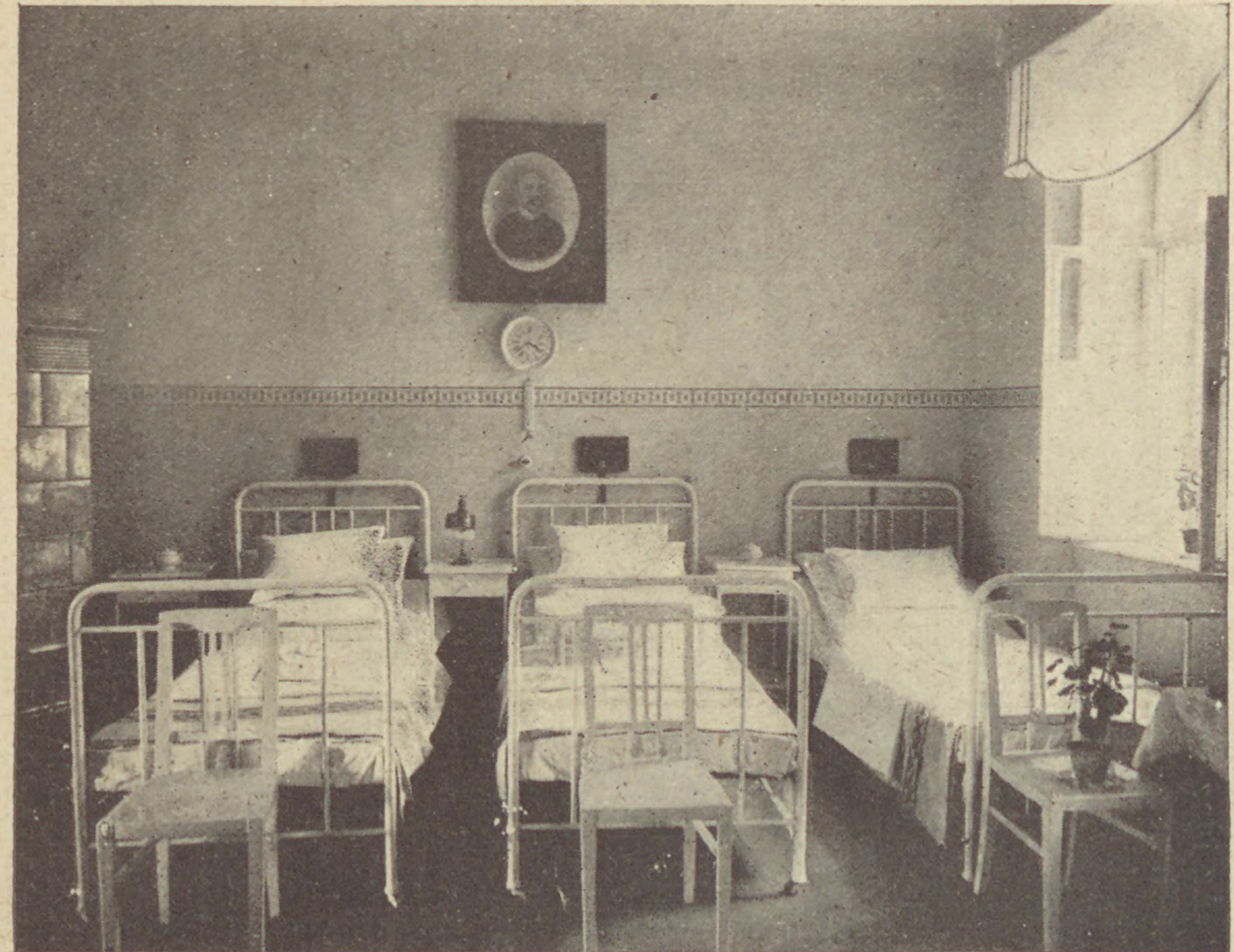
A helyi adományok közül kiemelkedő Ungár József családjának adománya, néhai dr. Ungár Mátyás fiuk emlékére egy lánccal földnek haszonélvezetét ajánlották fel örök időkre. Messzemenő áldozatot hoztak

Imaház

Bethaus

Salle des prières

Egyik kórterem

Ein Krankenzimmer

Une salle des malades

Bejárat

Eingang

Entrée

Egyik utcai front

Eine Gassenfront

Une façade sur la rue

a helyi iparosok közül Eisler Zsigmond, Goldner Testvérek, Stern Zsigmond, Leipnik Testvérek, Medák Lipót és Sólyom Ernő, akik az építkezésnél felmerült munkákat önköltségi áron végezték el. Löwenthal Henrik kereskedő üzleti útján Wienben 4,200.000 osztrák koronát gyűjtött a kórháznak. Ujabban belépnek az alapító tagok közé a beogradi, osijeki és djakovari hitközségek és nőegyletek is.

Nagy erkölcsi tőkét jelent az anyagiakon kívül a szabadkai zsidóvallású orvosok önkéntes felajánlása az orvosi teendőknek díjtalan elvégzésére. Az orvosi bizottság határozata szerint a fizető betegektől befolyó orvosi díjak fele összegét mindenkor átengedik a kórház részére a szegénysorsu betegek ellátási költségeire.

A dr. Fenyves Ferenc propaganda bizottsági elnök vezetése alatt működő propaganda-bizottságnak a kórház diszes udvarán megtartott gyűlésén Löwy Simon alelnök felhívására néhány perc alatt közel 60.000 korona gyűlt össze az áldásos célra.

Az alapítványok eddig a következők: 10 szobaalapítvány a 60.000 j. kor., 54 ágyalapítvány a 20.000 j. kor., 234 alapítvány a 5000 j. kor. Tagdíjból évi 900.000 j. kor. van biztosítva és fele annyit tesz ki a kegyadományokból befolyó összeg. Az utóbbi időben a boszniai, hercegovinai és szlavoniai zsidóság is nagy érdeklődést tanúsít az emberbaráti intézmény iránt, amely kétségkívül a legteljesebb sikerrel fogja megkezdeni áldásos működését.

A propaganda-bizottság széleskörű tevékenységet fejt ki most azzal, hogy minden bácskai és bánáti községben helyi bizottságokat szervez. Ezek a helyi bizottságok lesznek hivatva a tagok és adományok gyűjtésére. A bizottságoknak a hatáskörébe fog tartozni a bizottság orvostagjának javaslatára a községi betegeket a kórházba beutalni jelentés kapcsán, hogy a felveendő beteg anyagi viszonyai megengedik-e ápolási és ellátási díjak fizetését, vagy teljesen díjtalan ellátásra és orvosi kezelésre számíthat a beteg.

Az egész műnek koronája lesz az, hogy a meghaldogult főrabbi fia, aki minden érzésében, gondolatában és tettében méltó fia a nagy papnak, átveszi a nőgyógyászati és szülészeti osztály vezetését. A fiatal dr. Székely Imre mint orvos Bécsben Wiesel, Schnitzler és Adler tanárok mellett asszisztenskedett, egy év óta pedig Berlinben a zsidó kórházban Abel professzor asszisztense, akinek nyilatkozata szerint a fiatal orvos a jövő generáció egyik legkiemelkedőbb egyénisége lesz.

EGY IGAZ EMBERT ÉS TANITÓT

rajongtunk körül a napokban. — Igaz ember, amióta él — tanító negyven esztendeje. Ez utóbbi alkalomból fényes ünnepséget rendeztek tiszteletére fellebbvalói, munkatársai és tanítványai. Koszorúba szedték tanítói munkásságának érdemeit s elhozták neki bensőségteljes szeretetük virágait. Emelkedett volt a hangulat, szépek voltak a lendületes szavak, szívből jövő a szeretet megnyilvánulása s mégis azok, akik őt közelről ismerik, furcsának találtak valamit: ime itt áll előttük Schichtancz Armin igazgató, aki soha a maga személyével nem foglalkoztatta a közvéleményt, csendesen, túlszerényen visszavonult ott, ahol „szerepelni” lehetett volna — ime most ott áll a középpontban, a hitközség székházának dísztermében, őt ünneplik! Annál meghatóbb, ünnepesebb volt ez alkalom!

A fényesen sikerült ünnepség vajjon csupán a jól betöltött negyven esztendőnek szólt? Nem nagyobb rész illeti meg az embert, aki tanító és igaz ember volt és az marad nemes életének utolsó percéig.

Az igaz ember és tanító tulajdonságai egyesülnek Schichtancz Armin egyéniségében. Jóság az ő legnemesebb tulajdonsága. Jó a tanítványaihoz és iskoláinak tanáraihoz, akiket megbecsül és munkatársainak érez.

Visszaemlékezem egy nagyon félszeg, gyámoltalan tanítónőre, akibe mindjárt találkozásuk első alkalomból az ő jóságos kék szeme és atyai hangja öntött bátorságot és önbizalmat. Az ő iskolája valósággal otthona mindazoknak, akik akár növendékként, akár tanítóként az ő gondviselése alá tartoznak.

E sorok írója látta őt a kislányok közt körülrajongva, mint szeretett igazgató bácsit, hallotta világos, szép előadását, melyet lehetetlenség meg nem értenie a legnehezebb fejű nebulónak — lassú, meggondolt szava hangzik a tökéletes csendben s a gyermekszívek érdeklődéssel feszült figyelemmel függenek rajta. Látta, mint bálorítja vizsgán a drukkolót, mint védi a gyengét, a gyámoltalant. Látta szombat délelőttökön igaz áhi!atba merülten, hallotta előimádkozóként. Egyéniségét mégis egy szó fejezi ki igazán: jó ember.

Dr. Bán Margit.

KOREIN DEZSŐ: JESIVÁINKÉRT!

A numerus clausus miatt külföldre vándorolt zsidó főiskolai ifjúság ügye az egyetemes zsidóság egyik súlyosan sajnó sebe. Nem azért, mert ez által kevesebb zsidó lateiner-elemet produkálhatunk. Sőt talán a kérdés ezen oldalához némi szó férne és nem tudom, hogy a szellemi proletáriátus apasztása nem-e inkább kíváncsú és nem-e célszerűbb, ha ifjainkat a gyakorlati gazdasági pályákra irányítjuk. Van azonban a kérdésnek a hagyományhoz hű zsidóság nézőpontjából még egy másik oldala is, nevezetesen az, hogy a sajnos túlnyomó többségben — tisztelet a kivételnek — vallástalan életet élő egyetemi ifjaink elszaporodása a hithű zsidóság szempontjából kíváncsú-e? De a kérdés ezen, kizárólagosan a zsidó hitélet benső világát érintő részét tovább taglalni nem óhajtom. Mert hisz a numerus clausus megteremtőit kulturelles és zsidóellenes határozataik meghozatalánál nem a mi érdekeink, hanem kizárólag a zsidóság elleni féktelen gyűlölet és kenyéririgység irányították. Egyébként ezen cikkem célja nem az egyetemi ifjak éppen eléggé favorizált segélyezésének ügye, amely, ismételve hangsúlyozom, az indító rugók folytán kétségtelenül zsidó közügy, hanem rá akarok mutatni egy másik, bizonyos oknál fogva sokkal fontosabb rétegére a tanuló zsidó ifjúságnak, amely nem lévén eléggé reklámozva, teljesen nélkülözi a magyar zsidó társadalom érdeklődését. Értsem Csonkamagyarország jesiva-növendékeinek ügyét. Anélkül, hogy bármely vonatkozásban kisebbíteni akarnám a zsidó egyetemi hallgatók támogatásának eminens kérdését, az igazság kedvéért mégis ki kell emelnem a két kategória közötti nagy különbséget. Mert míg egyetemi hallgatóink csakis saját egyszisztenciájuk megalapozása érdekében folytatják tiszteletreméltó szorgalommal tanulmányaikat, anélkül, hogy ebből közvetlenül az össz-zsidóságra nézve bármily haszon háramolnék, a jesivák növendékei kizárólag szent Tóránk, a mi legfel-

sőbb kulturánk önzetlen szolgálatába szegődtek és a héber foliánsok fölött éjjel-nappal görnyedve, nem anyagi elhelyezkedés céljából, hanem „lismó” Isten Szent nevének dicsőségére és a hagyomány fenntartására áldozzák fel legszebb fiatal éveiket. Megengedem, hogy vannak közöttük egyesek, kik határozottan kitűzött céllal papi pályára vagy pedig egyéb hitközségi tisztviselői hivatásra készülnek, de ki vonja kétségbe a zsidó hitélet hivatalos közegeinek nagyfontosságú szükségletét? Anyagilag sajnos, nem valami rózsás jövő kecsegteti ezt a fiatalságot, ami szintén egy okkal több, hogy őket kiképzésük ideje alatt ne hagyjuk nyomorogni. Már pedig többé-kevésbé a szó szoros értelmében nélkülözésben és nyomorban töltik életüket éppen azok, kik szent tanunk bűvárkodását tűzték ki maguknak életük céljául.

Ujabban Győrben és más városokban alakultak az úgynevezett „Tomche jesiva” segélyező egyesületek és a sátoraljaujhelyi, pápai, vácsi, paksi, bonyhádi stb. jesivák, körülbelül 2000 növendékkel, majdnem kizárólag az orthodox zsidó társadalom áldozatkészségének köszönhetik fennállásukat. Az elszakított pozsonyi rabbi-iskola pótlása szintén nagy gondot okoz az illetékes tényezőknek és itt a legfőbb ideje annak, hogy az orthodoxia vezetősége ezen elsőrangúan fontos ügyet még az őszre dülőre juttassa. De a jesiva-ügy nem is az orthodoxia kérdése csupán, mert hiszen ma holnap a haladó zsidóság is keresni fog funkcionáriusokat és nem fog találni, mert a forrás, amelyből eddig merített, elapad.

Mindezek előrebecsajtása után engedtessek meg nekem, hogy e helyről intézzek szót az egyetemes zsidóság jószívéhez és áldozatkészségéhez, hogy ezen, hitfelekezeti minden pártját egyaránt közelről érintő eminens ügyet, a jesivák támogatásának szent ügyét tegye magáévá. Mert hisz már bölcsseink régen megállapították azt az aranyigazságot, hogy „Im én kémach én tauróh” „Kenyér nélkül nem lehet tanulni”. Áll ez az egyetemi ifjakra és a jesiva növendékeire egyaránt.

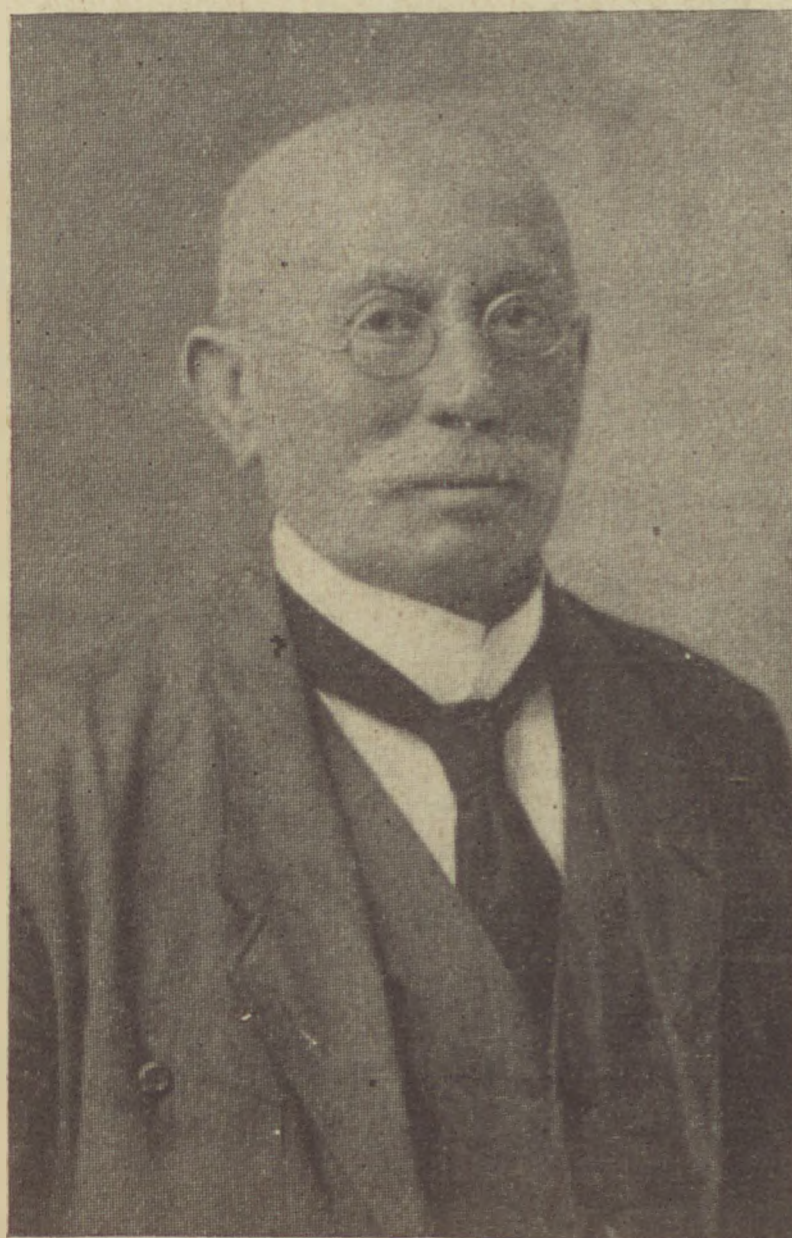
PINTÉR GYULA

Az abonyi hitközség országos nevű illusztris elnöke, Pintér Gyula június 25-én töltötte be életének 80-ik esztendejét. Ebből az alkalomból meleg ünnepeléssel vették körül azt a férfit, aki 33 év óta főgondnoka a Chevra Kadisának és 16 év óta elnöke a hitközségnek, stb. 50 év óta vesz részt a hitközség vezetésében.

Pintér Gyula a legrégibb abonyi zsidó család sarja. Benne már Abonyban az ötödik nemzedék viseli a Pintér nevet. Abonyban lakó második őse már az elnöki tisztséget tölti be a XVIII. század második felében. S azóta a Pintér-családban szinte hagyomány, hogy elnöki vagy másodelnöki állást töltsön be egyik-másik tagja. A család valósággal összeforr a hitközséggel és szíven viseli annak érdekeit, fejlődését és haladását. Ebből a családi hagyományból öröklő Pintér Gyula a hitközség vezetésére a rátermettséget, amelyet azonban a családnak egyik tagja sem tudott oly gyümölcsözővé tenni a hitközség fellendítésére, mint ő.

A hitközség modernizálása és az utóbbi évtizedek úgyszólván minden intézménye az ő nevéhez fűződik. Hogy Abonyban van egész Pest-megyének legszebb és

legmodernebb zsidó iskolája, az Pintér Gyulának köszönhető. A temetői szertartásterem teljesen a pesti temető első osztályú szertartási csarnok mintája után van berendezve. A hitközség és Chevra Kadisa adminisztrációjának minden szála az ő kezében fut össze. De legnagyobb érdeme talán az, hogy megnyerő és szerencsés fellépésével minden összeköttetést fel tudott használni hitközsége érdekében, s a hitközségét mindig bele tudta kapcsolni az országos zsidó mozgalmakba. Legutóbbi indítványa az Országos Iroda és az IMIT érdekében országszerte minden jobb érzésű hitközségben élénk visszhangra talált. A Mult és Jövő beliltásának feloldása ügyében a Belügyminiszterhez felterjesztett beadványa valóságos mintaszerű apologiaja a magyar zsidóság mai küzdelmének.

*Pintér Gyula,
az abonyi hitközség elnöke.*

Az utóbbi esztendő hangulata a legtöbb hitközség vezetésében bizonyos megrázkódtatással járt. Abony ezektől a megrázkódtatásoktól a sok szenvedés dacára meg volt kímélve, amennyiben Pintér Gyula személye, mint a legrégibb patriciusi család sarja szerencsés kézzel simította el a lappangó ellentéteket.

MÉG EGY KOMPLIKÁCIÓRÓL

kell beszámolnunk, ami közvetlenül júniusi számunk megjelenése után következett be. Sokan talán nagy késéssel kapták csak meg a számot, ami szintén még a politikai hetilap betiltásából eredő bonyodalom utóbajaihoz tartozott. Amikor ugyanis a polgármesteri hivatal 1923 június 11-ikén kelt 85.460/923. XI. számú véghatározatával tudomásul vette, hogy a Mult és Jövő havifolyóirat a 3739/923. III. számú miniszterelnöki engedély alapján újra megjelenhet, elmentünk a június 21-ikén kézbesített véghatározattal a postai igazgatósághoz, hogy a hírlapszállítási engedélyt kér-

Jándi Dávid: Kompozíció

jük. Itt kiderült, hogy a kereskedelmi minisztérium által kiadott Postai és Távirtdai Rendeletek Tárának ezévi 26-ik számában április elején vezetőhelyen 11.133. sz. alatt rendelet jelent meg, mely a Belügyminiszter 38.204. sz. betiltórendeletére hivatkozva, utasítja a postahivatalokat, hogy az esetleg érkező Mult és Jövő példányokat ne kézbesítsék, hanem küldjék azonnal be a budapesti rendőrkapitányságnak; egyben megtiltja a postahivataloknak, hogy a Mult és Jövő részére előfizetési díjakat akár postautalványon, akár postatakaréki befizetési lapon felvegyenek. Minthogy pedig a postaigazgatóságnak illetékes fölöttes hatósága a Kereskedelmi Minisztérium, feltétlenül szükséges, hogy ez ugyancsak a Posta és Távirtdai Rendeletek Tárában közölje, hogy a miniszterelnök a havi folyóirat megjelenését megengedte, tehát az rendesen kézbesíthető, és nem tévesztendő össze az azonosnevű és továbbra is betiltva maradó politikai hetilappal. Elmentünk a Kereskedelmi Minisztérium illetékes ügyosztályához, ahol azt a választ kaptuk, hogy a Rendeletek Tárában való közlés csak a Belügyminisztérium átirata alapján történhetik meg. Felmentünk tehát a Belügyminisztérium illetékes ügyosztályához, ahol azt mondták, hogy ilyen átirat intézésére még nincs „anyag”. Adjuk csak fel a példányokat, ha a postahivatalok nem kézbesítik, meglesz a „precedens” és akkor panasszal fordulhatunk a postaigazgatósághoz, a postaigazgatóság pedig felír a Kereskedelmi Minisztériumhoz, a Kereskedelmi Minisztérium válaszában tisztázni fogja, hogy a havi folyóirat nem azonos az azonos című betiltott hetilappal. Ez az eljárás azonban kissé hosszadalmas, másrészt pedig felhívtuk az illetékes fórumok figyelmét arra, hogy a havi folyóirat minden egyes számának előállítása a mai horribilis költségek mellett milliókba kerül, tehát a próbára való expedálás „anyag”-termelés és precedens-teremtés céljából igen drága kísérlet volna. A postaigazgatóság a szokott előzékenységgel megadta az ideiglenes hírlapszállítási kedvezményt és egyidejűleg egyenesen a Belügyminisztériumhoz és a Miniszterelnökséghez folyamodványt adtunk be a Kereskedelmi Minisztériumhoz intézendő sürgős átirat ügyében, hogy a szükséges utasítás a Posta és Távirtdai Rendeletek Tárában minél előbb megjelenhessen. Ezért késett a juniusi szám expedíciója július elejéig, dacára annak, hogy

nagy áldozatkészséggel, a rendkívüli költséges nyomdai túlórázásokkal igyekeztünk a számot minél gyorsabban kihozni a sajtó alól.

Most már, hála Istennek, túl vagyunk ezen is.

JÁNDI DÁVID

A „Belvedere” artisztikus szalonjában rendezett önálló kiállítása után a kis nyírségi zsidó fiú mint új érték, új erő vonult be művészeti életünk kellős közepébe. Jándi Dávid megérkezett és első kiállításának sikere után ítélve kétségtelenül csakhamar a legjobb nevek közé fog emelkedni.

Nagybánya művészi hagyományoktól megszentelt földjét járta esztendőkön keresztül a fiatal művész, majd Szibériába vetette a háborús kataklizma, mely akkor nem érdeklődött a hadifoglyok, a sebesültek, az eltűntek faji vagy vallási viszonyai iránt. Bolyongásaiból, vándorlásaiból az ember és az emberiség szeretetét hozta magával és a komorságon átsugárzó meleg szeretet nyilvánul meg valamennyi vásznán.

Jándi Dávid a fejlődés útján halad biztos lépésekkel és akik a nagy művészi kibontakozásokat figyelni szeretik, áhitattal és szeretettel kísérik őt.

KULTUREST ROZSNYÓN

Mint a Felvidéken mindenütt, Rozsnyón is a zsidóság emlékezetes ünnepévé emelkedett az a kultúrest, amelynek előadójául dr. Patai Józsefet hívták meg. A vendéget a vonathál nagy küldöttség várta dr. Lemberger főnabbival az élén. Az előadáson Rozsnyó legnagyobb díszterme zsufolásig megtelt az egész megyéből összesereglett elite-közönséggel. Dr. Strausz Miksa rendkívül tartalmas elnöki megnyitójában mintegy dióhéjban összefoglalta a zsidóság egész történetét és kultúrájának jelentőségét, utána meleg szavakban méltatta Patai Józsefet, aki a közönség viharos tapsai között lépett a pódiumra s két részben tömör áttekintést adott az egész zsidó irodalom fejlődéséről és az egyetemes irodalmi áramlatokba való belekapcsolódásáról. Az előadás után dr. Strausz tolmácsolta a rozsnyóiak háláját a szép estért, melynek művészi programját Ceisler Mariska gyönyörű éneke és Falvy Boriska művészi zongorajátéka egészítette ki.

Másnapra a tornaaljai zsidóság hívta meg Patai Józsefet, aki itt a kabala költészetéről és a chászidizmus eszmevilágáról tartott másfélórás előadást. Bevezetésül dr. Fazekas Dezső ügyvéd lelkes szavakban méltatta Patai irodalmi munkásságát.

A MULT ÉS JÖVŐ 1922 FEBRUÁRI SZÁMÁT
amint értesülünk, sokan nem kapták meg, különösen szlovenszkoí előfizetőink közül. Szívesen pótoljuk teljesen díjmentesen azoknak, akik eziránt kiadóhivatalunkhoz fordulnak.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-utca 14

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

KÖZGAZDASÁG.

A „Phobus” Villamos Vállalatok R.-T. közli, hogy 14,397,402.87 korona nyereségből e hónap 30-tól kezdve szelvényenként 60 korona osztalékot fizet a Belvárosi Takarékpénztárnál. Az alapítók 24 millióból 80 millióra emelték fel a névértéknek a tartálékalkapból 200 koronára történő felbőlyegzése és új címletek kibocsátása által. A részvényeseknek 120,000 darab részvény ajánlalták fel 2:1 arányban 5000 korona nettó aron. A felülbőlyegzés és elővételi joggyakorlás július 3-tól bezárólag 10-ig a Belvárosi Takarékpénztárnál eszkozlendő. Az igazgatóság új tagjait Paul Dreyfuss, a Dreyfuss Sohne & Com. baseli bankház beltagja megválasztatott.

A Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Társaszművek R.-T. június hó 30-án tartott közgyűlése az elmúlt üzletévre 250 korona osztalék ki fizetését határozta el.

Füzo és mégsem füzo

(törv. vedve)

Könyv,	Női fehér-
kényelmes,	neműk,
elegáns	ágyaneműk

GERÖ, Király-utca 69. sz.

Közvetlen a Királyszínháznál

Gutmann József Rt.

Harisnva, Kezityu,

Junper, Melleny es Akabát

különlegességi cikkek

divatárnyája

BUDAPEST, IV. KORONAHERCÉG-UTCA 6.

TELEFON 151-78.

KERTÉSZ JÓZSEF

SZÜCS

BUDAPEST, IX., ÜLLÖI-UT 9.

(Kalvin-térnél)

SEALSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-KABÁTOK, FEHÉR ES SZÜRKKERÖKÁK

NAGY VÁLASZTEKBAK ELÖNYÖS

ÁRAK MELLETT.

A. A. MARKS-féle amerikai gummilábfejés

műlábak

a legelőkeltebbek!

Törés kizárva. Zafialan, puha és kényelmes járás. 10-15 évi tartósság mellett.

Magyarország egyedüli gyártója:

OTVOSI MŰ-SZERGYÁROS

D. SZIKLA

Budapest, VIII. kerület, Rakoczi-ut 19. szám (Uránia-Színház mellett)

Telefon: József 121-15. Kérjen prospektust!

JAKOBI G. LAJOS

Telefon: 153-94.

URI SZABÓ

Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6

Feltétlenül jőszabásu

Férfi ruhákat

kizárólag angol szövetekből elsőrendű kivitelben készít mersékelt árak mellett

GROSZ LIPOT férfiszabó

Szombat es unneponap zárva

Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON: 107-73

ROSSZ SZABÁS RUHÁKAT jütányosan átalakítok és fordítok.

Cégünk különlegessége.

Piechnik és Mechtl

hölgyfodrászterme

Budapest. IV., Váci-utca 8. sz. (félemelet)

TELEFON 31.

Különlegességi ház
parókák és transformációk

Díjtalan kipróbálás.

Legújabb divat.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból
készítünk angol és
francia toiletteket
és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST

WESSELÉNYI-U. 60. III. em. (Lift)

Telefonszám: József 9-95.

Telefon: József 26-24

Dr. Réh Béla

Elektromágneses gyógyinté-
zete az összes modern vil-
lamos és sugaras gyógy-
módokkal.

Fájdalommentesen gyógyít:

Idegességet, álmatlanságot, fej-
fájást, szédülést, fülzugást, na-
gyothallást, idegzsábát, ischiást,
bénulásokat, gerinc-, szív-, gyo-
mor- és bélbajokat, ágybavizelést,
hajhullást, rheumát, köszvényt,
ütőérelmeszesedést.

VII., Vilma királyné-ut
11/13. sz.

Kérjen prospektust!

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24

REICH M. művésztag és ortopaediai
készülékek gyára Budapest
VIII., Kender-utca 22-24. Telefon: József 94-76

Műlábat, műkart, ortopéd készüléket, orvosi műszert, kórházi
berendezést, betegápolási cikket, kötszert, sérvkötőt, háskötőt,
köszörülést, nikkelezést elvállalok.

Mindenemű javítási munkát elvállalok és azonnal eszközlök

Nem cserél! Nem szakít!
Gallérjait, frakkingeit és
fehérneműit a „KIRÁLY” gőzmosó-
dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Hölgyfodrász

MANICÜR, HAJFESTÉS

ártalmatlan növény török-
pasztával, „HÄNNE”-vel.

KOSMETIKA.

A szépségápolást elsőrangú
megbízható munkaerők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám,
a főpostával szemben.

Telefon 122-58.

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám
168-85

BUDAPEST VI.
NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Sürgőnycim:
Wilurgummi

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, eső-
köpenyek, mentőszekrények, tennisz- és footballabdák,
orvosi és szülészeti cikkekben.

A Remény illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg
Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Előfizetési díja egész évre 4500 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Téli éjszakák

Telefon: 96-30

Korvin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

1923

Aug. - Szept.
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
KÖZEPÉN.

IZOLT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTTI

DR. PATAI JÓZSEF

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára
SZERKESTŐSÉG: BUDAPEST - WIEN - BERLIN

Cégünk különlegessége.

Piechnik és Mechtl

hölgyfodrászterme

Budapest. IV., Váci-utca 8. sz. (félemelet)

TELEFON 31.

Különlegességi ház
parókák és transformációk
Dijtalan kipróbálás.

Legújabb divat.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból
készítünk angol és
francia toiletteket
és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST

WESSELÉNYI-U. 60. III. em. (Lift)

Telefonszám: József 9-95.

Dr. Réh Béla

Elektromágneses gyógyinté-
zete az összes modern vil-
lamos és sugaras gyógy-
módokkal.

Fájdalommentesen gyógyít:

Idegességet, álmatlanságot, fej-
fájást, szédülést, fülzugást, na-
gyothallást, idegzsábát, ischiást,
bénulásokat, gerinc-, szív-, gyó-
mor- és bélbajokat, ágybavizelést,
hajhullást, rheumát, köszvényt,
ütőérelmeszesedést.

VII., Vilma királyné-ut
11/13. sz.

Telefon: József 26-24

Kérjen prospektust!

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24

REICH M. művésztag és ortopaediai
készülékek gyára Budapest
VIII., Kender-utca 22-24. Telefon: József 94-76

Műlábat, műkart, ortopad készüléket, orvosi műszert, kórházi
berendezést, betegápolási cikket, kötszert, sérvkötőt, haskötőt,
köszörülést, nikkelezést elvállalok.

Mindennemű javítási munkát elvállalok és azonnal eszközlök

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám
163-85

BUDAPEST VI.
NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Sürgőnycim:
Wilurgummi

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, eső-
köpenyek, mentőszekrények, tennis- és footballabdák,
orvosi és szülészeti cikkekben.

A Remény

illusztrált zsidó ifjúsági folyóiratban most jelenik meg
Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Téli éjszakák

Előfizetési díja egész évre 4500 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30

Korvin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára